

Львівський державний університет
внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали наукового семінару

22 червня 2018 р.

Львів
2018

УДК 342.4(477)
С90

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(*протокол від 27 червня 2018 р. № 11*)

Упорядник – **А. І. Годяк**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету внутрішніх справ

Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики:
С90 матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.) / упор.
А. І. Годяк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 255 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення теорії та практики сучасного конституціоналізму, реалізації положень Конституції України в законодавстві та діяльності органів влади в умовах суперечливого розвитку суспільства, стабілізації й упорядкування відносин у різних сферах суспільного життя.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.4(477)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2018

ЕВОЛЮЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В СВІТЛІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Вітаю учасників наукового семінару, присвяченого актуальній проблемі порядку денного упродовж усього трансформаційного періоду розвитку державності в Україні – теорії та практики сучасного українського конституціоналізму.

Конституціоналізм – багатоаспектне явище державно-правового та суспільно-політичного життя, що на різних етапах розвитку конституційної державності набувало різних форм і наповнювалося різним змістом. Це зумовлено, зокрема, формулюванням конституційних ідей і принципів, становленням конституційних традицій та створенням наукових конституційних положень і доктрин, конституційних проєктів, прийняттям конституцій і внесенням до них змін.

Саме поняття конституціоналізм не можна розглядати первинним чи навіть самостійним, оскільки воно є похідним від поняття «конституція», як в етимологічному, так і в науково-теоретичному плані. Конституція – той суспільний договір, який фіксує форми, способи, принципи, основи, права, обов'язки та інші взаємозв'язані між собою відносини держави та суспільства і їх реалізації.

На всіх ключових етапах свого розвитку український конституціоналізм характеризувався сприйняттям політико-правових учень минулого і кращих досягнень світової конституційно-правової думки. Проте для нього завжди був властивий відносно самостійний характер і різноманітність закріплення конституцій та інших конституційних актів у формі договорів, універсалів тощо. Відтак, можна дати найзагальнішу характеристику конституціоналізму як історичного поняття, виокремивши особливості його виникнення, становлення та розвитку в процесі державотворення.

Сьогодні змістовну основу конституціоналізму визначають згідно формулою «конституційно-правова норма плюс практика її реалізації». Поняття конституціоналізму охоплює теорію конституції та практику конституційного розвитку окремої країни або групи країн. Під конституціоналізмом часто розуміють також систему знань про політико-правові основи демократії, способи їх формального вираження, методи і міру реалізації. Конституціоналізм часто сприймається як принцип організації державної влади, який охоплює ряд критеріїв (розподіл влади, права та свободи людини, контроль інститутів влади з боку окремих інститутів громадянського суспільства, верховенство права).

Для кожної сучасної демократичної держави Конституція має особливе значення. Вона відіграє роль системоутворюючого документу, який набуває дедалі більшої ваги особливо в перехідні періоди, коли зазнають трансформації політична, економічна та правова системи суспільства. Не є винятком у цьому сенсі Україна, початок якісно нового етапу державно-правового розвитку якої закономірно пов'язаний з прийняттям у червні 1996 році Основного Закону держави, що впродовж 22 років слугує правовою основою розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, формування і вдосконалення інститутів публічної влади, становлення громадянського суспільства. У ній з урахуванням європейських стандартів демократичної держави та історичного досвіду конституціоналізму було відображено стан розвитку українського суспільства і держави, визначено засади конституційного ладу України, закріплено основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина.

Незаперечне значення конституції виявляється у регулюванні суспільних відносин, створенні сприятливих умов для ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Значною мірою така ефективність залежатиме від процесу упорядкування чинного законодавства України, який насамперед повинен стати основним критерієм визначення необхідності проведення політичних, соціально-економічних та правових реформ у нашій державі.

Доводиться констатувати, що у сучасному українському суспільстві пострадянська ідеологія щодо пріоритету інтересів

держави над інтересами громадян, щодо тривалого нівелювання значимості державної мови, прийняття державно-владних рішень насильницьким шляхом, а не шляхом дискусії і порозуміння з громадськістю протягом тривалого часу не можуть бути викоріненні із суспільного та державного життя країни. Однак із запровадженням процесу реформ та наближенням України до європейських стандартів поступово відбувається переформування політико-ідеологічної складової держави у бік активної дії демократичних реформ та усвідомлення суспільством та державою власної значущості у світовому співтоваристві.

Яскравим свідченням цього став євроінтеграційний процес, початок якому було покладено 16 вересня 2014 року шляхом укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Наступні кроки до євроінтеграції передбачають ряд реформ у освітній, медичній, соціальній, судовій, бюджетній та інших галузях, приведенням чинного законодавства до європейських стандартів та виконання усіх вимог Європейського союзу щодо майбутнього повноправного членства нашої держави.

Стан сучасного українського суспільства і політичного процесу в Україні об'єктивно потребує реформування у зв'язку з необхідністю вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин. Ці зміни мають сприяти досягненню визначеної у чинній Конституції України мети, пов'язаної, зокрема, з прагненням розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, а також з необхідністю забезпечення наступництва у конституційному творенні. Вони також продиктовані практикою застосування положень Конституції України, виявленням та необхідністю усунення в її змісті певних недоліків, а саме, недостатності гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, недоліків в організації та функціонуванні державного механізму, недосконалості системи стримувань і противаг, яка мала б забезпечувати збалансованість та єдність цього механізму.

Формування громадянського суспільства, подальший розвиток України як суверенної, демократичної, правової, соціальної держави визначає необхідність відповідного наукового об-

ґрунтування й забезпечення процесу формування національного конституційного законодавства з урахуванням кращого європейського та світового досвіду сучасного конституціоналізму.

Водночас, наукове забезпечення конституційно-правової модернізації має ґрунтуватися на засадах глибокого опанування теорії сучасного конституціоналізму, всебічного аналізу практики взаємодії України з міжнародними інституціями в питаннях конституційної реформи, творчого осягнення здобутків європейського правового і політичного простору, інтегруватися до якого прагне Україна. Це дозволить визначити оптимальні шляхи конституційного будівництва, які б органічно поєднували кращі зарубіжні напрацювання в цій галузі й усталені вітчизняні правові традиції.

Бажаємо плідної наукової роботи, сподіваємось, що традиція наукового семінару, започаткована кафедрою адміністративно-правових дисциплін допоможе здійснити новітній підхід на важливі проблеми конституційного розвитку України, що сприятиме утвердженню ідеалів та принципів сучасного вітчизняного конституціоналізму!

Р. І. Благута,
кандидат юридичних наук, доцент,
ректор Львівського державного університету
внутрішніх справ

*Л. М. Андрушко,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЕКТИ ГЕОРГІЯ АНДРУЗЬКОГО ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Георгій Андрузький – український політичний діяч, учений-юрист, автор конституційних проектів, поет. Для історії української суспільно-політичної та державної думки мають особливе значення його конституційні розробки. Великий інтерес для українського державознавства становлять «Начерки Конституції Республіки» (перша половина XIX ст.). У Конституції автор особливу увагу відводить питанням самоврядування. Г. Андрузький прихильник слов'янської конфедерації. Але цікавим є те, що у цій слов'янській конфедерації не знайшлося місця для Росії, що не характерно для української суспільно-політичної думки цього періоду. В документі чітко проводиться принцип виборності всіх органів влади та розподілу її законодавчих, судових і виконавчих функцій.

Попервах Г. Андрузький був прибічником обмеженої монархії, а потім дійшов висновку про необхідність її заміни. У згаданому проекті конституції основою суспільного життя визначалася громада. Держава мала об'єднати сім автономних штатів на чолі зі своїми президентами (Україну з Причорномор'ям, Кримом і Галичиною, Польщу, Литву, Бессарабію, Сербію, Болгарію, Дон).

Для Росії місця в складі федерації, запропонованій Г. Андрузьким, не передбачалося. Він уважав, що для створення незалежної України необхідно зруйнувати Росію.

Кожен штат поділявся на області, області – на округи, а округи – на громади, що складалися з сімейств. Управління в громадах здійснювалося через управу, яка поєднувала розпорядчу, виконавчу і судову владу. На чолі управи стояв голова, до неї входили трое-четверо старшин, десять депутатів від громади, священнослужитель, кілька писарів, а також один місце-

вий житель із гімназичною освітою. Управа вирішувала всі питання місцевого значення на демократичних засадах, навіть могла за певні порушення ув'язнити до семи днів.

На рівні округу за тими ж принципами, як і управа у громаді, діяла окружна палата. Її депутатів обирали на два роки. Виконавчу та розпорядчу влада здійснювало окружне правління, до складу якого входили окружний начальник, його заступники і три радники. Окружна Дума обиралася на один рік із купців і ремісників. На рівні області автор конституційного проекту передбачав обласну палату, управління, поліцію, магістрат, інституцію соціального спрямування. Складовими частинами держави – штатами – керувала законодавча влада в особі сенату: виконавчу владу здійснював президент, при якому працював цензурний комітет, а також інші комітети: внутрішніх справ, тюремний, промисловий, фінансовий і наглядовий. Штати мали вищі навчальні заклади: академії наук і мистецтв, народного слова, медичну, а також вищий жіночий виховний заклад. Усі штати об'єднувала державна надбудова, що складалася з Законодавчих зборів, Державної ради, до якої належали: президент республіки, міністри, прокурор, а також президенти штатів. На цьому рівні діяли міністерства фінансів і промисловості, військово-морське та міністерство юстиції, яких не було на рівні штатів. Міжнародні відносини здійснювалися тільки на рівні держави, і за них відповідало міністерство закордонних справ. У своїх проєктах, які еволюціонували в бік радикалізації політичних поглядів їх автора, Г. Андрузький передбачав відродження Гетьманщини, подальший її самостійний державний розвиток чи діяльність у рамках слов'янського союзу. Формою державного правління Слов'янських Сполучених Штатів мала стати президентська республіка. У ній було передбачене створення Законодавчих зборів і Державної ради. Остання включала вищих посадових осіб держави – президента республіки, віце-президента, президентів окремих штатів, генерального прокурора та міністрів. На рівні держави передбачалося здійснення зовнішньої політики, а також управління обороною, фінансами, промисловістю, освітою. Отже, проєкт конституції Андрузького визначав конституційні принципи, систему державних інститутів, владні повноваження на різних рівнях державного управління та місце-

вого самоврядування, а також був спрямований на закріплення особливої ролі місцевих громад у майбутній республіці.

У перших двох варіантах «Конституції Республіки» 1846–1847 р., судячи з протоколів допиту 1850 р., Г. Андрузький передбачав відродження Гетьманщини, її самостійний державний розвиток чи у рамках слов'янського союзу. Формою державного правління Слов'янських Сполучених Штатів мала стати президентська республіка. Республіканським принципам, народо-владдю і самоврядуванню підлегли всі політичні й правові інститути Штатів.

Общинні управи поєднують владу розпорядчу, виконавчу і судову в межах своїх повноважень. З депутатів від громад в округах передбачалося створення обраних окружних палат і дум (для рішення «мирових тяжких справ» і угод), «совісних судів», а також духовних рад у справах духовних і для управління духівництвом округу. На рівні округу намічалось створення окружного правління з розпорядчою і виконавчою функціями. За таким же принципом будуються й обласні представницькі, виконавчі і судові органи, а також штатів. У кожній області передбачалося створення університету, чоловічого і жіночого інститутів, семінарії, а в штатах – академій (духовної, наук і мистецтв, народного слова, медичної). Представницькі органи в штатах за проектом намічалися двопалатні (нижня палата і Сенат), «вище ведення» виконавчої влади повинне було належати президенту штату, що забезпечувало б автономію цих частин федерації.

У майбутній президентській республіці передбачалося створення Законодавчих зборів і Державної ради. Остання включала вищих посадових осіб держави – президента республіки, віце-президента, президентів штатів, генерального прокурора, міністрів. На рівні держави намічалось керівництво зовнішньою політикою, обороною, фінансами, промисловістю, освітою.

Таким чином, проект конституції Андрузького визначав конституційні принципи, схему державних інститутів, коло владних повноважень різних рівнів, розрахованих на розвиток самоврядування, ролі громад у майбутній республіці.

1. Білоусько О. А., Мирошніченко В. І. Нова історія Полтавщини. Кінець XVIII – початок XX століття. Полтава: Оріяна, 2003. 264 с.

2. Головченко В. І. Андрузький Георгій (Юрій) Володимирович: (26.05.1827 р. – р. смерті невідомий) відомий український політичний діяч, учений-юрист. *Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети*. К., 2002. № 1. С. 193–194.

3. Салтовський О. І. Призабуте ім'я: Г. Андрузький та його проекти конституцій. *Вісник КНУ Шевченка*: Сер. Філософія. Політологія. 2002. Вип. 38/41. С. 234–239.

4. Луняк Є. Родина Андрузьких у спогадах мешканців с. Вечірки на Полтавщині. *Історичний журнал*. 2006. № 4. С. 83–87.

І. В. Басиста,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
факультету № 1
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК

Не дивлячись на те, що чинний КПК вступив у дію в 2012 році окремі його положення зазнають певних змін, доповнень або ж втрачають чинність. Така динаміка, в першу чергу, свідчить про недосконалість значної кількості норм КПК. Деякі вимоги кримінального процесуального законодавства не узгоджуються із статтями Конституції України, є окремі проблеми із різницею у вживаній термінології. Ряд процесуальних положень із різних мотивів визнані неконституційними.

Зокрема, у справах за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) деякі положення чинного КПК протягом 2017–2018 років визнавалися неконституційними.

Варто пригадати, як на мене, досить сумнівне формулювання третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якого застосування заходів забезпечення кримінального провадження, об-

раних на стадії досудового розслідування, за відсутності відповідних клопотань сторін кримінального провадження вважалося продовженим.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням розглянути питання щодо відповідності означеного положення Конституції України, так як цілком обґрунтовано вважала, що воно (положення) КПК порушувало право людини на свободу та особисту недоторканність. На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, закріплення норми, згідно з якою запобіжний захід у виді тримання особи під вартою або домашнього арешту повинен вважатися продовженим у разі відсутності клопотань сторін про зміну або скасування такого заходу, позбавляло особу належного захисту від свавілля та суперечило вимогам частини першої статті 8, частини другої статті 29 Конституції України.

Рішенням Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України та воно втратило чинність.

Приймаючи означене рішення, судді Великої палати Конституційного Суду України, серед іншого, проаналізували фундаментальність права на свободу та особисту недоторканність, яке також закріплено у більшості міжнародних правових актів. Зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання (стаття 9), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року вказано, що ніхто не повинен бути позбавлений волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлені законом (пункт 1 статті 9).

Суддями Великої палати Конституційного Суду України констатовано, що право на свободу та особисту недоторканність, як і будь-яке інше право, потребує захисту від свавільного обмеження, для чого вимагається періодичний судовий контроль за обмеженням чи позбавленням свободи та особистої недоторканності, що має здійснюватися у визначені законом часові інтервали.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини тримання під вартою без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також на підставі судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам статті 5 Конвенції (пункт 98 рішення від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України»). Такий підхід узгоджується з метою статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невиннованому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства»).

Згідно з практикою застосування Європейським судом з прав людини пункту 3 статті 5 Конвенції після спливу певного проміжку часу існування лише обґрунтованої підозри перестав бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання особи під вартою; до того ж такі підстави мають бути чітко наведені національними судами (пункт 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України») [1].

Дещо іншою є ситуація із розглядом справи за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 КПК.

Так, рішенням Великої палати Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину шосту статті 216 КПК, згідно з якою передбачалося, що «слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України». Суд відтермінував втрату чинності вказаною нормою КПК на три місяці з дня ухвалення рішення про її неконституційність.

Визнання цієї норми КПК неконституційною, загалом, Конституційний Суд України обґрунтував двома основними аргументами, зокрема:

– тим, що слідчі органи Державної кримінально-виконавчої служби України функціонують у складі Міністерства

юстиції України, ієрархічно підпорядковуються його керівництву, а отже, є залежними від нього і не здатні забезпечити здійснення ефективного досудового розслідування порушень конституційних прав на життя та повагу до гідності осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі.

– така залежність слідчих органів порушує конституційні права людини на життя (частина перша статті 27) та на повагу до гідності (частина перша статті 28), що свідчить про невиконання державою свого головного конституційного обов'язку, передбаченого статтею 3 Конституції України – утвердження і забезпечення прав і свобод людини [2].

Однак, судді КСУ Мельник М. І. та Сліденко І. Д. підготували дві окремі думки стосовно аналізованого Рішення Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України Мельник М. І. вважає, що аналізоване Рішення базується на концептуально хибних підходах, а застосована у ньому аргументація є суперечливою, сумнівною і непереконливою з конституційно-правової точки зору. Це вказує на те, що КСУ формально підійшов до вирішення цієї справи – без системного з'ясування суті відповідних положень Конституції України та встановлення корелятивного зв'язку між ними і положенням частини шостої статті 216 КПК [3].

Суддя Конституційного Суду України Сліденко І. Д., серед іншого, констатував, що КСУ припустився методологічної помилки, не дослідивши досвід інших держав у регулюванні правовідносин в аналогічних сферах. У Франції, зокрема, діє подібна система, і вона не ставиться під сумнів ні місцевими захисниками прав людини, ні Страсбурзьким судом.

Крім цього, методологічна неадекватність Рішення стала наслідком його неадекватно обраної концепції. Звівши конституційний конфлікт до еventуального порушення прав людини, Конституційний Суд України методологічно заклав у свою роботу паттерни, характерні для Європейського суду з прав людини. При цьому він проігнорував різну природу та принципово різний вплив на правову систему України Конвенції та Конституції України. Конституція України – системний акт, який комплексно регулює всі правовідносини в правовій системі України сукупно з їх взаємозв'язками. Конвенція стосується судового захисту де-

яких прав і свобод. Тобто це – вузькоспеціалізований акт, який застосовується з метою забезпечення єдності стандартів прав і свобод людини в державах – членах Ради Європи. Очевидно, що функціональне призначення цього акта та обсяг і специфіка відносин, які він регулює сукупно зі специфікою впливу міжнародного права на національну правову систему, принципово відрізняють його від Конституції України. Конституційний Суд України звичайно повинен у своїй діяльності враховувати практику Європейського суду з прав людини, засновану на Конвенції, однак він не може підміняти цією практикою і вузькоспеціалізованими підходами цього органу практику національного конституційного контролю та захисту норм Конституції України, яка є найвищим правом та найвищим законом для національної правової системи.

Однак у Рішенні Конституційний Суд України саме і зробив такого роду підміну. Практично він вирішив конституційний конфлікт між нормами без урахування системних взаємозв'язків Конституції України, виключивши з мотивації низку аргументів, пов'язаних з адекватністю та доцільністю саме такої конструкції публічної влади. По суті відбулось повторне (після суб'єкта права на конституційне подання) штучне конструювання Конституційним Судом України конституційного конфлікту з абсолютно іншими наслідками впливу оспорюваних норм Кримінального процесуального кодексу України на правову систему та співвідношення з нормами Конституції України.

Методологічно Конституційний Суд України ухвалив Рішення по аналогії з рішеннями Європейського суду з прав людини, за великим рахунком він аналогізував концепцію Рішення зі схожою практикою тлумачення Конвенції, проігнорували той факт, що ні Конституція України в застосованих для визнання неконституційності статтях 27, 28, ні статті 2, 3 Конвенції не містять позитивних зобов'язань держави щодо здійснення ефективного досудового розслідування.

Європейський суд з прав людини розширив своїм казуальним тлумаченням зміст цих норм. Однак, чи може Конституційний Суд України зробити теж саме, – питання відкрите, з огляду на принципову різницю Конвенції та Конституції України, з точки зору системності способів та форм впливу на націо-

нальну правову систему. Таким чином, по суті, мова йде про вульгаризацію практики Європейського суду з прав людини [4].

1. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2017 від 23.11.2017 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини третьої статті 315 Кримінального процесуального кодексу України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17/para2#n2>

2. Рішення Конституційного Суду України № 3-р/2018 від 24.04.2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18/para2#n2>

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-18>

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/nb03d710-18/para2#n2>

В. С. Бліхар,

*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ПРАВА ТА ХРИСТІАНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Держава задля добра своїх громадян завжди має знаходити комунікативні підходи, щоб, з одного боку, захистити одних

громадян від свавілля інших, а з іншого – використати увесь суспільно корисний позитивний потенціал, носіями якого можуть бути навіть ідеологічно протилежно настановлені індивіди чи навіть цілі соціальні групи. Цікавою у цьому ракурсі може бути система Конкордатів, або угод, які мають характер юридичних міжнародних документів між Католицькою Церквою та цілою низкою країн. Характерним є, що не в усіх цих країнах переважають католики. Для прикладу, в Естонії їх меншість порівняно з протестантами. Самі ці угоди не надають якогось привілею власне для Католицької Церкви, такі самі угоди з державою може скласти будь-яка церква. І хоча Католицька Церква, згідно з канонічними нормами, є відокремленою від держави, та все ж таки вона завжди шукає шляхів для здійснення активної суспільно-будівної співпраці задля добра людини. У цих угодах держава визнає церкву як юридичну особу і співпартнера в соціальній діяльності. Церкві, з одного боку, гарантується свобода у справах практикування духовного життя, а з іншого – наголошується на співпраці в соціально-культурних сферах, маючи на увазі, що віряни є одночасно і громадянами цієї держави. Прикладом спільної позиції в соціальній сфері церкви та держави може бути їхнє двостороннє визнання права батьків щодо вибору способу виховання. Так, у Конкордаті між Польщею та Святим Престолом сказано: «Визнаючи право батьків на релігійне виховання дітей та принцип толерантності, Держава гарантує, що початкові та середні державні школи, а також дошкільні навчальні заклади, керовані світською адміністрацією або в яких існує самоврядування, впроваджують залежно від бажання зацікавлених осіб, викладання релігії в рамках відповідної шкільної чи дошкільної навчальної програми» [1]. Це визнання за батьками права вибирати спосіб виховання своїх дітей належить до природного права, до якого і Держава, і Церква ставляться з повагою. Крім того, це право батьків підтверджено і світськими, зокрема Всесвітньою декларацією прав людини, і церковними, зокрема Декларацією Другого Ватиканського Собору – *Geavissimum Educationis*. Відзначимо, що така соціоцентрична конструктивна співпраця буде корисною для будь-якого суспільства, оскільки цілі Держави та Церкви в цьому випадку збігаються, і спільні їхні зусилля спрямовані на побудову морально

здорового суспільства, яке при його культивуванні створює ідеальні умови для зростання та розквіту кожного індивіда, а отже, приводить до здійснення реалізації внутрішньобуттєвого його покликання.

Відділення церкви від держави можна розглядати двояко. З одного боку, під цим можна розуміти встановлення чіткої межі між громадянським і існують паралельно і кожна виконує свої функції. Тобто держава не впливає на виховання та призначення релігійних провідників за умови, що вони діють у межах права, а церковна структура – не має безпосередньо втручатися у функціонування органів державної влади, якщо ті справно виконують покладені на них функції. Тож за такого підходу, кожна із тих структур має свій простір, на якому здійснює лише її властиве служіння стосовно суспільства.

Інший підхід до розуміння відносин між церквою та державою полягає в тому, що держава вбачає в церкві можливість задоволення лише одних із численних потреб своїх громадян – релігійних. За такого підходу не враховується той факт, що будь-яка релігія дотикає метафізичного виміру існування світу та аксіологічно-онтологічних глибин людської особистості. З огляду на це церква, одна з функцій якої полягає в оберіганні та реалізації цих фундаментальних принципів існування Всесвіту, не може бути осторонь, коли їх грубо порушують у суспільстві.

Одним із прихильників ідеї гармонічної співдії церкви та держави можна назвати К. Победоносцева. Він дуже обережно підходить до встановлення правил з боку держави стосовно свого населення. Держава, не залежно від того, чи сильна вона, не може грубо втручатися в ті глибокі сфери самосвідомості людей, які сформовані духовними цінностями і які не залежать від зовнішніх умов існування, але через реалізацію, матеріалізацію своїх ідей самі змінюють і впорядковують зовнішній світ. Як влучно зауважує К. Победоносцев, державна влада утверджується на «єдності духовної самосвідомості між народом та урядом» і влада починає руйнуватися від того моменту, «коли починається роздвоєння цієї на вірі збудованої свідомості» [2]. Коли існує єдність народу та уряду, що має спільний для них обох духовний фундамент, народ може перенести багато незгод та труднощів. В умовах відсутності такого спільного фундамен-

ту влада поступово перетворюється на своєрідного зовнішнього контролера, який, стараючись контролювати якомога більше, починає втручатись у ці аксіологічно-внутрішні сфери людської особистості, які по своїй внутрішній природі є вищими від її компетенції, живуть за своїми духовними законами.

Феномен релігійної свободи як втілення, реалізація одного із засадничих прав людської особистості має також, як і все, що існує у феноменальному вимірі буття, свої передумови, знати які потрібно для здійснення практичних кроків в бік реалізації цього виду, що важлива для кожної людської свободи. У цій перспективі цікавим є означення вихідних передумов релігійної свободи, які були виділені В. Коул Деремом. Усвідомлюючи залежність феномену релігійної свободи від багатьох вимірів людського буття, він висунув такі чотири передумови, що уможливають існування в суспільства релігійної свободи: 1) існування в суспільстві мінімального плюралізму; 2) економічна стабільність; 3) політична легітимність; 4) бажання різних релігійних груп жити разом [3].

Стосовно існування плюралізму як однієї з найважливіших передумов релігійної свободи, ні в кого нема сумніву, що навіть у вимірі суто соціальних відносин неприпустимим є існування різноманітних поглядів, які би відрізнялись від певної ідеологічно-заангажованої лінії поглядів більшості. Що стосується відносин економічної стабільності, то вплив останньої не є такий очевидний, яким є вплив плюралізму в суспільстві.

Утім, якщо уважно придивитись до цієї ситуації, стає зрозумілим, що економічні негаразди відтісняють на периферію питання релігійної свободи. І хоч існують деякі винятки, за якими у економічно-розвинутих суспільствах не завжди існує феномен релігійної свободи, проте головний напрямок пропорційної залежності інтенсивності релігійної свободи від економічного добробуту суспільства є безсумнівним.

1. Етерович М. Співпраця між Державою та Церквою у справах виховання на благо сім'ї. Дух і Літера. 2003. № 11/12. С. 81.

2. Победоносцев К. П. Государство и Церковь: в 2-х т. М.: Ин-т рус. цивилизации, 2011. Т. 1. С. 75.

3. Коул Дерем В. Перспективи щодо релігійної свободи: порівняльна структура. Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти : у 2 т. Львів : Свічадо, 2001. Т. 2. С. 37.

М. М. Бліхар,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри
конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового
Інституту права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Права та свободи людини та громадянина є основним критерієм конституційності та легітимності влади. У даному випадку доцільно говорити про основні або ж конституційні права та свободи.

На нашу думку, над поняттям «легітимність» повинні спільно працювати науковці – представники таких галузей науки, як право, політологія, філософія, соціологія. Оскільки лише напрацювання, отримані від розгляду одного і того ж явища з точки зору різного предмета, дадуть змогу якнайповніше його вивчити та розробити механізми впровадження та застосування, необхідні саме для конкретного суспільства, держави. Ці дослідження є актуальними особливо сьогодні, оскільки поняття «легітимність» виступає своєрідним мостом між правом та політикою, між законністю і справедливістю, між раціональністю та доцільністю.

Легітимність неможливо запровадити раз і назавжди. Цей процес повинен бути поступовим та здійснюватися в міру розвитку держави, щоб жоден з елементів легітимності не порушив їх балансу, що призведе, відповідно, до порушення балансу в державі.

Сьогодні легітимність властива для стабільних демократичних держав громадянського суспільства. Це ті суспільства, в яких наявна прозора виборча система, відпрацьована процедура формування органів державної влади, високорозвинена судова система, великий відсоток правосвідомих та правослухняних громадян, розвинена соціальна сфера.

Ще одним поняттям, без якого публічна влада не може бути конституційною та легітимною, є поняття волевиявлення народу. Це закріплено у Конституції України, зокрема ст. 5 зазначено, що: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи місцевого самоврядування» [1]. Тобто народ має виключне право на формування органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом виборів, право на прийняття важливих політичних рішень, необхідних для забезпечення достойного рівня життя громадян.

Однак ніщо у світі не є ідеальним і жодна держава, навіть найбільш розвинена, держава, у якій сформовані органи влади всіх гілок, чітко відпрацьовані механізми їх діяльності, відповідальність за власні дії, не застрахована від збоїв у роботі добре налагодженого механізму – державної влади. Основною причиною цього стає втрата довіри громадян до влади.

Дослідники виділяють кілька причин такого явища:

«1) суперечності, що існують між універсальними цінностями, які панують у суспільстві, та егоїстичними інтересами пануючої еліти; 2) значний розрив між діяльністю органів державної влади та реальними потребами суспільства, відсутність механізмів захисту інтересів особи; 3) низький рівень відкритості державної влади, що часто не дає змоги не лише контролювати її, а й взагалі, визначати ті інтереси, на забезпечення яких реалізовується та чи інша державна політика; 4) неготовність державної влади та громадянського суспільства взаємодіяти на основі паритетності, партнерства, взаємної довіри та взаємної відповідальності; 5) відносно низький рівень правової та політичної культури як представників влади, так і суспільства загалом, неусталеність демократичних традицій, що властиві розвинутих демократіям; 6) втрата правлячої еліти віри у свою правомірність, поява всередині неї гострих соціальних суперечностей, зіткнення різних гілок влади; 7) зростання бюрократизації та корумпованості» [2].

Вже традиційно права та свободи людини і громадянина поділяють на позитивні та негативні.

Права, які ґрунтуються на забороні втручання у певні сфери життя людини, називають негативними. Вони визначають

ступінь свободи учасників певних суспільних відносин. Такі права забезпечують одну людину від іншої. До таких прав відносять право на життя, право на приватну власність і право на свободу світогляду та віросповідання, права людини на ім'я, честь та гідність, права на свободу думки та слова, права на вільне пересування та вибір місця проживання, права на збереження конфіденційності інформації, яка стосується особи та його сім'ї та деякі права та свободи.

Характерною особливістю цих прав і свобод є те, що вони є невідчужуваними, невід'ємними та абсолютними. Ці права та свободи не може порушити ні інша людина, ні держава. Адже тоді остання втрачає свою легітимність. У правовій державі ці права та свободи повинні бути не просто проголошеними, а й стати частиною національного законодавства.

Права, які людина отримує впродовж життя у суспільстві, тобто у процесі взаємодії людини і держави, називають позитивними. До цих прав зараховують: право брати участь в управлінні державними справами; право обирати і бути обраним до представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування; право створювати громадські об'єднання і брати участь у їх діяльності; право мирно збиратися і проводити збори, мітинги, демонстрації, маніфестації з метою підтримки чи критики діяльності органів влади та самоврядування чи окремих посадових осіб; право письмового чи особистого звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування; право на свободу засобів масової інформації.

Сьогодні одним із атрибутів правової держави є законодавче закріплення прав і свобод людини і громадянина. Повага держави до людини і громадянина через повагу до його прав і свобод викликає у громадянина повагу до держави через повагу до її законів.

За сучасних умов, не є винятком і сьогоднішня Україна, є надання людині права протестувати проти дій влади. Виявом такого права є право на протест. Так, Конституція України гарантує права людям на мирні зібрання, мітинги, походи і демонстрації. Також Основний закон гарантує тим, хто працює, право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Такі права належать до політичних прав і свобод і є нерозривно

пов'язаними з особистими правами та свободами людини і громадянина.

Це право є одночасно і своєрідною гарантією захисту інших прав і свобод. Завдяки праву на страйк громадськість може впливати на роботу органів влади та місцевого самоврядування, викликаючи тим самим прийняття тих рішень, які необхідні для суспільства, контролювати процес їх приведення в дію та результативність.

Воно викликає і взаємну відповідальність держави і громадянина. Адже як влада, так і народ зобов'язані дотримуватися певних правил та процедур навіть у період непорозуміння. Перше, що необхідно буде зробити для примирення обох сторонам – це сісти за стіл переговорів. Наслідком таких переговорів повинна стати взаємовигідна для обох сторін пропозиція, відображена у нормативно-правовому акті.

Влада вважається легітимною тоді, коли вона відповідає уявленням людей про право, справедливість та провадить свою діяльність в інтересах народу. Тобто це влада, визнана народом.

Легітимність публічної влади – це динамічна система взаємовідносин між владою та громадянами, яка побудована на визнанні громадянами встановленого порядку та функціонування органів влади та їх готовності свідомо діяти відповідно до встановлених державою правил.

Конституційність – це своєрідний критерій для оцінки громадянами політичної системи загалом та окремих органів влади зокрема. Основною умовою існування конституційності є опора чинної влади на конституцію та закони держави.

Конституційність та легітимність два взаємопов'язаних поняття. Хоча конституційність не завжди передбачає легітимність влади, легітимність же не може існувати без певних гарантій, які можуть бути відображені у законодавстві.

На перший погляд може здатися, що конституційність та легітимність – це поняття, які стосуються виключно компетенції держави. Однак насправді це не так. Задля забезпечення конструктивної взаємодії між державою та людиною до управління державою необхідно залучати й інститути громадянського суспільства. Так, вважаю, що створення певних дорадчих органів при міністерствах та відомствах, залучення пересічних громадян

до прийняття важливих політичних рішень та законів сприятиме не лише удосконаленню діалогу у форматі «людина – держава», а й дасть змогу більш швидко приймати рішення, які будуть позитивно сприйняті населенням та необхідними для покращення життя людей.

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Ковальчук В. Б., Іщук С. І. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації: монографія. Острог: Вид-во НУОА, 2013. 268 с.

3. Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід. *Право України*. 2008. № 6. С. 35–40.

В. А. Бондаренко,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри іноземних мов
та культури фахового мовлення
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОСВІТИ

Межі здійснення державного нагляду та контролю у сфері освіти та їх чітке встановлення багато в чому сприяють обмеженню розсуду в рішеннях наглядово-контрольних органів, зниженню порушень під час проведення перевірок.

Межі державного контролю та нагляду в сфері освіти є досить різноманітними за своєю природою та володіють такими характерними ознаками.

Комплексне нормативно-правове регулювання. Зазначені межі закріплюються сукупністю законодавчих актів, до яких належить Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 року, Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року, і підзаконними норма-

тивними правовими актами місцевого рівня, в яких межі головним чином встановлені в адміністративних регламентах по виконанню державного контролю якості освіти та державного нагляду в сфері освіти [1; 2].

Основними цілями названих меж є обмеження адміністративного розсуду наглядово-контрольних органів та створення умов захисту прав підконтрольних і піднаглядних суб'єктів від незаконних дій таких органів. Однак мають місце різні порушення: перевищення термінів проведення перевірок, проведення неузгоджених перевірок та інші, що накладає негативний відбиток на об'єктивність і якість контрольно-наглядової діяльності.

Суб'єктами, на які поширюються межі, є органи виконавчої влади, які здійснюють державний нагляд і контроль у сфері освіти та які зобов'язані дотримуватися в своїй діяльності передбачені чинним законодавством обмеження та заборони.

Під межами державного контролю та нагляду в сфері освіти розуміється регламентовані нормами законодавства обмеження та заборони при організації та здійсненні нагляду та контролю, що мають на меті створення умов для обмеження адміністративного розсуду наглядово-контрольних органів і захисту прав організацій, що здійснюють освітню діяльність, від незаконних дій посадових осіб наглядово-контрольних органів.

У чинному законодавстві про освіту передбачено територіальні межі контролю та нагляду, які полягають в законодавчому закріпленні переліку організацій, які здійснюють освітню діяльність на певній території, щодо яких органами виконавчої влади реалізується державний нагляд і контроль у сфері освіти.

Тільки Міністерство освіти і науки України проводить перевірки щодо організацій, які здійснюють освітню діяльність поза територією України. Можна виділити два типи таких юридичних осіб:

– освітні організації, які розташовані за межами території України, освітні організації, створені на підставі міжнародних договорів України, які здійснюють освітню діяльність, дипломатичні представництва і консульські установи України, представництва України при міжнародних організаціях. Прикладом

останніх є освітні організації, створені при посольствах України в зарубіжних державах. Наприклад, середня загальноосвітня школа при Посольстві України у Франції, в Аргентині, при Постійному представництві України при Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку і інші.

– іноземні освітні організації, які здійснюють освітню діяльність за місцем знаходження філії на території України. Хоча практика відкриття філій іноземних освітніх організацій поки не розвинена.

За загальним правилом нагляд і контроль за освітніми організаціями, організаціями, що здійснюють навчання, які знаходяться на відповідній території адміністративно-територіальної одиниці, здійснюють місцеві органи виконавчої влади.

Однак з цього правила є винятки. До повноважень Міністерства освіти і науки України належить здійснення державного нагляду і контролю у сфері освіти щодо освітніх організацій незалежно від їх розташування на території України, які реалізують освітні програми вищої освіти. Варто також відзначити, що до повноважень Міністерства освіти і науки віднесено проведення перевірок щодо будь-яких організацій вищої освіти незалежно від їх організаційно-правової форми та власника. До таких організацій, крім державних освітніх організацій вищої професійної освіти, належать приватні і некомерційні освітні організації, що реалізують освітні програми вищої освіти, комунальні освітні організації, що реалізують освітні програми вищої освіти.

До повноважень Міністерства освіти і науки України належить здійснення державного нагляду і контролю у сфері освіти щодо освітніх організацій, які реалізують освітні програми середньої професійної освіти в сфері оборони, внутрішніх справ, безпеки, виробництва продукції за оборонним замовленням, транспорту і зв'язку, ядерної енергетики та наукоємного виробництва.

Межі функціонування належать до активної фази реалізації наглядово-контрольних заходів Міністерства освіти і науки України та, головним чином, цей вид охоплює обмеження при безпосередньому проведенні перевірок.

Можна виділити дві великі групи таких меж:

– тимчасові межі стосуються обмежень, які мають відношення, по-перше, до строків здійснення контрольно-наглядової діяльності (наприклад, Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 року встановлює термін проведення документарної і виїзної перевірок, який не може перевищувати двадцять робочих днів), по-друге, до власне часу здійснення контрольно-наглядової діяльності [1]. Закон закріплює обов'язок посадових осіб наглядово-контрольного органу проводити перевірку тільки під час виконання своїх службових обов'язків;

– заборони, які виникають у процесі здійснення наглядово-контрольних повноважень.

Основна група заборон при здійсненні державного контролю та нагляду, зокрема і в сфері освіти, встановлена в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 року. Наприклад, заборона здійснювати перевірку за відсутності керівника організації, що здійснює освітню діяльність; заборона на вимогу документів, які стосуються предмета перевірки.

Значущість тимчасових меж і заборон визначається тим, що в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 року є положення, які присвячені недійсності результатів перевірки, проведеної з порушенням вимог законодавства. Виділяють такі порушення: порушення терміну повідомлення про проведення перевірки; порушення термінів і часу проведення планових виїзних перевірок; вимагання документів, які стосуються предмета перевірки, і інші.

З метою вдосконалення захисту прав юридичних і фізичних осіб щодо діяльності (зокрема і освітньої) під час проведення наглядово-контрольних заходів необхідно розширити коло заборон, порушення яких наглядовими та контрольними органами приведе до недійсності результатів перевірки.

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

Н. П. Бортник,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»*

С. С. Єсімов,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В Україні відсутній єдиний підхід до нормативно-правового закріплення основних положень державної політики в окремо взятих сферах державного регулювання, в тому числі у сфері інтелектуальної власності. Державна політика в сфері інтелектуальної власності впливає на діяльність органів виконавчої влади у названій сфері, в тому числі в питаннях побудови системи органів виконавчої влади, вибору форм і методів діяльності органів виконавчої влади. З урахуванням особливостей розвитку сфери інтелектуальної власності та на основі аналізу європейського досвіду державного управління у сфері інтелектуальної власності України потрібне прийняття нормативно-правового акта, який встановлює цілі і основні напрями державної політики у сфері інтелектуальної власності. Основні напрями державної політики у сфері інтелектуальної власності повинні закріплюватися в нормативно-

правовому акті на рівні Верховної Ради України, а питання детального опрацювання і реалізації – в нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України.

Державною політикою в сфері інтелектуальної власності є вироблений в процесі взаємодії державних і громадських інститутів, окремих громадян основні напрями розвитку державного регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, прийнятий Верховною Радою України та реалізований органами виконавчої влади. Механізм реалізації державної політики в сфері інтелектуальної власності закріплюється в нормативно-правових актах центральних органів виконавчої влади. Цілі виділені державною політикою у зазначеній сфері: підвищення економічного ефекту від впровадження результатів інтелектуальної діяльності, підвищення рівня професіоналізму посадових осіб і співробітників господарюючих суб'єктів при забезпеченні процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, посилення публічно-правового захисту прав інтелектуальної власності.

Правове регулювання діяльності органів виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності являє собою комплексний механізм прийняття норм, спрямованих на використання державою різних форм і методів управлінської діяльності з метою захисту прав і законних інтересів суб'єктів економічної діяльності, що створюють та використовують інтелектуальну власність, стимулювання діяльності зі створення інтелектуальної власності в високотехнологічних сферах економіки, що забезпечують реалізацію норм.

З урахуванням різноманітності суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності методи адміністративно-правового регулювання доцільно розділити на універсальні методи адміністративно-правового регулювання та спеціальні методи адміністративно-правового регулювання в сфері інтелектуальної власності. Під універсальними методами пропонується розуміти методи адміністративно-правового регулювання, що застосовуються до суспільних відносин, об'єктами яких є права на визнані в Україні результати інтелектуальної діяльності, незалежно від статусу правовласника. Під спеціальними методами регулювання у сфері

інтелектуальної власності пропонується розуміти методи адміністративно-правового регулювання, що застосовуються до суспільних відносин, об'єктами яких є права на окремі результати інтелектуальної діяльності.

У країнах ЄС відзначається відмінність підходів до побудови системи органів виконавчої влади, уповноважених здійснювати управління у сфері інтелектуальної власності, перерозподіл компетенцій, між існуючими органами. Виділяються три напрями у межах яких формуються компетенції органів виконавчої влади та державних установ у сфері інтелектуальної власності. Перший – державне регулювання в сфері промислово-застосовної інтелектуальної власності та засобів індивідуалізації, другий – державне регулювання в сфері авторського права і суміжних прав, третій – державне регулювання в сфері селекційної діяльності. Необхідно відзначити відсутність відмінностей між державним регулюванням у сфері промислово-застосовних об'єктів інтелектуальної власності, засобів індивідуалізації, об'єктів авторського права і суміжних прав, що роблять істотний вплив на економічну і на соціально-культурну сферу.

У національному контексті є особливості правових режимів різних об'єктів інтелектуальної власності та їх значення для держави та суспільства (функціонування сфери промислово-застосовної інтелектуальної власності та сфери авторського права і суміжних прав). Дані відмінності виражаються в особливостях виникнення прав на об'єкти інтелектуальної власності та територіального принципу їх дії. Сфера авторського права та суміжних прав впливає на розвиток соціально-культурної сторони суспільного життя, а сфера промислово-застосовної інтелектуальної власності на забезпечення безпеки держави в зв'язку з наявністю результатів інтелектуальної діяльності військового, подвійного і спеціального призначення.

У контексті європейської інтеграції необхідно розділити державне управління у сфері інтелектуальної власності на два основні блоки. Перший – державне управління у сфері промислово-застосовної інтелектуальної власності з віднесенням до даної категорії управління у сфері засобів індивідуалізації това-

рів і найменуванні місць походження товарів, сільськогосподарських досягнень. Другий – державне управління у сфері авторського права та суміжних прав.

Держава повинна використовувати гнучку систему методів адміністративно-правового впливу, в тому числі економічні методи. Методи переконання, в тому числі інформування та економічного впливу застосовні при вирішенні завдань, спрямованих на стимулювання створення об'єктів інтелектуальної власності. Методи примусу застосовні, в першу чергу, при здійсненні публічно-правової охорони і захисту інтелектуальних прав.

У контексті Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, схваленої Кабінетом Міністрів України 1 червня 2016 року, розглядаючи метод інформування, поряд з виявленням позитивних тенденцій в діяльності держави щодо інформування учасників економічного обороту, необхідно відзначає неефективність в доведенні інформації, спрямованої на стимулювання створення і впровадження в економічний оборот об'єктів інтелектуальної власності, до суб'єкта, якому така інформація адресована [1].

Органи виконавчої влади можуть реалізувати захист інтелектуальних прав, по-перше, визнання права, по-друге, припиняючи дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, по-третє, публікації рішення суду про допущені порушення, по-четверте, блокування сайту – інформаційного посередника, по-п'яте, призупинення випуску товарів.

Адміністративного нагляду в сфері інтелектуальної власності є діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі (з 11 травня 2017 року), здійснюваний в особливій формі, щодо забезпечення законності та інтересів держави в процесі створення об'єктів інтелектуальної власності [2].

Предмет адміністративного нагляду в сфері інтелектуальної власності є суспільні відносини, що складаються із забезпечення Міністерства економічного розвитку і торгівлі дотримання юридичними та фізичними особами норм і правил, що встановлюють порядок організації процесу створення об'єктів інтелектуальної власності, що створюються або створених на рахунок коштів

державного бюджету та розпорядження правами на такі результати інтелектуальної діяльності.

Єдиним органом виконавчої влади, уповноваженим здійснювати адміністративно-наглядові заходи у сфері інтелектуальної власності є Міністерства економічного розвитку і торгівлі. В той час як інші органи виконавчої влади наділені лише повноваженнями щодо виявлення та припинення адміністративних правопорушень, що посягають на інтелектуальні права (наприклад, Національна поліція). Є необхідність вдосконалення адміністративного законодавства в питаннях наділення органів виконавчої влади компетенцією щодо виявлення та припинення адміністративних правопорушень, оскільки чинне законодавство не завжди враховує специфіку діяльності органів виконавчої влади в процесі проведення адміністративно-наглядових заходів та заходів з виявлення та припинення адміністративних правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

Вивчення компетенції Державної фіскальної служби України, Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів показує, що дані органи не належать до органів державної влади, уповноваженим здійснювати захист інтелектуальних прав так, як забезпечують захист суспільних відносин не пов'язаних із забезпеченням інтересів авторів та інших правовласників. Об'єкти інтелектуальної власності є засобом вчинення правопорушення або носієм технологій, що підлягають контролю [3].

Звертаючись до інституту адміністративної відповідальності, доцільно встановити підстав звільнення від адміністративної відповідальності за порушення інтелектуальних прав при виплаті особою, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбаченої статтею 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. компенсації правовласнику за весь період незаконного використання об'єкта інтелектуальної власності.

1. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні Розпорядження

Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 № 402-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80>.

2. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 320. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/320-2017-%D0%BF>.

3. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 № 667. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF>.

М. В. Бурак,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

Наукової лабораторії

з проблем кримінальної поліції

Навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

ЗАГОСТРЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ У СОЦІАЛЬНІЙ ТА ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРАХ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ І НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Від демографічних характеристик працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу. За розрахунками експертів в країнах, яким притаманні тенденції скорочення загальної чисельності населення, при забезпеченні її зростання на 1%, близько 4% національного доходу становить демографічна інвестиція, яка є елементом частини національного доходу, що нагромаджується [1]. Демографічна ситуація будь-якої країни узагальнено віддзерка-

лює її соціально-економічний добробут, сформований як минулими, так і поточними суспільними процесами. А вони в Україні супроводжуються складними соціально-економічними деформаціями, що негативно впливають на сучасні демографічні зміни. Розглянувши комплекс проблем щодо соціально-демографічної ситуації, охорони здоров'я і ринку праці в державі, Рада національної безпеки і оборони України відзначає зростання загрозливих явищ та системних недоліків у цих сферах.

Так, стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі однією із основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві у соціальній і гуманітарній сферах є загострення демографічної кризи.

Головною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня народжуваності. Сучасний демографічний стан свідчить про те, що забезпечується лише половина потрібного для відтворення населення. На сьогодні Україна вже перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається незворотнє руйнування демографічного потенціалу країни, що призводить до втрати умов для відновлення чисельності населення. Процес зниження народжуваності у сучасних умовах має глобальний характер і зумовлений низкою економічних, соціальних, біологічних причин.

Аналіз сучасної демографічної ситуації, свідчить про поглиблення демографічної кризи, більш інертної та практично некерованої, негативні наслідки якої для подальшого розвитку країни важко передбачити [2].

Відомий зарубіжний оглядач видання «The National Interest» Нолан Петерсон досліджуючи ситуацію в Україні, вважає, що «основною загрозою для соціального, економічного і політичного розвитку України сьогодні є різке скорочення чисельності населення. Негативна демографічна тенденція в країні почала розвиватися після оголошення незалежності в 1991 році» [3].

Гостра демографічна криза в Україні викликає розгубленість в різних групах українського суспільства. Люди не можуть зрозуміти, чому так різко знизилася кількість населення держави: якщо у 1992 році нас було 52,06 млн. осіб, то у 2013 році – 45,55, а у 2017 році лише 42,5 млн. осіб (без окупованих терито-

рій Криму і Донбасу). Україна за кількістю населення опустилася у рейтингу з 22 місця на початку 90-х років XX ст. на теперішнє 32 місце у світі (у 2015 році).

Така демографічна ситуація створює реальну загрозу національним інтересам і безпеці України.

Економічна безпека держави – це такий ступінь захищеності національних інтересів в економічній сфері від реальних і потенційних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру, що дає змогу забезпечувати функціонування національної економіки в режимі розширеного відтворення та задовольняти потреби особи, суспільства і держави в цілому. Які ж загрози економічній безпеці держави створює демографічна криза? Це нестача трудових ресурсів, зменшення продуктивності праці, збільшення коефіцієнта утриманства, національна експансія, депопуляція, скорочення національного доходу і, як наслідок, втрата суверенності та державності.

На думку провідних українських вчених Е. Лібанової, С. Пирожкова, Н. Власенко однією з головних компонентів демографічної кризи в Україні є зменшення народжуваності, що зберігається впродовж тривалого періоду [4].

На це явище впливають два типи факторів – прямі, що визначають, чи взагалі відбудеться зачаття і чим це зачаття закінчиться та опосередковані.

До прямих належать: шлюбний фактор; поширеність абортів; рівень безпліддя.

До непрямих або опосередкованих факторів належать: низький рівень життя та заробітної плати, призвели до погіршення добробуту значної частини населення та обтяжливості утримання більш ніж однієї дитини у родині, що істотно впливає на відтворювальні процеси.

Суттєво занижені стандарти оплати праці населення не відповідають реальним результатам роботи, не сприяють якісному та кількісному його відтворенню, гальмують розвиток фізичного, інтелектуального та професійного рівня трудових ресурсів, значно ускладнюють, а часом і унеможливають, здобуття та використання новітніх наукових знань, вдосконалення кваліфікації. Такий перебіг подій негативно позначається на економічному стані всього суспільства в цілому.

Додатковим демографічним чинником, що обмежує розвиток трудових ресурсів, є міграція населення.

Резюмуючи викладене вище зазначимо, що для врегулювання непростой ситуації, що склалася в Україні, передусім необхідно провести ряд заходів:

1. Моніторинг і опрацювання системи прогнозу трудових ресурсів у державі та регіонах, а також прогнозних показників ринку праці за секторами економіки.

2. Провести експертизу існуючих проектів програм соціально-демографічного розвитку держави, що орієнтовані на забезпечення повного відтворення населення, поліпшення стану здоров'я та збільшення тривалості життя з подальшою їх інвентаризацією та оптимізацією з метою їх узгодження щодо належного фінансового забезпечення.

3. Розширити види та збільшити кредитування на демографічні цілі, зокрема надання пільгових кредитів молодим сім'ям з дітьми, кредитування пільгового молодіжного житлового будівництва, прискорення реалізації пенсійної реформи та підвищення її ефективності, посилення державних гарантій щодо забезпечення медичних заходів охорони здоров'я населення.

4. Активізувати політику щодо формування привабливого внутрішнього ринку праці; удосконалити систему стимулювання роботодавців щодо забезпечення молоді першим робочим місцем [5].

1. Пастернак-Таранушенко Г. Демографічна складова економічної безпеки. *Вісник Академії наук України*. 2005. № 11–12. С. 23.

2. Биконя С. Ф. Трансформація української економіки в аспекті нової інституціональної теорії. *Наукові праці Дон. НТУ*. Сер.: Економічна. Донецьк: ДонНТУ, 2005. Вип. 89. С. 102.

3. Демографическая ситуация в Украине URL: <https://economistua.com/demograficheskaya-situatsiya-v-ukraine>

4. Лібанова Е., Шевчук П. Оцінка демографічної політики за допомогою поздовжніх і поперечних показників. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 4. С. 41–46.

5. Демографічна складова економічної безпеки. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/2/12.pdf>

М. Т. Гаврильців,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Г. Ю. Лук'янова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ МУНІЦИПАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Існує певна специфіка юридичної відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, яка дає можливість виділити її в окремий самостійний вид – муніципально-правову. Норми Конституції й законів України, які в своїй сукупності визначають режим відповідальності органів місцевого самоврядування, формують конституційно-правову основу муніципально-правової відповідальності. Муніципально-правова відповідальність, що існує поряд з іншими видами відповідальності, відіграє значну в охороні суспільних відносин, хоча довгий час була незаслужено обділена увагою законодавця.

У теорії місцевого самоврядування інститут юридичної відповідальності суб'єктів муніципально-правових відносин посідає особливе місце та виступає важливим засобом гарантування прав та свобод місцевого самоврядування, його захисту від можливих порушень. Адже сама філософія та практика місцевого самоврядування ґрунтується на ідеях відповідальності муніципальної влади [1, с. 425].

Муніципально-правову відповідальність розглядають як самостійний вид соціальної та юридичної відповідальності, передбачений нормами муніципального законодавства, що являє собою зв'язок між суб'єктами муніципально-правових відносин,

коли одна сторона (суб'єкт відповідальності), володіючи комплексом прав у сфері місцевого самоврядування, зобов'язується в силу свого статусу будувати поведінку згідно з очікуваною моделлю, а інша (інстанція відповідальності) безпосередньо або через представників контролює, оцінює таку поведінку та (або) її результати, а у разі негативної оцінки або наявності вини вправі (може або зобов'язана) певним чином відреагувати [2, с. 110].

Механізми забезпечення діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування мають достатньо складну систему, до якої в якості невід'ємних складових входять правові гарантії захисту місцевого самоврядування, державний і громадський контроль, а також різні види відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування за різноманітними напрямками. Призначення та функціонування інституту відповідальності сприяє більш ефективному здійсненню системою місцевого самоврядування та її окремими елементами публічної управлінської діяльності в суспільстві. Відповідальність суб'єктів місцевого самоврядування зумовлена тим, що вона є гарантією прав даних суб'єктів, адже покликана забезпечити діяльність органів місцевого самоврядування в інтересах громадян і суспільства в цілому [3, с. 165].

Особливість юридичної відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування полягає в тому, що вони несуть її на державному рівні, передбаченому нормами законодавчих актів, і на локальному рівні, визначеному нормами статутів територіальних громад і підзаконними актами рад або їх виконавчих органів [4, с. 29].

Не позбавлена специфіки відповідальність *депутатів та посадових осіб місцевого самоврядування*, які фактично несуть потрійну відповідальність: 1) перед територіальною громадою, 2) перед державою, 3) перед фізичними та юридичними особами [5, с. 446].

В українському законодавстві не лише закріплено серед основних принципів місцевого самоврядування принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, а й передбачено можливість територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень у будь-який час достро-

ково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

Юридична відповідальність виконавчих органів міських громад як елемент їх правового статусу є гарантією реалізації ними своїх завдань та функцій, основою контролю за їх діяльністю. Цьому відповідають положення про права місцевих рад застосовувати у встановлених випадках визначені санкції (скасовувати акти керівників виконавчих органів міськрад). Поряд із такими видами відповідальності виконавчі органи несуть також цивільно-правову відповідальність, що прямо впливає із положень Конституції, тому правильніше виділяти норми положень, що регулюють питання їх відповідальності в самостійний структурний підрозділ [6, с. 119].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не лише закріпив у ст. 4 серед основних принципів місцевого самоврядування принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, а й передбачив у ч. 2 ст. 75 можливість територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень у будь-який час достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень. Так, відповідно до ч. 3 ст. 78 Закону не менш як одна десята частина громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу, можуть порушити питання про дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті ради за рішенням місцевого референдуму. Також на вимогу не менш як однієї десятої частини громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу, сільська, селищна, міська рада повинна прийняти рішення про проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови (ч. 4 ст. 79). Відповідно до ч. 2 ст. 80 Закону загальні збори громадян, що утворили відповідний орган самоорганізації населення, можуть прийняти рішення про дострокове припинення його повноважень. Також

виборці можуть відкликати депутата місцевої ради в передбачених законом випадках [7].

Передусім органи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед первинним суб'єктом місцевого самоврядування, яким вони формуються та від імені та в інтересах якого вони діють – територіальною громадою. Лише територіальна громада як основний базовий суб'єкт муніципальної влади може здійснювати в повному обсязі контроль за діяльністю органів та посадових осіб, яких вона уповноважила вирішувати питання місцевого значення.

Отже, комплексне дослідження феномену відповідальності у місцевому самоврядуванні дає підстави стверджувати, що зазначене поняття характеризується низкою аспектів:

по-перше, відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування виступає атрибутом, властивістю, ознакою учасника управлінських відносин та проявляється у його здатності, можливості та обов'язку «відповідати», звітувати про свої діяння (дії чи бездіяльність) як вже вчинені (негативний аспект), так і ймовірні, гіпотетичні, потенційні (позитивний аспект);

по-друге, відповідальність відображає систему взаємозв'язків та відносин, що виникають у процесі управління між її елементами та має превентивну мету – спрямовані на запобігання порушень, їх усунення, врегулювання та відновлення належного функціонування системи;

по-третє, відповідальність розглядається як процес, сукупність логічно послідовних дій відносно того елемента системи адміністрування, внаслідок неефективної діяльності якого, невиконання чи неналежного виконання ним своїх обов'язків або повноважень, невідповідності його діянь встановленим нормам порушилося належне (нормальне) функціонування всієї системи чи окремих її компонентів.

1. Батанов О. В. Муніципальне право України: підручник. Х.: ТОВ Одисей, 2008. 528 с.

2. Погорілко В. Ф. Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.

3. Хріпливець Д. Є. Удосконалення системи відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. *Актуальні пробле-*

ми державного управління: збірн. наук. праць Харківського РІДУ НАДУ при Президентові України. 2011. № 1. С. 162–168.

4. Делія Ю. Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. *Право України*. 2003. № 10. С. 29–32.

5. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посібник; вид. 6-те, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2009. 608 с.

6. Проблеми організації та діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: навчальний посібник / М. В. Ковалів, Г. Ю. Лук'янова, М. Т. Гаврильців та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 553 с.

7. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 зі змінами і доповненнями. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр.

Н. В. Гайворонюк,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, сенсом існування нашої держави. Особливе місце в системі конституційних прав і свобод займають конституційні права дитини.

На сучасному етапі в Україні утвердилася та функціонує система суб'єктів, які відповідно Конституції та законів України, зобов'язані чи наділені правом захищати права і свободи дитини. Серед них: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, суди загальної юрисдикції, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, адвокатура та правоохоронні органи України та ін.

Механізм захисту конституційних прав дитини в Україні розвивається та удосконалюється шляхом: 1) запровадження міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини; 2) підготовки та прийняття нових законодавчих актів, які регулюватимуть суспільні відносини у сфері захисту прав дитини; 3) подальшої гуманізації національного законодавства щодо забезпечення прав дитини; 4) вдосконалення компетенції, форм, методів діяльності уповноважених державних органів, на яких покладено обов'язки щодо захисту прав дитини в Україні; 5) всебічне використання здобутків юридичної науки для удосконалення чинного законодавства та правотворчої практики у сфері захисту прав дітей [1, с. 11].

Згідно з Конституцією України, за недотримання прав і свобод дітей передбачена юридична відповідальність, однак цієї вимоги мало хто дотримується в Україні. Зокрема, йдеться про порушення прав і свобод дітей, постраждалих внаслідок військових дій на Сході України. Права та свободи дитини зазнають там численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Близько 1,7 мільйона дітей на Сході України потребують допомоги. Для реалізації конституційних прав дитини, зокрема, права на життя і безпеку, право на освіту, охорону здоров'я, сімейне виховання тощо необхідна не лише цільова допомога, а відповідна державна політика.

Нині у зоні проведення антитерористичної операції не мають змоги функціонувати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні та медичні установи. Тільки в західній частині Донецької області знищено понад 150 шкіл, близько 50 тисяч дітей не мають змоги навчатися в нормальних умовах [2, с. 134].

Правової допомоги та доступу до правосуддя, послуг реабілітації та соціальної інтеграції потребують діти – жертви насильства.

Численних порушень зазнає право дитини на сімейне виховання. В умовах збройного конфлікту підвищується ризик зростання сирітства, у тому числі і соціального. Прямим порушенням права дитини на сімейне виховання є людські втрати у зоні військового конфлікту, оскільки гинуть в основному люди, які мали сім'ї та виховували дітей.

Ситуація із порушенням конституційних прав дітей на Сході України зумовлює необхідність удосконалення законодавчого забезпечення захисту прав дитини. Сьогодні діючі норми законодавчих актів не в повній мірі відповідають захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту. Потребує змін Закон України «Про охорону дитинства» щодо дітей, котрі мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

Слід визнати, що порушення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля та втягнення у воєнні дії і збройні конфлікти, вибору місця проживання тощо матиме негативні наслідки для майбутнього України, впливатиме на демографічну ситуацію, загалом на соціально-політичну ситуацію і духовний клімат в країні, а також її міжнародний статус.

1. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. К., 2014. 21 с.

2. Маренчук О. М. Правові засади захисту соціальних категорій дітей у сучасних умовах. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1(57). С. 131–138.

Л. А. Гачак-Величко,
здобувач кафедри
адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Проблема причин і умов правопорушень є однією з центральних у юридичній науці, але до цього часу вона не знайшла однозначного вирішення. Одні вчені під причинами і

умовами правопорушень мають на увазі якісь негативні обставини суспільного життя. При цьому одним і тим самим обставинам різні автори надають неоднакового значення.

Що ж потрібно розуміти під причинами правопорушення? Правопорушення, як і будь-який інший акт соціальної поведінки, не виникає само по собі, поза людиною. Воно завжди має свого матеріального носія – особу, котра відзначається свідомою активністю і свободою вибору варіанта поведінки. Гегель писав: «Якщо людина посилається на те, що з істинної дороги її збили обставини, спокуси та ін., то цим вона хоче немов усунути від себе вчинок, але тим самим лише принижує себе до невольної істоти – істоти природи, тоді як насправді її вчинок є завжди її власним вчинком, а не вчинком когось іншого, тобто не наслідком будь-чого поза цією людиною» [1].

У сучасних умовах необхідно, щоб правові норми про попередження правопорушень, зокрема і адміністративних, були зосереджені в окремому нормативному акті (законі України «Про профілактику правопорушень»), а в подальшому – виділені в окрему галузь права з метою забезпечення попередження правопорушень [2, с. 40–41].

В Україні, незважаючи на зростання правопорушень, немає єдиної системи органів, що здійснюють профілактичну діяльність, а також єдиного закону, що регулює діяльність з профілактики адміністративних проступків. сьогодні профілактична діяльність здійснюється хаотично та у мінімально можливому режимі.

Саме тому К. Л. Бугайчук пропонує прийняти базовий закон «Про основи державної системи профілактики адміністративних проступків», відповідно до якого надалі могли б прийматися відповідні закони за окремими напрямками профілактичної діяльності, а також на різних рівнях: державному, регіональному, місцевому [3, с. 16].

Ще один дослідник цієї проблеми В. А. Комаров наголошує на необхідності прийняття єдиного нормативного акта, який регулював би профілактику правопорушень у країні – закону України «Про профілактику правопорушень в Україні». Він має передбачати загальні засади дії закону, терміни та визначення, які окреслюють певні явища та використовуються учасниками цієї діяльності; чітко визначати державні пріоритети цієї роботи

у вигляді принципів, напрямків, форм, методів; визначати коло учасників цієї діяльності, їх правовий статус, сферу діяльності; передбачати компенсаційні механізми за участь у цій роботі громадян, організацій, використання ними певного обладнання; розробити систему страхування на випадок, якщо вони зазнають збитків або шкоди під час виконання певних дій, пов'язаних із профілактичною діяльністю тощо. Наступним кроком буде розроблення механізму реалізації закону. Бажано, щоб це була або Постанова Кабінету Міністрів України, або інший документ уряду, який регламентує діяльність учасників профілактичної діяльності та механізми її забезпечення у конкретнішому вигляді [4, с. 210–211].

Водночас Я. М. Квітка пропонує розробити і прийняти закон України «Про основи системи профілактики бездоглядності і правопорушень неповнолітніх в Україні», в якому, відповідно до Конституції України та міжнародних правових актів, визначити систему державних органів, які беруть участь у попередженні бездоглядності та правопорушень неповнолітніх та врегулювати діяльність державних і недержавних органів, установ, об'єднань і організацій у цій галузі. У ньому повинні бути чітко визначені органи і установи системи профілактики бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, а також сформульовані основні напрями їх діяльності [5, с. 183–184].

Підсумовуючи викладене, можемо зазначити, що необхідно прийняти єдиний нормативно-правовий акт – закон України «Про профілактику правопорушень в Україні», який містив би загальні напрямки, форми, методи профілактичної діяльності, визначав би коло учасників цієї діяльності, їх правовий статус, сферу діяльності, критерії оцінки ефективності роботи.

Будь-які значні спроби вирішити проблему росту правопорушень у країні залежать від більш масштабних змін в економіці, політиці і суспільстві.

Попередження адміністративних правопорушень, які вчинюються неповнолітніми, є гуманним, дієвим та найбільш ефективним засобом (способом) скорочення кількості адміністративної деліктності, оскільки воно пов'язане з такими заходами з боку держави і суспільства, які спрямовані не лише на виявлення і усунення причин та умов, що сприяють правопорушенням, а й на

утримування неповнолітнього від їх вчинення, припинення правопорушень та притягнення їх до відповідальності. Однак для того, щоб попередження правопорушень серед неповнолітніх було ефективним, необхідно спрямувати зусилля всього суспільства на забезпечення гармонійного розвитку підлітків, з одного боку, та при повазі до їх особистості, з другого. Лише суспільство, яке шанує своїх дітей, спроможне навчити їх з повагою ставитися до виконання встановлених ним правил поведінки.

-
1. Гегель Г.-В.-Ф. Работы разных лет: В 2-х т. М., 1973. Т. 2.
 2. Остапенко О. І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект). Львів: Львів. ін-т внутр. справ при Укр. акад. внутр. справ, 2001. 103 с.
 3. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х., 2002. 20 с.
 4. Комаров В. А. Діяльність центрів зв'язків з громадськістю ОВС України щодо зміцнення правопорядку та профілактики правопорушень: організаційно правові питання: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 287 с.
 5. Квітка Я. М. Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2002. 226 с.

***А. І. Годяк,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Розділ II Конституції України, який є найбільшим за кількістю статей серед усіх розділів Основного закону нашої держави, має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадя-

нина» [1]. Саме в ньому закріплені такі фундаментальні для кожної людини права та свободи як право на життя (стаття 27), вільний розвиток своєї особистості (стаття 23), право на повагу до своєї гідності (стаття 28), право на свободу та особисту недоторканість (стаття 29), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34), на свободу світогляду і віросповідання (стаття 35) тощо.

Основою конституційно-правових засад захисту прав споживачів є стаття 42 Конституції України, в частині третій якої зазначено, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Зазначена конституційна норма відображає положення пункту 2 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» від 9 квітня 1985 року № 39/248, відповідно до якого уряди повинні розробляти, укріплювати або продовжувати активну політику захисту інтересів споживачів з урахуванням викладених нижче керівних принципів. При цьому кожен уряд повинен визначити свої власні першочергові завдання у сфері захисту інтересів споживачів відповідно до економічних і соціальних умов країни і потреб свого населення, а також з урахуванням витрат і переваг здійснюваних заходів. Ці керівні принципи спрямовані на задоволення наступних законних потреб: захист споживачів від шкоди їх здоров'ю та безпеці; сприяння економічним інтересам споживачів і захист цих інтересів; доступ споживачів до відповідної інформації, необхідної для компетентного вибору відповідно до індивідуальних запитів і потреб; просвіта споживачів; наявність ефективних процедур розгляду скарг споживачів; свобода створювати споживчі та інші відповідні групи або організації, і можливість для таких організацій висловлювати свою точку зору в процесі прийняття рішень, які зачіпають їхні інтереси [2].

Частина 3 статті 42 Конституції деталізується в нормах Закону України «Про захист прав споживачів» який, хоча і прийнятий ще в 1991 році – за п'ять років до прийняття Конституції, регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права спожи-

вачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів (преамбула Закону України «Про захист прав споживачів» [3]). За двадцять сім років від свого прийняття Закон діє вже в третій редакції.

Слід зазначити, що особливістю Закону України «Про захист прав споживачів» є те, що в ньому не визначені межі його дії. Відповідне роз'яснення з цього приводу надав Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові від 12 квітня 1996 року № 5 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів». Зокрема, відповідно до пункту 2 Постанови, оскільки Закон не визначає певних меж своєї дії, судам слід мати на увазі, що до відносин, які ним регулюються, належать, зокрема, ті, що виникають із договорів купівлі-продажу, майнового найму (в тому числі найму (оренди) жилого приміщення – в частині відносин між наймачем (орендарем) і наймодавцем (орендодавцем), який одночасно є виконавцем комунальних послуг і послуг по ремонту житлового фонду та інженерного обладнання), побутового прокату, безоплатного користування майном, підряду (в тому числі побутового замовлення чи абонементного обслуговування), доручення, перевезення громадян та їх вантажу, комісії, схову, страхування, із договорів про надання фінансово-кредитних послуг для задоволення власних побутових потреб громадян (у тому числі про надання кредитів, відкриття й ведення рахунків, проведення розрахункових операцій, приймання і зберігання цінних паперів, надання консультаційних послуг). Відносини, щодо захисту прав споживачів можуть виникати також з актів законодавства або з інших угод, які не суперечать Закону [4].

На виконання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів» Україна розробляє, укріплює та продовжує активну політику захисту інтересів споживачів з урахуванням викладених керівних принципів. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 983-р затверджено План заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року, який складається з чотирьох основних напрямків: удосконалення законодавства у сфері захисту прав споживачів; розвиток взаємодії між державними органами,

органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями споживачів, представниками бізнесу; інформаційна підтримка споживачів; освітні та просвітні програми з питань захисту прав споживачів [5].

Також необхідно звернути увагу на створення в 2014 році Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів – центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства та який реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення, метрологічного нагляду, ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері і т.д. [6]. Зазначена служба утворена шляхом реорганізації Державної ветеринарної та фітосанітарної служби та приєднання до неї Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби [7] та акумулює в собі, як ми бачимо, надзвичайно великі повноваження. Створення органу з такими повноваженнями має, безумовно, позитивно відбитися на захисті прав споживачів.

Отже, на сьогоднішній день можна з впевненістю стверджувати про те, що в Україні створені усі умови для реалізації громадянами свого конституційного права на захист себе як споживачів – для цього є як відповідна законодавча база, так і відповідний центральний орган виконавчої влади, до завдань якого належить здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Керівні принципи для захисту інтересів споживачів: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 9 квітня 1985 р. № 39. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_903.

3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. Ст. 379.

4. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1996 р. № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>.

5. План заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 983-р. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 6.

6. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402.

7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442. *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2105.

А. І. Годяк,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

А. В. Луциків,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Слово «конституція», без перебільшення, належить до групи найдавніших юридичних термінів, відомих сьогодні правознавству. Йому понад дві тисячі років. Ймовірно, що, виходячи саме із первинного етимологічного розуміння даного слова

(«устрій», «встановлення»), даний термін спочатку, власне, і появився як поняття політико-правового характеру, а вже пізніше був запозичений до термінологічного апарату фізіології та зоології. Існує припущення, що поштовхом для використання слова «constitutio» як нормативно-правового терміна первинно послужило вживання як заголовкового (на початку тексту) в офіційних документах Стародавнього Риму словосполучення «Rem Publicum Constituire...», що буквально означає – «Римський народ встановлює» [1, с. 8].

Конституціоналізм як політико-правова категорія та доктринальне вчення з'являється, відповідно, після виникнення й утвердження конституції держави в сучасному розумінні даного терміна. Він є нерозривним і прямо похідним від конституції держави. Конституціоналізму в Україні є невід'ємним елементом сучасної правової культури, він належить до тих фундаментальних цінностей, які людство удосконалює протягом всієї його історії.

У сучасній політико-правовій літературі використовуються різні підходи до визначення конституціоналізму, оскільки ХХ століття з його масштабними соціально-політичними потрясіннями, формуванням загальнолюдських цінностей, появою та зростанням ролі міжнародних стандартів прав людини та громадянина надало сучасній конституційній доктрині нової спрямованості [2, с. 171].

У філософсько-історичному аспекті конституціоналізм розглядається як вчення про конституцію, включаючи передконституційні ідеї божественного, природного права, договірного походження держави, вчення про плутократію, тиранію, деспотію, демократію тощо. При цьому, конституціоналізм як «вчення про конституцію» розглядається з двох позицій – широкої і вузької. У широкому плані конституціоналізм еволюціонує, починаючи від міфологічних форм світобачення – парapolітології IV–III тис. до н.е.... до раціонально-логічних форм мислення, тобто до ознак теоретичного знання, виникнення політико-правової науки. У вузькому розумінні конституціоналізм трактується як комплекс політико-правових ідей і практики державного будівництва буржуазії XVII–XVIII ст., яка орієнтувалася на створення інституційно-правових умов функціонування держав, у яких забезпечувалося б народовладдя, верховенство права та широкі права і свободи людини [3, с. 5].

Конституціоналізм як політико-правова категорія, як ми вже зазначали, з'являється після виникнення і утвердження конституції держави. У політичному контексті витримано визначення українського конституціоналізму як «скарбниці національної ідейно політичної думки і державно-правової практики, яка створювалась на світовому досвіді вітчизняними мислителями і діячами впродовж століть і спрямована на конституційну регламентацію державного устрою, політичного режиму, прав і свобод людини, взаємовідносин особи, громадян, суспільства і держави» [4, с. 498].

В. М. Шаповал, досліджуючи проблему сучасного конституціоналізму, у своїй фундаментальній праці «Сучасний конституціоналізм», констатує можливості його різних інтерпретацій, а саме: «конституціоналізм – це, передусім, політико-правова ідеологія, інтелектуальні узагальнення, притаманні певному етапу історичного розвитку». Водночас, конституціоналізм нерідко сприймають як суспільно-політичний рух, спрямований на реалізацію відповідних ідей. Крім того, конституціоналізм також розглядають як державне правління у широкому сенсі (управління державними справами), обмежене за змістом конституції. Нарешті, конституціоналізм іноді ототожнюють з практикою конституційного регулювання суспільних відносин [5, с. 17].

Слід звернути особливу увагу на те, що конституціоналізм як один з факторів процесу конституційного регулювання суспільних відносин – це не стільки формально закріплена система юридичних норм, скільки дієвий та ефективний механізм забезпечення успішного суспільного розвитку.

На сучасному етапі формування конституціоналізму в Україні визначають наступні його проблеми:

по-перше, сучасна державотворча і правотворча практика України дедалі більш переконливо засвідчує проблему «розриву» між об'єктивним рівнем розвитку суспільних відносин і тими правовими нормами, які покликані їх врегульовувати. Законодавча база України, особливо в сьогоденних умовах реформування фактично усіх галузей господарювання, потребує постійного вдосконалення. Стосується, це також і чинної Конституції України;

По-друге, процес конституційного регулювання будь-яких суспільних відносин не може здійснюватися виключно на основі

примусово-репресивної моделі, яка, фактично, вкоренилася в державний механізм за часів Радянського Союзу і відгомін якої чути по сьогоднішній день. Головним стимулом дотримання конституції має стати повага до неї, незаперечне визнання конституціоналізму як базисної цінності. А це можна досягти лише розвитком правової культури та, відповідно, зміною правової свідомості сучасних громадян.

1. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібн. для студ. Львів: Астролябія, 2003. 232 с.

2. Циверенко Г. П. Основні підходи до визначення поняття «конституціоналізм» у сучасній науковій думці. *Держава та регіони*. Серія Право. 2009. № 1. С. 171–175.

3. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін.; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

4. Українське державотворення: не витребуваний потенціал: словник-довідник / О. М. Мироненко, Ю. І. Римаренко, І. Б. Усенко та ін. К.: Либідь, 1997. С. 560.

5. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: нариси з історії, теорії і практики: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

А. Б. Гришук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ – ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Важливу роль у системі джерел права конституційного права посідає Конституція України як Основний Закон нашої держави. Як відомо, Україна, розвиваючи досвід інших держав, вибудовує національну систему джерел права на основі

конституції – основоположного закону, який закріплює політико-правові основи взаємовідносин суспільства, держави та особи. Ухвалена Верховною Радою України ще 28 червня 1996 року Конституція України відповідає такому спрямуванню [1].

У юридичній літературі підкреслюється, що Основний Закон країни розглядається із соціальної, політичної та юридичної позицій: із соціальної – як прояв громадської злагоди, волі всіх членів українського суспільства, своєрідний договір, що створює засади державної стабільності, розвитку і становлення кожного індивіда; із політичної – як підґрунтя здійснення державної влади, її функціонування згідно з принципом поділу єдиної державної влади на гілки; із юридичної – як нормативно-правовий акт, що має вищу юридичну силу й безпосередньо регулює суспільні відносини в різних сферах життя держави, закріплює підвалини правової системи [2, с. 11].

Якщо ж звернутися до історії конституційно-правової думки, то не можна не згадати дефініцію Г. Еллінека, який писав, що конституція являє собою специфічну сукупність правоположень, які обумовлюють діяльність вищих органів держави, порядок відправлення ними своїх функцій, їх взаємні відносини і компетенцію, а також принципове положення індивіда щодо державної влади [5].

Ю. М. Тодика – пропонує розуміти під Конституцією України єдиний нормативно-правовий акт, що має особливі юридичні властивості, через який Український народ виражає свою суверенну волю, утверджує основні принципи державного та суспільного ладу, визначає систему і структуру державної влади та місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень, основи правового статусу, територіальний устрій держави [4, с. 12–13].

Розуміння сутності Конституції України як Основного Закону України, що має найвищу юридичну силу на території України, впливає із змісту її норм. За змістом Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. При цьому, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст.8) [1].

А. П. Заєць зазначає, що принцип верховенства права знаходить свій прояв і у власних регулятивних властивостях права, у тому числі: 1) мінімальній достатності правового регулювання суспільних відносин та все загальності права; 2) позапартійності права, його відносній самостійності щодо політичних сил та деідеологізованості; 3) відносній самостійності щодо судової та виконавчої влади; 4) верховенстві Конституції та законів України [3, с. 15].

Як основне джерело конституційного права України Конституція України має низку характерних ознак. По-перше, Конституція за своєю сутністю є Основним Законом (*lex fundamentales*), що виражає волю Українського народу і політику держави. По-друге, за змістом Конституція має вищу юридичну силу. По-третє, норми Конституції – це норми прямої дії. По-четверте, Конституція приймається і вводиться в дію відповідно до передбаченої законом спеціальної процедури. Спеціальна процедура передбачена і щодо внесення змін та доповнень до Конституції України. По-п'яте, чинне законодавство передбачає спеціальний механізм правового захисту, гарантування Конституції [6].

Формально-юридичні властивості Конституції України – це її ознаки як основного нормативно-правового акта держави. До цих властивостей належать такі ознаки.

1) Конституція України є Основним Законом держави. Це означає, що Конституція України посідає найвищу сходинку в ієрархії нормативно-правових актів.

2) Конституція України має найвищу юридичну силу. Найвища юридична сила Конституції України закріплена у ч. 2 ст. 8 Основного Закону нашої держави та проявляється у двох аспектах:

а) усі нормативно-правові акти приймаються органами, передбаченими Конституцією України та в установленому нею порядку;

б) норми конституції мають пріоритет над нормами законів та інших нормативно-правових актів, тобто жоден нормативно-правовий акт держави не може суперечити положенням Основного Закону. Хоча у ч. 2 ст. 8 Конституції України йдеться про необхідність відповідності, а не суперечності нормативно-правових актів Конституції України.

3) Конституція України є юридичною базою законодавства. Це проявляється у тому, що вона визначає зміст усіх нормативно-правових актів, що приймаються у державі, встановлює види нормативно-правових актів, що приймаються на розвиток її положень, визначає ієрархію нормативно-правових актів, передбачає особливий порядок прийняття та внесення змін до неї, а також характеризується прямою дією норм, тобто для реалізації конституційних норм не потрібні спеціальні акти, які б їх конкретизували [7, с. 63].

Конституція України 1996 р. належить до кодифікованих конституційних актів. Вона існує у вигляді єдиного нормативно-правового акта, що складається із трьох основних частин: преамбули, основної частини, прикінцевих і перехідних положень. У свою чергу, основна частина та прикінцеві і перехідні положення Конституції України складаються із 15 самостійних розділів, позначених латинськими цифрами, що включають 161 статтю (розділи I-XIV) і 14 пунктів (розділ XV), позначених арабськими цифрами [8, с. 43].

Отже, з вищезазначеного слід зробити висновок, що Конституція це важливий та основний нормативно-правовий акт держави, який не лише регулює найважливіші суспільні відносини в державі, а й виражає суверенну волю та владу єдиного носія суверенітету – народу. Слід зазначити, що внутрішня будова Конституції України дає підстави вважати, що вона загалом становить основу системи національного конституційного права, а структурні елементи Конституції України (розділи) об'єктивно відтворюють основні інститути конституційного права України. Основний Закон став символом не лише незалежності нашої держави, але й здатності українського народу до державотворення та правотворення.

1. Конституція України прийнята 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Ярошенко О. М. Джерела трудового права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.05. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2007. 42 с.

3. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1999. 36 с.

4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Система і структура Конституції України: проблеми теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 4. С. 12–25.

5. Еллинек Г. Общее учение о государстве. СПб., 2004. 498 с.

6. Скрипнюк О. В. Конституційноправові інститути та норми: поняття, класифікація, структура. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 3 (77). С. 3–12.

7. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. 544 с.

8. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підруч. / за ред. В. Ф. Погорілка. К.: Наукова думка; Прецедент, 2006. 344 с.

І. Л. Гула,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ПРИМУСОВЕ ВИДВОРЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА З УКРАЇНИ

Сучасні міграційні процеси набули постійних і багатоманітних форм, які потребують чіткого регулювання з боку держави, що викликані потребами підвищення ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України, одним з яких є нелегальна міграція.

Запровадження сучасної системи примусових заходів, які мають чітко визначену процесуально-процедурну регламентацію, є запорукою забезпечення законності та правопорядку в державі, захисту прав та свобод людини, державних і суспільних інтересів. Примусове видворення є одним із видів примусових заходів, що застосовується до іноземців та осіб без громадянства. Зміст та порядок застосування даного заходу визначений Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного

судочинства України та Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Державний примус безпосередньо пов'язаний із системою права, тобто примус застосовується з метою охорони встановленого правопорядку, служить засобом, що забезпечує дотримання правових вимог. Зміст і порядок застосування кожного примусового заходу регламентується нормами права, що встановлюють строго визначені форми примусового впливу, підстави його застосування, коло органів, що застосовують дані заходи, а також гарантії, що забезпечують їхнє правильне застосування. Така регламентація, однозначно, є винятковою компетенцією держави.

Одним із видів державного примусу є адміністративний примус, який застосовується органами публічного управління і полягає в застосуванні примусових заходів, що встановлені нормами адміністративного права.

Досліджуючи примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства як захід адміністративного примусу, перш за все, слід наголосити, що законодавець прямо не відніс адміністративне видворення до видів адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані в Україні за вчинення адміністративного правопорушення. Але, разом з тим, у статті 24 «Види адміністративних стягнень» Кодексу України про адміністративні правопорушення [1] (надалі – КУпАП) зазначив, що законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Таким чином для застосування до іноземців і осіб без громадянства примусового видворення необхідним є:

а) наявність законів, які передбачають саме адміністративне видворення;

б) вчинення адміністративного проступку, який грубо порушує правопорядок.

Законом, який передбачає адміністративне видворення з України, є Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2], у статті 30 якого зазначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органи охорони державно-

го кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України) або органи Служби безпеки України можуть лише на підставі винесеної за їх позовом постанови адміністративного суду примусово видворити з України іноземця та особу без громадянства.

Підставами примусового видворення є: а) невиконання в установлений строк без поважних причин рішення про примусове повернення; б) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення, крім випадків затримання іноземця або особи без громадянства за незаконне перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України та їх передачі прикордонним органам суміжної держави.

Тобто, встановлений зазначеним Законом вид відповідальності застосовується:

по-перше, за невиконання іншого виду відповідальності;

по-друге, якщо відповідні особи будуть ухилятися від виїзду. Отже, підставою примусового (адміністративного) видворення є інформація про майбутню протиправну поведінку. Зауважимо, що йдеться не про можливу в майбутньому, а саме про відому майбутню протиправну поведінку. Таким чином, отримана інформація повинна об'єктивно і точно засвідчити наявність у іноземців замислу ухилитися від виїзду. Навіть важко уявити, у яких формах може бути об'єктивована така інформація, а також гарантії того, що особа ухилятиметься від виїзду, а не змінить в останній момент своїх намірів. Зазначена термінологія запозичена у нормативних актів, якими регламентована оперативно-розшукова діяльність [3]. Саме вони вказують, що підставами проведення оперативно-розшукової діяльності є отримання інформації щодо протиправної поведінки – як минулої, так і майбутньої. Але така інформація ні у якому разі не тягне застосування примусових заходів. Вона лише є підставою для проведення перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів для пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб. Після виявлення і фіксації таких даних здійснюється їх правова оцінка і приймається від-

повідне рішення. Нічого подібного Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не передбачає. Фактично він встановлює покарання не за діяння (дію або бездіяльність), а за продукт мислення – світогляд, думки, міркування, переконання, помисли. У той же час, Конституція України гарантує кожному право на свободу світогляду, думок, переконань (стаття 34 Конституції України [4]) і, відповідно, забороняє розцінювати припущення як докази вини. Таким чином, застосування до іноземців і осіб без громадянства примусового видворення за Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не є притягненням до адміністративної відповідальності і не може розцінюватись як санкція відповідно до статті 24 КУпАП [5, с. 82];

по-третє, наведені підстави жодним чином не перекликаються з ознакою «грубого порушення правопорядку». У статті 24 КУпАП зроблено наголос на тому, що адміністративне видворення за межі України застосовується до іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок. Проте, з формально-юридичної точки зору, іноземець не може порушити правопорядок. В КУпАП є стаття, яка прямо вказує на «правопорядок» як на ознаку забороненого діяння – це стаття 212-2 «Порушення законодавства про державну таємницю», яка передбачає відповідальність за засекречування інформації про стан правопорядку;

по-четверте, «видворення» є видом відповідальності, яка є специфічною формою правового реагування з боку держави в особі її компетентних органів, що розповсюджується на певну категорію протиправних проявів і є наслідком винного суспільно небезпечного (антигромадського) діяння. В адміністративній відповідальності знаходять вияв обидва аспекти правової відповідальності: позитивний та ретроспективний. Позитивний виступає як обов'язок (правовий, соціальний) виконувати норми права, їх приписи, нести відповідальність за порушення таких. Ретроспективний аспект вказує на те, що є відповідальністю за конкретно скоєний проступок, тобто скоєне діяння.

Якщо стаття 24 КУпАП зазначає про можливість застосування до іноземців та осіб без громадянства примусового видворення з України, то Закон України «Про правовий статус інозе-

мців та осіб без громадянства» передбачає, окрім примусового видворення, також і примусове повернення іноземців та осіб без громадянства. Відразу наголосимо, що на відміну від примусового видворення, яке застосовується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органом Служби безпеки України або органом охорони державного кордону лише на підставі винесеної за їх позовом постанови адміністративного суду, повернення іноземця чи особи без громадянства здійснюється за їх самостійним рішенням з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурору про підстави прийняття такого рішення.

Підставою для «примусового повернення» іноземця з території України є також необхідність охорони здоров'я. Аналіз зазначеного положення дозволяє зробити такі висновки: а) застосування зазначеної підстави не пов'язане з вчиненням іноземцем або особою без громадянства правопорушень (злочинів чи адміністративних проступків); б) позбавлення права перебування в Україні з цієї підстави виникає у випадках, коли іноземець є носієм відповідної хвороби (наприклад СНІД, наркоманія, туберкульоз, алкоголізм тощо); в) використання зазначеної підстави можливо лише до іноземців, які законно перебувають на території України. Якщо ж іноземець перебуває на території України незаконно, то він є нелегальним мігрантом і повинен нести відповідальність за порушення правил перетинання державного кордону України або перебування на території України. Таким чином, з цієї підстави «примусове повернення» іноземця за межі України застосовується до осіб, які є носіями небезпечних хвороб і легально перебувають на території України. Вважаємо, що у таких випадках застосування «примусового повернення» не є виправданим. Доцільніше застосовувати такий захід як скорочення терміну тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства в Україні.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Офіційний вісник України. 2011. № 83.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Колпаков В. Адміністративна деліктоздатність іноземців: проблеми регулювання відповідальності. *Право України*. 2004. № 1. С. 81–85.

А. Б. Дмитрик,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ПРОЯВ УСТАНОВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

В Україні конституціоналізм почав складатися у XVII–XVIII ст. на ґрунті боротьби української шляхти – козацтва – за обмеження монархічної влади держав-метрополій. Важливу роль на той час зіграла Конституція П. Орлика 1710 року, але козацький конституціоналізм не міг перерости у класичний, бо козацтво обмежувалось переважно захистом особистого соціального становища. У період колоніальної залежності від Російської та Австро-Угорської імперій на українських землях у кінці XIX ст. – на початку XX ст. панували режими обмеженої конституційної монархії. Проте колоніальний конституціоналізм на українських теренах був вигідним для панівних націй. У 1917–1920 рр. в Україні сформувався національний конституціоналізм як наслідок революційного парламентаризму Української Центральної Ради [1, с. 211].

Свій вищий вияв цей конституціоналізм знайшов у Конституції Української Народної Республіки 1918 р., яка закріплю-

вала права української нації та обмежувала державну владу в інтересах демократії. Після остаточної перемоги радянської влади в Україні у 1920-х рр. запроваджується ідеологія і практика так званого радянського (соціалістичного, по суті, тоталітарного) конституціоналізму, який опирався на владу єдиної комуністичної партії і фактично мав на меті підпорядкування членів суспільства державі (Конституції Союзу РСР 1924 р., 1936 р., 1978 р.). Комуністичні лідери бачили в радянській конституції «могутнє знаряддя боротьби за здійснення соціалізму». Система радянського конституціоналізму проіснувала до кінця 1980-х рр. і фактично була скасована національно-демократичною революцією 1990–1991 рр., яка пройшла в усіх союзних республіках колишнього Союзу РСР. Конституціоналізм того часу сьогодні класифікують як номінальний, котрому притаманне письмова конституція та тоталітарна форма державного режиму (диктатура) [1, с. 212].

Український конституціоналізм на всіх етапах розвитку характеризувався сприйняттям політико-правових вчень минулого і досягнень світової конституційної думки, але мав відносно самостійний характер і був досить різноманітний як за формами конституцій та інших конституційних актів, так і своїм змістом.

В Україні національний конституціоналізм традиційно мав глибокі корені, його відродження стало одним із головних завдань національно-демократичної революції 1990–1991 рр. У цій мирній революції провідна роль належала Верховній Раді України, яка після завершення революції по праву посіла центральне місце в системі вищих органів державної влади. Це і послужило запорукою запровадження системи класичного конституціоналізму в Україні. З моменту проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. почався активний конституційний процес, який прискорив Акт проголошення державної незалежності України від 24 серпня 1991 р. та всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. на підтримку цього Акту. Цей процес відображав суспільну потребу в якісно новій Конституції України на ґрунті парламентаризму. Прийняття 28 червня 1996 р. чинної Конституції України відбулось на ґрунті компромісу парламентських і пропрезидентських сил, у результаті якого в Україні запроваджувалась змішана парламентсько-президентська форма правління [2] .

З часу прийняття Конституції 1996 р. Україна фактично стала еволюціонувати у правову державу, в якій забезпечується обмеження державної влади і місцевого самоврядування в інтересах громадян та їх об'єднань. Після етапу впровадження нових конституційних інститутів (Рахункової палати, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) Україна приступила до модернізації своїх органів державної влади і місцевого самоврядування. Європейський вибір України означає, що ця модернізація інститутів влади і самоврядування повинна базуватись на європейських стандартах [3].

Нині більшість дослідників європейського конституціоналізму визнає, що основним призначенням конституцій було і залишається обмеження державної влади, встановлення прозорих і зрозумілих принципів її діяльності для всіх суб'єктів публічної сфери. Зокрема, французький філософ П. А. Гольбах (1723–1789) називав свого часу конституцію вуздеккою для народів, що відповідає розумінню конституції як акта, в якому народ вказує урядові на те, що той може робити. Не всі дослідники європейського конституціоналізму погоджуються також із розумінням конституції як основного знаряддя обмеження держави в інтересах громадянського суспільства. Дехто вважав її сукупністю правових положень, які встановлюються органами держави, упорядковують функціонування цих органів і їх компетенцію, передбачають обов'язки індивіда перед владою і суспільством [4].

Виходячи з існуючих конституційно-правових реалій, враховуючи сучасні конституційні науково-теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених про сутність конституції та сутність конституціоналізму слід розглядати, виходячи з концептуальної ідеї про демократичне обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та свобод людини, перш за все, правом і конституцією, заснованою на ньому [5]. Основний закон у контексті конституціоналізму повинен бути проявом суверенітету народу, і його установчої влади у суспільстві. У зв'язку з цим вірною уявляється думка В. М. Шаповала про те, що «ключову роль у становленні практики конституціоналізму відіграла теорія установчої влади, за якою конституція визнається актом первинної установчої влади, що безпосередньо належить народові» [6, с. 49]. Саме на теорії установчої влади

засновано правову позицію Конституційного Суду України, висловлену в його Рішенні від 3 жовтня 1997 р. у справі про набрання чинності Конституцією України, а саме: «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу. Установча влада щодо так званих встановлених влад є первинною...» [7].

Так, Конституція України 1996 р., виражаючи суверенну волю народу (Преамбула Конституції), закріплює, що народ є єдиним джерелом влади і носієм суверенітету в Україні (ст. 5 Конституції). При цьому встановлюється система гарантій забезпечення статусу народу як владного суверена, при визнанні та дії принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України), демократичної організації публічної влади, а також визнанні, що людина є «найвищою соціальною цінністю» (ст. 3 Конституції). Таким чином, простежується сутність Конституції як прояв установчої влади Українського народу при затвердженні верховенства ліберально-демократичних цінностей [5].

1. Словська І. Є. Український конституціоналізм: етапи становлення і розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. спец.: 12.00.02 – «Конституційне право». К., 2004. 238 с.

2. Белов Д. М. Конституціоналізм як теоретико-правова категорія: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 163–168.

3. Кампо В. Український конституціоналізм: європейський вимір. *Юридична тема*. № 10 (70). 31 травня 2006 р.

4. Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.

5. Крусян А. Р. Сутність сучасного українського конституціоналізму. *Наукові праці Національного університету*. Одеська юридична академія. 2010. Т. 9. С. 308–317.

6. Шаповал В. Н. Сравнительное конституционное право. К.: Княгиня Ольга, 2007. 416 с.

7. Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. у справі за конституційним зверненням Барабаша О. Л. щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України). *Офіційний вісник України*. 1997. № 42. Ст. 4146.

*М. С. Долинська,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
господарсько-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Нотаріальна діяльність є різновидом юридичної та відповідно соціальної діяльності та спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Діяльність нотаріату має певну спільність з діяльністю інших органів цивільної юрисдикції [1, с. 75].

Як і В. М. Черниш, ми поділяємо концепцію О. Неліна, що нотаріальне процесуальне право необхідно віднести до комплексних галузей права, які об'єднують у собі норми різної галузевої належності, як матеріально-правові, так і організаційні та процесуально-правові. Воно сформувалося як комплексна галузь з відокремленим предметом регулювання і системою правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії різних галузей права у зв'язку з необхідністю регулювання нотаріальної діяльності та у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за вчиненням цих дій [2, с. 7].

На нашу думку, нотаріальне процесуальне право є інтегрованою комплексною галуззю права та пов'язане з цивільним, господарським, земельним, податковим та іншими галузями права, без яких неможливе вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежного від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, в тому числі державних органів [3, с. 193].

Аналізуючи законодавство про нотаріальну діяльність незалежної України, приходимо до висновку про необхідність виокремлення його трьох частин, а саме: законодавство, що регулює загальні засади створення та діяльності органів нотаріату та квазінотаріату; законодавство, що регулює порядок вчинення

нотаріальних дій; законодавство, що регулює вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності [4, с. 367].

За юридичною силою та органом, що їх видав, нормативні акти можна поділити на: закони та підзаконні нормативні акти. Також нотаріальне законодавство за формою законодавчого акту поділяється на кодифіковані та некодифіковані, за предметом правового регулювання – на загальні та спеціальні, за характером правового регулювання – на матеріальні та процесуальні тощо.

До загальних джерел нотаріального процесуального права можна віднести ті нормативні акти, які регулюють як питання нотаріальної діяльності, так і інші суспільні відносини. До цієї групи можна віднести Конституцію України – Основний Закон держави. Спеціальні акти присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності. Наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін. До актів інших галузей права, які регулюють окремі питання здійснення нотаріальної діяльності, можна віднести, наприклад, Цивільний, Сімейний, Податковий, Цивільно-процесуальний, Земельний кодекси України [5, с. 67–68].

Основним нормативно-правовим актом держави є Конституція України [6]. Відповідно до її ст. 8 Конституція має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію і застосовується на всій території України.

Поділяємо думку К. Чижмарь, що, безумовно, Конституція прямо не закріплює основ правового статусу інституту нотаріату, а згадка про останній зустрічається в ній лише раз – у ст. 92, що регулює питання, які визначаються виключно законами України [7, с. 89].

Відтак ст. 92 Конституції наголошує, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату та ставить її на один рівень з судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань [8, с. 569].

Нотаріус, провадячи нотаріальну діяльність, виходить із вимог ст. 41 Конституції України, відповідно до якої кожен має

право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Законодавець у ч. 4 статті наголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним [5, с. 68].

Водночас К. Чижмарь слушно зауважує, що у Конституції України роль нотаріату як інституту, що сприяє захисту прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб, не визначена. Низка дослідників вважають, що норма ст. 59 Основного Закону нашої держави, яка гарантує право на отримання правової допомоги, у зв'язку з цим постає як одна з найважливіших за своїм значенням [5, с. 90].

До загальних джерел правового регулювання нотаріальної діяльності права належать ті нормативні акти, які регулюють і питання нотаріальної діяльності, й інші суспільні відносини. До цієї групи можна віднести Конституцію України, спеціальні акти, присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності, наприклад, Закон України «Про нотаріат» [9], Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін. [8, с. 568].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що нотаріальне процесуальне право є самостійною комплексною галуззю права яка має тісний зв'язок із іншими галузями права, зокрема цивільним, цивільно-процесуальним, сімейним, аграрним, земельним, житловим, господарським, кримінальним та адміністративним.

Основним джерелом нотаріального-процесуального права є Конституція України, на якій ґрунтується все нотаріально-процесуальне законодавство.

1. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3 С. 75–84.

2. Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України. *Юридична Україна*. 2012. № 12 (120). С. 4–8.

3. Долинська М.С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 186–194.

4. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. .. д-ра юрид. наук. спец.: 12.00.01. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 465 с.
5. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
7. Чижмарь К. І. Конституція України як джерело нотаріального права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 89–90.
8. Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права*. Вип. 63. Одеса: Юрид. літ., 2012. С. 568–575.
9. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

І. В. Дроздова,
кандидат юридичних наук,
доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ НОРМИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ СПОРТИВНОГО ПРАВА

Конституція України, як Основний Закон держави, регламентує усі сфери життєдіяльності суспільства, визначатиме вектор формування системи джерел будь-якої галузі права. Визначальне значення матимуть конституційні норми і для спортивного права, оскільки «дозволяють зрозуміти сутність цієї галузі, визначити, у яких правових рамках вона існує» [1].

Розвиток галузей права вимагає пошуку нових, більш складних, комплексних сфер правового регулювання. Проблема досконалої регламентації суспільних відносин у сфері фізкультури і спорту потребує належного законодавчого обґрунтування та відповідної синхронізації правових норм із конституційними. Саме в цьому полягатиме актуальність обраної теми та практичне значення для правотворчої практики.

Коло правовідносин, що охоплюється сферою спортивного права, є доволі широким та має яскраво визначену комплексну спрямованість, а саме:

– міжнародні правовідносини, суб'єктами яких є міжнародні організації, федерації, асоціації з різного виду спорту; орга-

нізатори та учасники євро, олімпійських ігор, чемпіонатів світу, Європи, інших спортивних заходів);

- організаційно-правові основи публічного адміністрування у сфері фізичної культури та спорту України;

- у сфері освітніх послуг спеціалізованих навчальних закладів;

- у сфері професійного спорту в Україні;

- у сфері дитячо-юнацького та студентського спорту;

- у сфері діяльності громадських та інших фізкультурно-спортивних об'єднань;

- у сфері набуття та реалізації правового статусу спортсменів, тренерів та інших учасників спортивної діяльності;

- у сфері організації та проведення спортивних змагань національного, регіонального та місцевого рівнів;

- у сфері регулювання податкових та інших фінансових відносин у сфері спорту;

- щодо права інтелектуальної власності у сфері спортивної діяльності;

- у сфері безпеки життєдіяльності спортсменів, розвитку та забезпечення їх фізичного здоров'я, реабілітації;

- цивільно-правові та господарські правовідносини у сфері підприємницької діяльності суб'єктів фізкультури та спорту тощо.

На комплексний характер галузі права звертали увагу Г. Бордюгова [2], Р. Мельник [3], С. Забара [4], які досліджували джерела спортивного права.

З огляду на публічність та приватність суспільних правовідносин, учасниками яких є суб'єкти спортивного права, відповідним за обсягом є перелік конституційних норм як першоджерел цієї галузі права.

Окрім загальних конституційних гарантій та основоположних норм I розділу Конституції України, зокрема статей 3, 8, 19, визначальним джерелом спортивного права є також статті 23, 42, 43, 46, 50, 53, 54 та інші, що визначатимуть права, свободи та обов'язки людини та громадянина, в тому числі що є суб'єктами правовідносин у сфері фізкультури і спорту. Зокрема, ч. 4 статті 49, яка зобов'язує державу дбати про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечувати санітарно-епідемічне благополуччя [5].

Конституційні норми знайшли реалізацію в основоположному для спортивного права Законі України «Про фізичну куль-

туру і спорт» [6] та низці інших законодавчих та підзаконних актів, що регламентують правові, соціальні, економічні, організаційні основи фізичної культури і спорту в Україні, правовий статус публічних та приватних суб'єктів спортивного права.

1. Моргунов О. А. Поняття та система джерел спортивного. *Форум права*. 2011. № 2. С. 624–629.

2. Бордюгова Г. Ю. Спортивне право як нова комплексна галузь права. *Адвокат*. 2008. № 8. С. 13–15.

3. Мельник Р. С. Система адміністративно-го права України: монографія/ Харків: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 398 с.

4. Забара С. Проблеми визначення поняття та предмета спортивного права України. *Підприємництво господарство і право*. 2008. № 7. С. 102–105.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254>.

6. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

Д. А. Сивоконенко,

здобувач вищої освіти

Львівського державного університету

внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

В Україні реформи публічного управління розвиваються в контексті європейського державного менеджменту. Одночасно реалізуються кілька напрямів реформування публічної влади. Найбільш значущими серед них є: реформи державної служби, бюджету та бюджетного процесу, адміністративна реформа, реформа місцевого самоврядування. Реформування системи

публічного управління на основі ідей європейського державного менеджменту обумовлює об'єктивну необхідність активного пошуку ефективних механізмів і реформістських підходів до управління, в зв'язку, з чим особливого значення набуває впровадження адміністративної регламентації.

Сферами застосування регламентації в публічному управлінні є діяльність державних службовців, виконання публічних функцій і надання адміністративних послуг. Оптимальний обсяг впровадження адміністративної регламентації, за визначеннями представників Європейського Союзу, повинен складати близько половини публічного управління. В іншому випадку адміністративна регламентація може мати негативні ефекти: обмежить управлінську ініціативу та креативність державних службовців, ускладнить субсидіарність між управлінськими рівнями публічної влади, обмежить доступність надання адміністративних послуг, створить адміністративні бар'єри в отриманні послуг, збільшить витрати взаємодії.

Реформування системи публічного управління знаходить відображення у виділенні чотирьох етапів розвитку адміністративної регламентації: формування переліків функцій і адміністративних послуг з метою проведення відбору, скасування їх надлишку і дублювання; законодавчий перехід на посадові регламенти для всіх категорій державних службовців, розробка та затвердження стандартів адміністративних послуг; впровадження досвіду адміністративної регламентації публічного управління на місцевому рівні країн Європейського Союзу.

В основу розвитку адміністративної регламентації публічного управління покладені загальні та специфічні принципи, які визначаються формою, змістом і системністю адміністративних регламентів, що дозволяють більш достовірно враховувати особливості процесу регламентації в публічному управлінні. Загальні принципи адміністративної регламентації (принцип легітимності, субсидіарності, гласності, відкритості діяльності органів публічної влади, можливості здійснення публічного управління з використанням інформаційних технологій) виступають обов'язковою основою для впровадження та розвитку процесу регламентації в публічному управлінні.

Специфічні принципи (принцип адекватності заходів адміністративної регламентації, усунення надмірності публічних функцій, прямого та зворотного зв'язку), які є особливою фор-

мою прояву загальних принципів, доповнюють їх і дозволяють регулювати окремі аспекти публічного управління з урахуванням специфіки та характеру виконання функції та надання адміністративних послуг.

Основним інструментом регламентації виконання функцій і надання адміністративних послуг є прийняття адміністративних регламентів – нормативно-правових актів державних органів або органів місцевого самоврядування, що встановлюють терміни та послідовність адміністративних процедур і адміністративних дій органів влади, порядок взаємодії з фізичними або юридичними особами. Встановлюються вимоги до обслуговування та комфортності громадян, персональна відповідальність посадових осіб і можливість досудового оскарження їх дій. Якість і доступність надання адміністративних послуг залежить від структури адміністративних регламентів.

Структура регламенту повинна складатися з розділів, в які вкладаються всі необхідні вимоги методик розробки регламентів надання послуг: організації, які застосовують регламент; нормативно-правові акти, що регулюють надання послуги; порядок отримання доступу до послуги; вимоги до якості послуги, закріплені стандартом; порядок оскарження порушень вимог регламенту; відповідальність за порушення вимог регламенту надання послуги; постійний контроль відповідності вимогам регламенту надання послуги [1, с. 250]. Зазначена структура дозволяє виробити єдиний підхід до надання послуг, оскільки акцентує увагу на найбільш значущих моментах процесу надання послуги, коротко та лаконічно відображаючи їх і забезпечуючи уніфікацію, дозволяючи знизити витрати на розробку.

Розвиток адміністративної регламентації в системі публічного управління визначається загальними та приватними особливостями організації. Загальні особливості обумовлюються необхідністю, з одного боку, підвищення якості публічного управління за допомогою оптимізації та регламентації виконання його функцій і надання послуг, з іншого боку – розробки ефективної системи публічного управління. Загальні особливості зумовлені залежністю якості надання адміністративних послуг від регламентації та розвитку нормативно-правової бази.

Приватні особливості організації адміністративної регламентації визначаються специфікою публічного управління проявляються в залежності від рівня фінансової забезпеченості,

професійної підготовки державних службовців, комп'ютеризації певної території.

Тенденції розвитку адміністративної регламентації характеризуються розширенням сфери застосування регламентації в публічному управлінні, усуненням проявів корупції, підвищенням результативності професійної службової діяльності державних службовців, поліпшенням якості і доступності адміністративних послуг на основі створення багатофункціональних центрів. Існуюча система процесу надання адміністративних послуг вимагає поліпшення якості шляхом використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Головною метою публічного управління в сфері надання послуг є створення умов для доступності і якості надання, контролю діяльності відповідальних посадових осіб, підвищення ефективності витрачання державних ресурсів на надання послуг.

Європейський державний менеджмент передбачає, що публічне управління має бути сплановано, організовано, мотивовано, враховано та проконтрольовано. Основними організаційно-правовими напрямками європейського державного менеджменту в публічному управлінні в контексті реформування державного управління в Україні є: впровадження програмно-цільових методів публічного управління; регламентування диференційованого підходу до планування використання державних коштів на виконання функцій.

Для вдосконалення роботи з організації ефективної діяльності органів публічної влади, спрямованої на підвищення якості життя населення, необхідні: впровадження регламентів, які дозволяють орієнтувати систему публічного управління на оптимізацію державних витрат; реалізація механізму нормативно фінансування виконання функцій і здійснення повноважень; аутсорсинг щодо виконання окремих повноважень в якості державно-приватного партнерства. Дані напрями дозволяють відрегулювати інструменти організаційно-правової взаємодії між рівнями публічної влади, застосовувати диференційований підхід до планування витрат державних коштів на виконання функцій, гарантувати реалізацію принципів ефективності, економічності та результативності.

Адміністративна регламентація є ключовою ланкою та стабілізуючим фактором, при якому створюються умови для підвищення ефективності публічного управління. Впровадження

регламентації в публічне управління дозволяє забезпечити: усунення надлишкових адміністративних процедур і корупції за рахунок спрощення адміністративного процесу; зменшення термінів виконання послуг; відкритість інформації про адміністративні процедури; на підвищення якості виконуваних публічних функцій і послуг, що надаються.

У зв'язку з цим адміністративна регламентація через оптимізацію процесів виконання функцій і надання адміністративних послуг стає одним з інструментів, що сприяють підвищенню ефективності публічного управління.

1. Кобко Є. В. Упровадження адміністративних регламентів у діяльність МВС України та Національної поліції. *Наук. вісник Нац. академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 248–257.

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

М. М. Сірант,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

конституційного та міжнародного права

Інституту права та психології

Національного університету

«Львівська політехніка»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОБ'ЄКТАХ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ

Терористична діяльність – соціально-деструктивне форма військової діяльності, спрямована на підлив або ослаблення держави та досягнення політичних цілей шляхом насильницького примусу органів державної влади на виконання певних політичних

цілей з використанням депресивних психологічних факторів. Тероризм на транспорті є якісно новою і специфічною формою прояву тероризму. спрямована проти системи суспільних відносин.

По-перше, зростаюча роль транспорту та всієї інфраструктури суспільства в національній комунікації, впровадження високих технологій призводить до того, що транспорт стає життєво важливою артерією цивілізації, несанкціоноване втручання та нанесення терористичних ударів здатне привести до катастрофічних наслідків техногенного характеру для всього соціуму. По-друге, багато терористичних угруповань використовують різні види транспорту в якості несподіваних, порівняно недорогих і високоефективних засобів терористичного впливу на суспільство. По-третє, транспорт є засобом міждержавного спілкування і активно використовуються терористичними організаціями для переміщення терористів і доставки необхідного обладнання та зброї для забезпечення діяльності. По-четверте, терористичні акції знаходять підтримку в сусідній країні, що не отримавши засудження на рівні політичного керівництва країн Співдружності незалежних держава про що свідчить Указ Президента України від 19.05.2018 № 139/2018 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 травня 2018 року «Про припинення дії для України окремих міжнародних договорів, укладених у рамках Співдружності Незалежних Держав». На думку частини населення північного сусіда України, найбільш розвинені в економічному відношенні держави Європейського Союзу нав'язують духовні орієнтири, нівелюючи соціокультурну ідентичність, що з неминучістю веде до протидії з боку окремої частини населення. Транспорт, будучи найбільш яскравим і дуже поширеним символом глобалізації, виступає знаковою мішенню для терористів незгодних з таким положенням справ. По-п'яте, в зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, розширенням доступу до інформаційних технологій, люди з екстремістськими поглядами мають можливість придбати або виготовити різні види зброї та використовувати досягнення науки для виконання своїх задумів. По-шосте, тероризм на транспорті визначається з точки зору тактики закритістю та конспіративно. Тактика терористичної діяльності, як багатогранне соціально-правове явище, в політичній системі керівництва тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей є відносно самостійним

елементом управління, підлеглим стратегічним (політичних) цілям, які виступають як специфічний засіб впливу на міжособистісні та групові суспільні відносини в сфері військово-політичної боротьби.

Тероризм на транспорті – це особливим чином організоване насильство, вид соціальної протидії, спрямованої на реалізацію екстремістської і сепаратистської ідеології, в атмосфері страху, що викликається діяльністю агресивних організованих суб'єктів, проводиться з використанням засобів транспорту або на об'єктах транспорту як складної інфраструктури суспільства.

Зміст тероризму на транспорті включає наміри та дії, реалізовані певними особами, групами і організаціями для досягнення своїх антигромадських цілей, спрямованих на дестабілізацію життя соціуму за допомогою проведення масштабних терористичних акцій на транспорті для залякування людей, руйнування життєво важливих соціальних об'єктів і викликання хаотичних змін в різних громадських і державних структурах.

Основними тенденціями тероризму на транспорті виступають зміни в формах і видах його використання терористами для реалізації своїх деструктивних цілей. Динаміка тероризму на транспорті, в контексті подій на сході України в 2014 році, включає в себе на різних етапах його розвитку у (1 – травень – початок червня 2014 р, 2 – червень-липень 2014 р, 3 – наступні місяці до встановлення стійкої лінії поділу сторін). Різні етапи характеризуються різною трансформацією тактики тероризму на транспорті. Перший етап характерний тим, що теракт спрямований на пошкодження (знищення) інфраструктури. Другий етап додав демонстративні шантажні дії з метою вимагання політичних поступок з подальшим вдосконаленням тактики терористичної діяльності. Третій етап охопив характеристики першого та другого. Ефективність політичного впливу від терористичної діяльності знаходиться в прямій залежності від правового, матеріально-технічного, інформаційного та іншого забезпечення, підбору, професійного навчання та виховання особового складу, який бере участь в даному виді бойових дій. Особливістю є активне використання науково-технічних засобів у сфері озброєнь, засобів механізації, автоматизації, сигналізації та спостереження. Є всі підстави вважати, що дана діяльність здійснюється під керівництвом розвідувальних органів. Все це дозволяє безперервно змінювати і

удосконалювати тактику терористичної та диверсійно-розвідувальної діяльності на об'єктах транспортної системи.

Тероризм – це соціально-деструктивне явище, яке визначається, як мотивоване цілеспрямоване, за єдиною ідеологією, ведення бойових дій, призводить до зростання ізолюваності та відчуженості окремих груп і, як наслідок, до зростання числа терористичних актів на об'єктах залізничного транспорту, де недостатнє інженерно-технологічне укріплення об'єктів з масовим перебуванням людей обумовлює можливість здійснення терористичних актів. Відсутність нормативно-правової бази не дозволяє досить повно і якісно проаналізувати умови, причини та наслідки терористичних актів скоєних на Донецькій і Придніпровській залізницях. (В відкритих нормативно-правових базах «Законодавство України», «НАУ», «Ліга-закон», офіційний сайт Верховної Ради України розділ «Законодавство», немає нормативно-правових актів що регламентують процедуру проведення обстеження об'єктів інфраструктури залізничного транспорту на предмет захисту від терористичних актів.) Концепції боротьби з тероризмом, затверджена, План заходів щодо реалізації концепції боротьби з тероризмом, відповідний план МВС України не визначають критерії аналізу терористичної діяльності в цілому як соціального явища, на об'єктах залізничного транспорту та рухомому складі [1; 2].

Зазначені документи розглядають протидія тероризму на транспорті, як процес попередження виникаючих терористичних загроз, сприяння вирішенню протиріч в різних сферах суспільства, які виступають його причинами, який має носити активний, наступальний характер і спрямований передусім на запобігання терористичним проявам, при цьому не розкриваючи стратегію та тактику профілактичної діяльності.

Проблемна ситуація полягає в тому, що всі об'єкти транспортної інфраструктури повністю захистити неможливо. Для цього потрібні були б кошти, сума яких дорівнює вартості самої транспортної системи. Це не може собі дозволити жодна, навіть найбагатша країна. Реально, можлива тільки вибіркового захист окремих об'єктів інфраструктури, що дозволяє мінімізувати збиток від потенційних загроз природного, техногенного та терористичного характеру. Вибір об'єктів захисту є складним науковим завдан-

ням, від успішного вирішення якої багато в чому залежить ефективність системи забезпечення транспортної безпеки.

Небезпечні об'єкти транспортної інфраструктури в різному ступені захищені від природних і техногенних катастроф та від терористичних загроз відповідно до вимог, прийнятих в кожному виді транспорту. Однак, як показує досвід в нашій країні і за кордоном, цього захисту виявляється недостатньо для запобігання терористичним актам. Виходячи з матеріалів, наявних у відкритих інформаційних ресурсах, не існує ефективної системи вироблення вимог до захисту об'єктів транспортної інфраструктури на основі моніторингу загроз.

На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновки про відсутність: централізованої системи моніторингу, який описує стан безпеки об'єктів інфраструктури різних видів транспорту, системи контролю виконання вимог забезпечення транспортної безпеки. Вирішення цих завдань має взяти на себе створювана єдина система забезпечення транспортної безпеки країни. Першим кроком на цьому шляху має стати вирішення актуальної наукової проблеми – створення методології, методичного інструментарію та програмних засобів для розробки вимог забезпечення безпеки об'єктів транспортної інфраструктури та моніторингу повноти та якості виконання цих вимог. Ці та інші заходи передбачені Указом Президента України від 16 січня 2017 року № 8/2017 щодо вдосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури [3]. Найбільш раціональним і випробуваним в країнах Європейського Союзу шляхом вирішення проблеми є віднесення до категорій об'єктів транспортної інфраструктури за ступенем нанесення потенційного збитку в разі реалізації найбільш небезпечного сценарію терористичної атаки та визначення необхідного ступеня захисту для кожної категорії об'єктів на основі оцінки ризиків порушення безпеки. Цей підхід прийнятий і закріплений в документах Державній службі надзвичайних ситуацій України. Практична реалізація цього підходу в транспортній системі пов'язана з необхідністю вирішення цілого ряду технічних, технологічних, організаційно-економічних, методологічних і методичних проблем.

1. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Доне-

цькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 № 2268-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 54.

2. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 547-р (Із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів № 92-р від 08.02.2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/547-2013-%D1%80/para%28n9#n9>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури: Указ Президента України від 16.01.2017 №8/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/82017-21058>.

Н. В. Ільків,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

господарсько-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ЕКОЛОГІЧНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНИЙ СПОСІБ ЇХ ОХОРОНИ

У сучасних умовах ринкової економіки відбувається активне залучення земель в обіг і поширення на них повноцінного правового режиму майна. Цей процес є важливою умовою розвитку економіки нашої держави, сприяє пошуку додаткових економічних резервів, забезпеченню стабільності господарської діяльності, водночас провокує виникнення проблеми дотримання вимог раціонального використання земельних ресурсів, збереження екологічного благополуччя, породжує конфлікт економічних та екологічних, суспільних та приватних інтересів.

Землі в силу своїх функцій і суспільної ролі, природних якостей і властивостей є особливими об'єктами економічного обігу і правових відносин. Відповідно до ст. 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Виходячи з цього конституційного положення земельні ділянки є особливою соціальною цінністю для держави, тому їх обіг повинен бути

пов'язаний і визначений цілями збереження безпечного для життя і здоров'я людини навколишнього природного середовища, забезпечення справедливого доступу до природних ресурсів. Як зазначає М. М. Бринчук, світовою тенденцією регулювання права власності на землі є введення екологічних обмежень при реалізації повноважень власника, з огляду на високо публічний характер об'єкта не тільки державної, а й приватної власності. Слушним є його висновок, що земля та інші природні ресурси, які знаходяться не лише у публічній, але і у приватній власності, можуть використовуватися тільки з урахуванням публічного інтересу підтримання екологічного благополуччя [1, с. 11].

Екологічні обмеження є важливим способом створення обґрунтованого, надійного обігу земельних ділянок, що дозволяє забезпечити їх раціональний перерозподіл під контролем держави як у господарських, так і в інших цілях.

Поряд з природоохоронними заборонами і вимогами до господарської діяльності, обмеженнями у використанні земель складовою комплексу екологічних обмежень слід розглядати обмеження обігу земельних ділянок. Погоджуючись з М. І. Васильєвою, зміст обмежень обігу земельних ділянок обумовлено не лише публічно-правовим значенням земель, але й їх специфічними природними особливостями, які вимагають встановлення особливого правового режиму [2, с. 53].

Конституція України у ст. 41 закріпила два основних обмеження меж свободи обігу земельних ділянок: недопустимість заподіяння шкоди довкіллю («використання власності не може погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі») та недопустимість порушення прав і законних інтересів інших осіб («використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства»). Це положення отримало розвиток у галузевому законодавстві України. Зокрема, статтею 91 ЗК України встановлено обов'язок землевласників не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів, дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон. Норма обмежувального характеру міститься і в цивільному законодавстві – ст. 13 ЦК України, яка визначаючи межі здійснення цивільних прав, встановлює обов'язок особи при здійсненні

своїх прав «утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю».

Важливим для питання обігу земельних ділянок конституційне положення ст. 14, відповідно до якої право власності на земельну ділянку набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Спеціальне земельне законодавство забороняє чи значно обмежує обіг земельних ділянок.

Так, ЗК України закріплюючи різноманітність форм власності на земельні ділянки, містить перелік земельних ділянок, вилучених з обігу, тобто тих, які перебувають у державній власності (ч. 4 ст. 84). Серед них, зокрема землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного та оздоровчого призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом; землі лісгосподарського призначення, крім ряду випадків; землі водного фонду, крім випадків, визначених ЗК; земельні ділянки зон відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи; землі під об'єктами інженерної інфраструктури загальнодержавних та міжгосподарських меліоративних систем, які перебувають у державній власності.

Окремо визначено земельним законодавством перелік земель, обмежених в обігу. Так, громадянам або їх об'єднанням земельні ділянки із земель державної або комунальної власності для городництва можуть надаватися лише в оренду (ст. 36 ЗК України).

Ст. 130 ЗК встановлені обмеження щодо кола покупців земель сільськогосподарського призначення. Також закріплено переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення для громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідних органів місцевого самоврядування.

Як екологічні обмеження обігу земельних ділянок можна розглядати деякі з принципів земельного законодавства (поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; забезпечення раціонального використання та охорони земель; пріоритет вимог

екологічної безпеки). ЗК України закріплюючи принцип поділу земель за цільовим призначенням у подальшому конкретизує вигоди при використанні і розпорядженні земельними ділянками. При цьому порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення земель є підставою для визнання недійсними угод щодо земельних ділянок, притягнення до відповідальності відповідно до закону громадян та юридичних осіб, винних у порушенні порядку встановлення та зміни цільового призначення земель.

Таким чином, особливості реалізації права власності на земельні ділянки тісно пов'язані з природними особливостями земель. Законодавець намагається збалансувати економічні інтереси землекористувачів з екологічними інтересами суспільства. Встановлення екологічних обмежень обігу земельних ділянок є об'єктивною необхідністю, обумовленою специфікою земель та їх важливим суспільно-правовим значенням.

1. Бринчук М.М. Соотношение экологического права с другими отраслями. *Екологическое право*. 2009. № 5/6. С. 11–19.

2. Васильева М. И. О методах, средствах и способах правового регулирования экологических отношений. *Екологическое право*. 2009. №2/3. С.49–60.

О. В. Ільницький,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Проголошена Україною децентралізація як один з принципів побудови нової політико-правової системи, підвищує роль та відповідальність місцевого самоврядування у системі організації суспільства, поширюючи можливості щодо здійснення ефективного управлінського впливу на життя людей в Україні на локальному рівні.

Історія розвитку структури місцевого самоврядування в Україні є відносно недавньою. Переломним моментом у нормативному регулюванні стало прийняття Конституції України 28.06.1996 р., яка на найвищому нормативному рівні передбачила місцеве самоврядування як невід’ємне право територіальної громади. На виконання та деталізацію конституційних положень, 21.05.1997 р. було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який з численними змінами продовжує діяти в Україні.

Сформована з 1997 року система суб’єктів місцевого самоврядування в Україні до кінця не виконувала свого завдання, залишаючись похідною (і у функціональному, і у матеріально-організаційному значенні) від системи державного управління. А тому, одним з векторів змін в системі публічного управління в Україні проголошувалася реформа місцевого самоврядування як інструмент децентралізації здійснення влади. Проте, на відміну від конституцій багатьох зарубіжних держав, засадою є не сама децентралізація, а «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» (ст. 132 Конституції України). Більше того, зумовлений зовнішнім впливом та стимульований симпатією до ідей сепаратизму, воєнний конфлікт на Кримському півострові та Сході України, перевів сьогодні вказану ідею для частини українського суспільства у категорію державницько-загрозливих через паралельну вимогу особливого порядку здійснення місцевого самоврядування на окупованій території окремих районів Донецької та Луганської областей, що насправді, нічого спільного а ні з децентралізацією, а ні самоврядуванням не має. Зважаючи на це, такі побоювання є абсолютно необґрунтованими, про що свідчить успішна реалізація засад децентралізації у практиці більшості держав Європейського Союзу, що не веде до порушення єдності державного ладу, а навіть, як би парадоксально це не звучало, найбільш широке у Європі застосування заходів прямої (безпосередньої) демократії в рамках децентралізації управління, на думку громадян Швейцарії, дозволяє зберегти єдність їхній федеративній державі [1].

Зважаючи на проголошену у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», схваленій Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 реформу децентралізації державного управління як одну з базових, що має на меті побудову ефектив-

ної системи територіальної організації влади в Україні шляхом реалізації у повній мірі положень Європейської хартії про місцеве самоврядування принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування, основними напрямками реформи слід вважати:

- формування і визначення спроможних громад як первинної одиниці самоврядування і адміністративного устрою;
- передача їм функцій, які за принципом субсидіарності доцільно здійснювати саме на місцевому рівні;
- усунення дуалізму на регіональному рівні, шляхом утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади та заміни їх на інститут «префектів» з контрольно-наглядовими та дорадчими функціями для забезпечення здійснення місцевого самоврядування.

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» на сьогодні первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

В рамках реформи децентралізації та оптимізації публічного управління на місцевому рівні, останні зміни українського законодавства з початку 2015 року визначили нормативні основи процесу об'єднання територіальних громад зі створенням об'єднаної територіальної громади, управління якою здійснюють єдині органи місцевого самоврядування. Механізм об'єднання визначений Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. Згідно з відомостями Порталу Об'єднаних територіальних громад України станом на 14 жовтня 2017 року таких громад по Україні утворено 672, в на сьогодні вже перевищує 700. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Потреба в об'єднанні громад зумовлена відсутністю достатніх умов для забезпечення реальної спроможності нечисельними територіальними громадами фактичного здійснення своїх завдань, в той час, коли укрупнення приводить до створення додаткового фінансового та матеріального потенціалу в рамках діяль-

ності об'єднання. Більше того, в рамках реформи бюджетної (фіскальної) децентралізації держава істотно покращила підхід до визначення фінансової основи місцевого самоврядування.

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. ще раніше створив альтернативний механізм вирішення спільних проблем громад без фактичного об'єднання. Таким чином, на кінець 2017 року реалізовувалося вже 108 договорів про співробітництво між близько п'ятисотма громад у різних напрямках – від утилізації та переробки сміття до розвитку спільної інфраструктури.

Поступово триває і реалізація напрямку передачі повноважень органам місцевого самоврядування – завершено передачу органам місцевого самоврядування частини реєстраційних функцій (наприклад, місця проживання, суб'єктів господарської діяльності, речових прав) під контролем органів виконавчої влади та здійснюється передача контрольних повноважень (завершено у сфері архітектурно-будівельного контролю та продовжується у сфері контролю за дотриманням трудового законодавства), надання безоплатної правової допомоги.

На сьогодні, система місцевого самоврядування в Україні є багаторівнева, і крім базового рівня територіальних громад (окремих поселень чи об'єднань), в Україні функціонує субрегіональний (район) та регіональний (область) рівні. Їхнім призначенням у системі місцевого самоврядування заявлено забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм відповідного рівня, які впливають з таких спільних інтересів та проведення бюджетного вирівнювання між бюджетами на відповідній території, виступаючи посередником у розподілі міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету.

Дослідження нормативного регулювання та практики його застосування свідчить, що за всі 27 років регіональний рівень місцевого самоврядування так і не став реальним елементом системи публічного управління, який би обґрунтовано вписувався у концепцію місцевого самоврядування, забезпечуючи його повсюдність, натомість – це радше центри політичного впливу. Значною мірою цьому сприяла незавершена структура функціонування органів на регіональному рівні, оскільки а ні районні, а ні обласні ради не мають власних виконавчих органів. Натомість, функції реалізації їхніх управлінських повноважень на

відповідній території вони делегують місцевим державним адміністраціям, що є продовженням президентської вертикалі.

Для усунення такої диспропорції, одним із векторів запропонованої реформи децентралізації влади, в тому числі через відповідні зміни до Конституції України (проект закону № 2217а від 01.07.2015 р.), є побудова спроможного рівня самоврядування на регіональному рівні шляхом формування повноцінних виконавчих органів районних та обласних рад, та зміни підходів до формування представництв виконавчої гілки влади на місцях через заміну місцевих державних адміністрацій на префектів. Децентралізація не означає послаблення центральної влади в таких питаннях, як оборона, зовнішня політика, національна безпека, верховенство права, дотримання прав і свобод людини. Саме тому префекти здійснюватимуть нагляд за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування та координуватимуть діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та наглядатимуть за додержанням ними Конституції і законів України.

Такі пропозиції видаються логічними та завершують систему місцевого самоврядування, створюючи передумови для її реальної автономності за правильної структури взаємовідносин у моделі публічного управління із органами державної влади.

Водночас, процес об'єднання територіальних громад виявило одне суттєве зауваження: якщо територія об'єднаної громади повністю співпадає з територією відповідного району, такий район стає зайвою адміністративною одиницею. В таких умовах не має а ні фактичної доцільності діяльності районних рад, які представлятимуть спільні інтереси громад на території району, бо всі вони представлені в рамках діяльності органів об'єднаної територіальної громади, а ні нормативної – бо ж за своїм статусом об'єднані територіальні громади прирівняні до міст обласного значення та районів (в частині бюджетів, розпорядження власністю тощо), а тому районна рада залишається і без повноважень, і без матеріальної бази. Станом на сьогодні в Україні таких 4 випадки, а ще у 2 районах їх територія повністю розділена між декількома об'єднаними територіальними громадами, які можуть за бажання і потреби використовувати неінституціалізовані форми вирішення спільних завдань.

Звичайно, що з 490 районів, які існують в Україні – це низький рівень, а тому на сьогодні в порядку законодавчої ініціативи пропонується надавати право Верховній Раді України ліквідовувати такий район та його органи управління у цих випадках [2]. Однак, це наштовхує на думку, що рівень району не слід відносити у подальшому до обов'язкових рівнів місцевого самоврядування, а до факультативних. Крім того, цілком вірогідно, що з подальшим завершенням об'єднання та створення спроможних територіальних громад, від нього взагалі можна буде відмовитися з наведених вище мотивів, а завдання, які на сьогодні виконують районні органи перейдуть в предмет добровільної співпраці територіальних громад, самі ж райони залишаться частиною адміністративно-територіального устрою без самостійних органів управління.

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України: О. М. Бориславська, І. Заверуха Б., А. М. Школик та ін. К: Центр політико-правових реформ, 2012. С. 196–198.

2. Негода В. Якщо в межах всієї території району утворилася об'єднана територіальна громада, такий район стає зайвим // Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: www.kmu.gov.ua/ua/news/248949103.

О. М. Ілюшик,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Р.-А. Р. Дмитрук,
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ

Визначальна роль і значення для державотворення та правотворення в Україні конституційних цінностей і пріоритетів, принципів верховенства права, демократизму, конституційної

законності, визнання людини найвищою соціальною цінністю як основних орієнтирів, що зумовлюють сутність та спрямованість розвитку сучасного суспільства, обумовили звернення до проблематики конституціоналізму. Конституцією України закріплено нормативно-правову основу конституціоналізму, проте процес практичної її реалізації свідчить про необхідність здійснення конституційної та політичної реформ.

«Конституціоналізм» (франц. *Constitutionnalisme*, від лат. *Constitution* – устрій, установлення, положення) – доктринальне поняття, вживане як в юридичній науці, так і в суспільних науках загалом. Передусім конституціоналізм трактують як політико-правову ідеологію, історично пов'язану з феноменом конституції як основного закону держави. Водночас конституціоналізм асоціюють з певними методами управління державними справами. Крім того, конституціоналізм також розглядають як практику відповідного регулювання суспільних відносин [1, с. 387]. Під конституціоналізацією варто розуміти закріплення системи суспільно-політичних відносин, які панують у державі і суспільстві, в основному законі країни – конституції. Наявність конституції є показником конституційності держави тільки в тому випадку, коли положення, закріплені в конституції, реально втілені в державній організації і суспільних відносинах, неухильно виконуються органами влади і громадянами [2].

Світове співтовариство має досить багатий досвід формування ідеології конституціоналізму. В Україні конституціоналізм є порівняно новим явищем, що характеризується науково-практичною невизначеністю його сучасного змісту, та, маючи певні історичні витоки, знаходиться у стадії свого теоретичного формування та практичного втілення в сучасні конституційно-правові реалії.

Конституціоналізм як конституційно-правова цінність покликаний запобігати концентрації влади в одних руках, тобто узурпації влади. Систему сучасного українського конституціоналізму спрямовано на обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів людини і громадянина для визнання, забезпечення, захисту конституційно-правової свободи людини. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми ефективності механізму «стримувань і противаг» у сис-

темі поділу державної влади, а також організації публічної влади на місцях, зокрема через удосконалення місцевого самоврядування як фактора, що стримує виконавчу владу на рівні місцевого управління, та як дієвого інституту громадянського суспільства, формування якого є необхідною соціальною передумовою конституціоналізму [3].

Втім в Україні ще не створено необхідних соціально-правових передумов конституціоналізму, не існує відповідних концептів конституціоналізму, організації та механізму функціонування публічної влади (державної та публічно-самоврядної), не є ефективним механізм забезпечення та охорони конституційного правопорядку, прав та свобод людини і громадянина.

Організаційні основи опосередковує конституцій Конституціоналізм – це цілісна система, наявність якої забезпечує конституційний характер держави та водночас є гарантією демократії. Самого визнання в Конституції (та інших актах) принципів такої системи, без одночасного запровадження необхідних інститутів та механізмів, недостатньо для її виникнення, що підтверджено і українським досвідом. Відобразивши у конституційному тексті загальновизнані засади конституціоналізму, проте не створивши необхідних механізмів, в результаті чого з'явилася свавільна влада, що є несумісним з самим поняттям конституціоналізм [4, с. 93–94].

Конституціоналізм як феномен має складну філософсько-політико-соціально-правову природу та охоплює три основні складові: ідеологію, філософсько-правову доктрину та конституційний механізм владарювання (конституційну систему правління). У широкому значенні він є системою взаємовідносин між людиною, суспільством та державою, у яких реально забезпечені права та свободи людини і громадянина, суспільство є вільним, а державна влада реально обмежена конституційними засобами.

У вузькому значенні він зводиться до конституційної системи правління (механізму владарювання), що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів та методів правління у державі, заснованих на ідеях свободи, верховенства права та демократії. В той час, як ідеологічні та доктринальні основи конституціоналізму мають універсальний характер, конституційна система правління є явищем національним.

Кожній державі притаманний власний конституційний механізм владарювання, що охоплює своєрідний набір елементів, таких як жорсткий чи гнучкий розподіл влади, парламентаризм чи президенталізм, федералізм чи унітаризм, референдум як активна чи пасивна форма народовладдя і прийняття рішень тощо. Такий набір елементів не є випадковим, він має бути збалансованим та забезпечувати функціонування відповідної системи відповідно до вказаних засад, враховуючи національно-культурні та ментальні особливості кожного народу [5, с. 72].

Конституціоналізм є історичним явищем, оскільки розглядається як глибинне інтелектуальне напрацювання видатних учених певної епохи, яке дістає свій вияв у національній політико-правовій думці. Першість в українському конституціоналізмі належить гетьманові у вигнанні Пилипу Орлику, за власної ініціативи якого у 1710 році на теренах України з'явилася перша конституція.

На зламі XIX–XX століть значний внесок у концепцію конституційно-державного будівництва вніс вітчизняний учений М. С. Грушевський, який став провідником утвердження конституційно-правових реформ на території України. З-під його пера вийшли у світ не лише ґрунтовні наукові праці «Конституційне питання і українство в Росії», «Наша політика», «Вільна Україна», «Початки громадянства, генетична соціологія»; за його ініціативи були розроблені важливі нормативно-правові акти, зокрема універсали Української Центральної Ради, Конституція УНР від 29 квітня 1919 року.

Формування конституціоналізму було тривале і ще не завершилось, однак вище перераховані праці стали певним своєрідним поштовхом і сформували зсади сучасної Конституції України прийнятої 28 червня 1996 року.

Конституціоналізм як доктринальне вчення є динамічним явищем, яке постійно вдосконалюється і збагачується новими теоретичними напрацюваннями і певними практичними здобутками.

На думку М. Оніщука, швидкий перехід до демократії, прийняття Конституції на базі ліберальних західних моделей випереджали перехідний стан пострадянського суспільства й еліт. Слабке громадянське суспільство, відсутність незалежного правосуддя, хиткі традиції прав людини викликають деформації цінностей конституціоналізму. Наявна проблема конституційно-

го буття – той розрив, що складається між конституційними деклараціями та конституційною реальністю. Головний родовий дефект української Конституції полягає в тому, що еліти постійно намагаються використати її як інструмент перерозподілу влади, легітимації власних інтересів. Тому пострадянський конституціоналізм формується у постійній динаміці політичної боротьби. Парадокс українського конституціоналізму полягає також у тому, що, з одного боку, Конституція визначає правила гри, довгострокову політичну кон'юнктуру, а з іншого – саме політики, котрі конкурують за владу, приймають рішення, якою має бути Конституція. Звідси Конституція залишається продуктом, по суті, елітних домовленостей. Саме «політичні війни» еліт знижують якість політичних інститутів, що встановлюються Конституцією. Тому одним із головних фокусів конституційного процесу має бути конституційне творення сучасного парламентаризму та відповідального урядування [6]. В Україні на сучасному етапі її розвитку ще не створено необхідних соціально-правових передумов конституціоналізму, не існує відповідних концепту конституціоналізму організації та механізму функціонування публічної влади (державної та публічно-самоврядної), не є ефективним механізм забезпечення та охорони конституційного правопорядку й конституційної законності.

Отже, однією з головних перепон на шляху до утвердження конституціоналізму є невідповідність тексту нормативно правових актів реаліям життя, слабка політична позиція громадян, які фактично не готові до утвердження нових принципів в державі, а також державна влада, яка перешкоджає конституціоналізму постійними змінами законів і Конституції в свою користь.

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.

2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.

3. Сучасний український конституціоналізм: монографія / А. Р. Крусян. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

4. Барабаш Ю. Г. Український конституціоналізм як пріоритетний об'єкт наукових досліджень. *Наука Конституційного права України: сучасний стан на напрямки розвитку*. Х.: Право, 2009. С. 93–99.

5. Бориславська О. М. До питання про сутність конституціоналізму та передумови його формування в Україні. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/27944/1/019_070_074.pdf.

6. Оніщук М. В. Український конституціоналізм: від кризи – до ладу. *Дзеркало тижня. Україна*. 2013. №17. С. 3–4.

Н.-Л. Д. Йосифович,
*здобувач вищої освіти
освітнього ступеня «магістр»
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»*

Д. І. Йосифович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
факультету № 3 ІПФПНП
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ»

Зростаючий інтерес до проблематики науково-практичної парадигми конституціоналізму обумовлений сучасними процесами конституційної модернізації та реформування в Україні, метою яких є формування та розвиток системи українського конституціоналізму.

Та попри те, що протягом десятка років в Україні було опубліковано декілька монографічних досліджень, присвячених конституціоналізму, ця категорія досі залишається плюралістичною. Використовуючи різні методологічні підходи, автори акцентують на різноманітних аспектах цього явища, по-різному тлумачать його сутність.

В. Л. Федоренко зазначає, що конституціоналізм є унікальним явищем, під яким розуміється сукупність усіх процесів,

своєрідна система конституційних явищ, між якими існують певні взаємозв'язки.

С. В. Шевчук, у свою чергу, ототожнює сучасний конституціоналізм з ідеологією лібералізму, тому головною ознакою даного принципу є обмеження державної влади та її контроль з боку народу. Ця ідеологія набула широкого розвитку в сучасних країнах західних демократій. Вона наполягає на тому, що вільні від природи, аполітичні індивіди, які є носіями фундаментальних прав, потребують і тому створюють державу, якою вони можуть та повинні контролювати. Цей контроль є необхідним, оскільки історичний досвід свідчить про те, що існує постійна тенденція до перетворення держави на свавільну та деспотичну; тенденція, що походить від людської природи та є наслідком незмінної логіки діяльності державних інститутів [1, с. 59]. Науковець додає, що конституціоналізм – це режим функціонування державної влади відповідно до Конституції, причому термін «конституція» у суспільстві, в якому існує конституційна держава (діяльність держави спрямовується тільки для забезпечення певних, нормативно визначених суспільних цілей згідно із загальновизнаними правовими принципами та нормами) розуміється у широкому сенсі – як Конституція, що заснована на ідеології конституціоналізму [2, с. 136–137].

Цікавою є думка І. І. Забокрицького, який вказує, що конституціоналізм немислимий без наявності конституційної (обмеженої) держави, про існування конституціоналізму слід говорити не так там, де прийнята Конституція (в розумінні юридичного акту), як там, де існує так звана «фактична Конституція» – реальний стан суспільних відносин, що передбачає певні механізми організації влади. У зв'язку із цим, науковцем доцільно згадується підхід Р. Тейтел, відповідно до якого конституціоналізм слід розглядати широко, не лише як позитивне правописання Конституцій, але і як систему фундаментальних правових і політичних норм і практик, які є конститутивними щодо держави. На думку І. І. Забокрицького, таке визначення робить акцент власне на важливому поєднанні політичних та правових аспектів – концентрація лише на нормативній складовій конституціоналізму без врахування реальної реалізації в політичному житті призводить до ризиків помилкового розуміння конституціоналіз-

му в межах позитивістської правової філософії (як «позитивне право писаних конституцій»), тоді як сучасне розуміння конституціоналізму спрямоване на втілення аксіологічних його аспектів (права людини, верховенство права, демократія та інші) [3, с. 54].

В. М. Шаповал розглядає конституціоналізм передусім як політико-правову ідеологію, інтелектуальні узагальнення, притаманні певному етапу історичного розвитку, а також як державне правління, обмежене за змістом конституції [4, с. 17]. В своїй іншій праці він вказує, що явище конституціоналізму має доволі складний, багатогранний характер, та виділяє два головні напрямки його визначення – як режиму, у якому функціонують держава та її інститути, що водночас є режимом взаємостосунків держави і людини, а також як правової (конституційної) ідеології, яка відображає і водночас прогнозує розвиток відповідної нормотворчості і нормозастосування [5, с. 25–27].

Л. В. Соніна вважає, що конституціоналізм є політико-правовим режимом, що полягає в конструюванні індустріального чи постіндустріального суспільства і встановленні у ньому засад конституційності (гармонії, справедливості) з метою забезпечення його повноцінного існування й розвитку шляхом втілення в праві, правосвідомості, суспільно-державному устрої ідей (цінностей) пріоритету конституційного законодавства, забезпечення людської гідності, прав та свобод людини і громадянина, демократії та децентралізації, сильної державної влади, свободи економічної діяльності, інших ідей (цінностей), а також шляхом виділення в суспільстві соціальних груп, здатних відстоювати названі ідеї (цінності) [6, с. 54].

Киргизький автор Ж. А. Бокоев розглядає конституціоналізм у трьох аспектах:

- як систему правління у формі конституційної правової держави, протилежну абсолютизму та засновану на принципі обмеженого правління і приматі прав людини;

- як варіант політичної модернізації, що полягає у перерозподілі ладі органам народного представництва;

- як політико-правовий режим відносин держави і суспільства, який склався в ряді країн, заснований на наборі правових принципів [7, с. 43].

М. В. Савчин зазначає, що конституціоналізм є багатовимірним політико-правовим феноменом і складною структурою

та досліджує його як соціальне явище, що відображає еволюцію поглядів, ідей, доктрин про природу конституції та політичної практики втілення таких ідей в життя [8, с. 19].

Згідно із працями А. Р. Крусяна можна виокремити три головні підходи до визначення конституціоналізму: політичний, філософсько-історичний та юридичний. У політичному контексті конституціоналізм являє собою скарбницю національної ідейно-політичної думки і державно-правової практики, що... спрямована на конституційну регламентацію державного устрою, політичного режиму, прав і свобод людини, взаємовідносин людини, громадян, суспільства і держави» [9, с. 498]. У філософсько-історичному контексті конституціоналізм виступає вченням про конституцію, починаючи із міфологічних форм світорозуміння до раціонально-логічних форм мислення, виникнення політико-правової науки [10, с. 96]. За юридичного підходу автор розглядає конституціоналізм у широкому – як складну політико-правову систему, та вузькому – як особливий режим функціонування державної влади на основі конституційних методів – значеннях [11, с. 72].

Підсумовуючи вищенаведене можна стверджувати, що конституціоналізм – багатогранний феномен, який можна розглядати як соціальну, філософсько-правову, політико-правову, ідейно-політичну категорію. Категорія «конституціоналізм» настільки багатогранна та універсальна, що своїм змістом здатна охопити як правові явища, так і неюридичні, а також метаюридичні феномени соціального, економічного, політичного, культурного характеру у тій мірі, в якій вони виступають соціокультурною передумовою формування конституціоналізму і водночас – середовищем його існування та розвитку, впливають на його конкретно історичний зміст. Як філософсько-правова категорія конституціоналізм покликаний відображати важливі (універсальні) цінності сучасної цивілізації, які у концентрованому вигляді виявляються в закономірностях демократичної організації суспільства і держави на основі балансу влади і свободи, визнання й захисту прав і свобод людини і громадянина, верховенства права.

1. Шевчук С. В. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. *Право України*. 2010. № 3. С. 52–61.

2. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції. К.: Український центр правових студій, 2001. 302 с.
3. Забокрицький І. І. Основні аспекти сучасного розуміння конституціоналізму. Вісник *Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 53–60.
4. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія. К.: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
5. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. *Право України*. 1998. № 5. С. 25–29.
6. Сони́на Л. В. Конституціоналізм в Російській Федерації як політико-правовий режим: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Екатеринбург, 2001. 178 с.
7. Бокоев Ж. А. Модели современного конституционализма и опыт постсоциалистических государств (на примере Киргизской республики): дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. М.: РГБ, 1998. 223 с.
8. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Ліра, 2009. 372 с.
9. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник; за ред. О. М. Мироненка. К., 1997.
10. Орзих М., Крусян А. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право. К.: Алерта, 2006. 290 с.
11. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

Х. Р. Калинець,
аспірант

*Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ ПРИ ВІДБУВАННІ ПОКАРАНЬ

Правовий статус особи – це закріплені у відповідних джерелах права і гарантовані державою суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи. Природа, структура та зміст правового статусу особи як ключового поняття юридичної науки завжди були предметом вивчення як науковцями, так і практиками. Правовий статус особи характеризує її становище у взаємовід-

носінах із суспільством і державою [1, с. 79]. Правовий статус засудженого є досить складним соціально-правовим явищем є сукупністю передбачених різними галузями законодавства України прав і обов'язків засудженого під час виконання і відбування кримінального покарання.

Формування правової держави, побудова громадянського суспільства в Україні неможливі без надійного правового захисту кожної особи, забезпечення прав і свобод громадянина.

Практика засвідчує, що Україна має значні проблеми у сфері дотримання основних прав і свобод людини. Незважаючи на демократичне законодавство, правоохоронні органи держави, що мають безпосередньо забезпечувати захист прав і свобод людини, часто самі грубо порушують ці права.

Світова громадськість постійно звертає увагу на порушення в Україні життєво важливих прав людей, які тимчасово або довільно позбавлені свободи. Через грубі порушення прав людини і громадянина Україна займає четверте місце в світі за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини [2, с. 1].

У таких умовах значно зростає роль і місце науки у формуванні сучасної кримінально-виконавчої політики України, яка гармонійно відповідала б не тільки вимогам міжнародного права, але й адекватно віддзеркалювала б позитивні результати проведених реформ у сфері боротьби зі злочинністю. Боротьба зі злочинністю – одне із основних завдань держави і його вирішення пов'язане із всіма сферами політики, в тому числі, кримінальної, складовою частиною якої є кримінально-виконавча. Необхідно вказати, що за спостереженнями окремих криміналістів кримінальне право зазнає нині певної кризи. Це пояснюється тим, що запропоновані людством кримінально-правові заходи виявилися нездатними суттєво вплинути на злочинність, яка має усталену тенденцію до зростання. У такому разі знову виникають вічні запитання: яка мета кримінально права взагалі та кримінального покарання зокрема? Якою повинна бути подальша кримінально-правова політика – ліберальною чи жорсткою [3]? На думку автора, покарання у виді позбавлення волі на певний строк не завжди виправляє засудженого, а тільки затримує в часі вчинення повторного злочину, про що свідчить рівень рецидивної злочинності в нашій державі. Усі кримінологічні праці вида-

тного французького юриста Г. Тарда (1843–1904) пронизані думками про стратегію боротьби зі злочинністю. Якби сьогодні написані ним слова про те, що «ліберальна влада будучи завжди не міцною дозволяла у нас злочинності рости, а влада авторитарна, почавши хитатися, дозволяла їй міцніти» [4, с. 1]. Звідси Г. Тард робить висновок, що на злочинність впливає не природа влади, а її міцність.

І. В. Шмаров відзначив, що «на формування стратегії політики в сфері виконання покарань надають вплив динаміка і структура злочинності. При стабільному рівні злочинності або його зниженні політика у даній сфері, як правило, більш гуманна. Однак ріст злочинів, особливо тяжких, перш за все насильницьких, негативно впливає на моральні і правові уявлення у суспільстві, стимулює більш жорсткі політичні і правові рішення» [5, с. 6].

З позицій забезпечення правового статусу засуджених виправна система України – це єдиний процес безпосереднього відбування ними призначених судом заходів кримінально-правового характеру і застосування до них у цей період відповідних засобів виправного впливу. Згідно ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України виправний вплив є застосуванням до засуджених системи встановлених законом основних засобів виправлення і ресоціалізація засуджених, а саме встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив, заходів заохочення, стягнення, безпеки, а також проведення заходів, спрямованих на їх побутове і трудове влаштування після відбуття покарання.

Основні напрями кримінально-виконавчої політики закріплені у міжнародних стандартах поведінки із засудженими, Конституції України, Кримінальному, Кримінальному процесуальному, Кримінально-виконавчому кодексах України. У них сконцентований світовий досвід кримінально-виконавчої практики, гуманістичні тенденції розвитку системи виконання кримінальних санкцій і їх реалізація залежить від соціально-політичного і економічного стану в державі. Усі положення вищезгаданих документів (особливо Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права)

необхідні для визначення початкових основ і принципів правового статусу осіб у сфері кримінальної юстиції.

Удосконалення правового статусу засуджених є одним із основних напрямів кримінально-виконавчої політики держави. Обмеження засуджених у правах, застосування до них специфічних обов'язків, характерних призначеному їм покаранню, заподіяння неминучих моральних страждань у рамках закону повинно мати розумні межі. Перед ними не ставиться мети відплати, приниження честі і гідності особистості винних. Вони необхідні лише для цього, щоб з однієї сторони, засуджений зрозумів негативне відношення до себе суспільства, з іншої – було задоволено почуття соціальної справедливості [6, с. 96].

Діюче законодавство України, яке встановлює позитивний статус громадян України, одночасно є джерелом обмежень прав засуджених. Варто погодитись з Ю. А. Чеботарьовою, що дуже важко (а деколи й неможливо) точно і з вичерпною повнотою визначити об'єм всіх обмежень в правах засуджених, передбачених тією або іншою галуззю законодавства [2, с. 9]. Звідси особливі труднощі зазнають представники адміністрації установ виконання покарань при роз'ясненні засудженим їх прав і обов'язків у період відбування покарання, закріплених у нормах різних галузей законодавства. Думається, не треба забувати ще й ті обмеження прав засуджених, які є у різних наказах Міністерства юстиції та у наказах Міністерства оборони України щодо засуджених військовослужбовців. У нормативних актах, що регулюють виконання покарань і є формами вираження кримінально-виконавчої політики, чітко проглядається курс на подальшу диференціацію і індивідуалізацію правового статусу засуджених у процесі виконання покарань. Диференціація і індивідуалізація правового статусу засуджених є принципом декількох інститутів кримінально-виконавчого законодавства, зокрема таких як визначення засудженому виду установи виконання покарань, розподіл їх у межах установи за структурними ділянками з різними умовами тримання, зміна умов тримання засуджених під час відбування покарання в залежності від їх поведінки та дотримання вимог режиму. Реалізація цього принципу надає можливості змінювати під час відбування покарання обсяг карально-виправного впливу на засудженого в залежності

від його поведінки як у сторону поліпшення, так і в сторону погіршення. На даний час застосування саме такої форми кримінально-виконавчого впливу як зміна умов відбування засудженими кримінального покарання є одним з найбільш ефективних засобів досягнення цілей кримінального покарання, а разом з тим і гарантією конституційних прав засуджених. Зміна умов відбування засудженими покарання тобто прогресивна система виконання покарання дозволяє всесторонньо враховувати злочинну поведінку засудженого і коректувати строк його покарання.

Ураховуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що пріоритетним завданням кримінально-виконавчої системи повинно стати забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених, так як це сприяє досягненню основної мети покарання – виправленню осіб, які переступили закон і попередженню ними вчинення нових злочинів. Необхідно пам'ятати, що кримінально-виконавча система – це похідна не тільки від законодавства, але і від традицій, моралі, рівня його економічного розвитку, а також соціально-політичного стану суспільства.

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

2. Чеботарьова Ю. А. Правовий статус засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2005. 22 с.

3. Баулін Ю. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. *Юридичний вісник України*. № 15. 14–20 квітня 2007 р.

4. Тард Г. Преступник и преступление. Сравнительная преступность. Преступления толпы; сост. и предисл. В. С. Овчинского. М.: ИНФРА-М, 2004. VIII, 391 с. (Библиотека юриста).

5. Уголовно-исполнительное право: учебник / под ред. проф. И. В. Шмарова. М.: Юристъ, 1996. 576 с.

6. Соблюдение, обеспечение и реализация прав человека как приоритетные направления уголовного и уголовно-исполнительной политики России: отечественный и зарубежный опыт: материалы междунар. научн.-практ. конф. 28 апр. 2006 г., г. Владимир / Владим. юрид. ин-т; редкол.: В. М. Морозов и др. Владимир, 2007. 192 с.

Р.-В. В. Кісіль,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ОХОРОНИ ПРАЦІ СЛУЖБОВИХ ОСІБ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ПРАКТИКОЮ МОП ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Визначаючи державну службу як ключовий інструмент у практичному здійсненні делегованого народовладдя та дієвий засіб втілення державної політики, правові механізми високорозвинених держав світу приділяють ключову увагу детальній регламентації саме процедурних аспектів функціонування публічного апарату та чіткій формалізації юридичних гарантій підтримання високого стану продуктивності його функціонування. На думку В. Зваарда: «Системно дослідивши спеціалізоване законодавство деяких держав, приходимо до умовиводу, що ключовими компонентами юридичного регулювання в межах підсистеми державної служби виступають зокрема: місце та структура інститутів публічної служби у цілісному державному механізмі, юрисдикційні засади проходження державної служби та компетенція окремих її ланок, ключові гарантії громадян як і службових осіб, націлені на стабільність та ефективність надання владних послуг, методи державного контролю за реалізацією владних службових компетентностей тощо» [1, с. 43–44].

Зважаючи на актуальні тенденції державної стратегії України щодо євроінтеграції як і перепрофілювання політичного вектору на європейську та західну площини міждержавної кооперації, дослідження особливостей нормативно-правової фіксації засад функціонування інституту публічної служби в державах-учасниках Європейського Союзу є вкрай пріоритетним.

Україною ідентифіковано послідовність заходів, необхідних до впровадження з метою оптимального виконання рекоме-

ндацій ЄС щодо гармонізації національного законодавства, система котрих чітко визначена у Постанові Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. № 1496 «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [2].

Змістом ст. 51 вказаної Концепції до першочергових мір, необхідних для забезпечення майбутньої євроінтеграції, віднесено саме удосконалення законодавства у сфері забезпечення охорони праці у публічному та приватно-правовому осередках.

Системне дослідження питання становлення і подальшого розвитку інституту охорони праці публічних службовців у країнах-учасниках ЄС дає змогу стверджувати, що «...змістом первинних актів ЄС питанню регламентації засад впровадження охорони службової діяльності достатньої уваги не приділялось. Алгоритм впровадження структурованої політики в площині охорони праці службових та посадових осіб Європейських Співтовариств асоціюється з фактом прийняття фундаментального правочину – Римського договору, датованого 1957 роком, змістом якого започаткувалась комплексна гармонізація нормативно-правового забезпечення сфери трудової діяльності країн-членів Союзу» [3, с.51–52].

Ключовим методом практичного забезпечення гармонізаційних процесів виступило впровадження Радою ЄС спільно з Єврокомісією комплексної програми проведення реорганізаційних загальноєвропейських заходів, які передбачали врахування досвіду кожної з країн-членів ЄС у період їх інтеграційного процесу.

На думку німецьких дослідників «ключові гармонізаційні заходи, котрі застосовувались у площині правового регулювання охорони трудової діяльності та соціальної політики фактично обумовлювались факторами трудової міграції як і диспаритетністю (колізією) національних правових систем різних держав у аналогічних сферах правового регулювання» [4, с. 15]. Посиленню проблеми необхідності оперативного втручання у процес ліквідації фактичної відсутності гармонізованої концепції охорони праці різних категорій працівників, в основному для державного сектора управління, посприяла також дилема колектив-

них звільнень працівників, державних службовців та технічних працівників, що мало місце внаслідок реорганізації економічної стратегії у ФРН, королівства Іспанії та Португалії в сімдесятих роках 20 століття.

Розширення юридичного базису регулювання заходів щодо провадження соціальної політики щодо забезпечення охорони праці у державах-учасниках Європейського Союзу за рахунок підзаконних (акцесорних) актів нормотворчості дозволило істотно підвищити оперативність реагування інститутів влади Співтовариства на загальну динаміку ринку праці і адаптувати законодавство ЄС під конкретні потреби, обумовлені політичними, фінансовими, економічними чи іншими загальними соціальними аспектами.

Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, інтенсифікація гармонізаційних заходів можлива зокрема шляхом впровадження провідного практичного досвіду іноземних держав у національне законодавство.

Зважаючи на наведене, виокремлення, шляхом комплексного компаративістського дослідження та подальшої наукової інтерполяції, ключових особливостей інституту публічної служби, які займають провідне місце у практиці міжнародного співтовариства – фундаментальне завдання, задля вирішення котрого необхідна кооперація зусиль політичної та доктринальної спільноти України, згуртованих єдиною метою розбудови функціональної моделі національного державного та муніципального управління.

1. Зваард В. Законодательство по охране труда. М., 1996. С. 276.

2. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. № 1496. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33. Ст. 168.

3. Головка О. І. Функції та компетенція органів Європейського Союзу у сфері соціальної політики: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11. «Міжнародне право». ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 2003. 195 с.

4. Vonder-Gröben H., Thiesing J., Ehlermann C.-D. Kommentarzu EWG-Vertrag. 4. Aufl. Baden-Baden: NOMOS, 1983 395 p.

М. В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

А. О. Артющик,
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Відбиваючи прагнення українського народу розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, Конституція України у ст. 7 закріпила принцип, згідно з яким «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» [1]. Отже, Конституція України покладає на державу функцію підтримки місцевого самоврядування як однієї з підвалин демократичного ладу. Положення Основного Закону вивели місцеве самоврядування на рівень одного з провідних інститутів демократичного конституційного ладу.

Серед законів, що містять норми, які регламентують питання організації та функціонування місцевого самоврядування, особливе місце займає Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], який по суті є «базовим» законом із цих питань.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно чи під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України та законів України.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через

районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зі змінами 2011 р.: «Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування» [2].

Аналіз цих положень Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дозволяє зробити такі висновки:

1. Конституція України визнає право самостійно вирішувати питання місцевого значення лише за *первинними територіальними громадами* – жителями *«природних»* адміністративно-територіальних одиниць, тобто поселень (сіл, кількох сіл, селищ та міст).

Такий підхід до визначення кола суб'єктів права на місцеве самоврядування має глибокі історичні корені. Саме в поселеннях люди природним шляхом групувалися для спільного життя, проблеми якого вони обговорювали на сходах, загальних зборах, а для здійснення поточного управління обирали відповідних осіб (органи) – вождів, старійшин, ради тощо. Таким чином формувалася *громада*, відмінною ознакою якої є наявність виборних органів, а подібна система отримала назву *громадського, комунального, місцевого або муніципального самоврядування*.

2. Конституція та Закон передбачають, що право територіальної громади на місцеве самоврядування здійснюється громадою як *безпосередньо* через форми прямої демократії (місцевий референдум, місцеві вибори, загальні збори тощо), так і через діяльність *виборних та інших органів місцевого самоврядування* [3, с. 50].

Право територіальної громади на місцеве самоврядування *забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні*. Згідно ст. 3 Закону «Про

місцеве самоврядування в Україні» громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні *за належністю до відповідних територіальних громад*. При цьому *будь які обмеження* цього права залежно від раси громадян, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками *забороняються*.

Перший підхід, на нашу думку, більш точно відображає природу місцевого самоврядування і дозволяє чітко розмежувати самоврядні функції та повноваження територіальних громад з функціями та повноваженнями державної влади, які реалізуються на регіональному та місцевому рівнях органами виконавчої влади або за дорученням держави органами місцевого самоврядування. В останньому випадку органи місцевого самоврядування підконтрольні відповідним органам виконавчої влади, але це не означає зміни їх природи і не може розглядатися як підстава для включення до державного механізму. Як родовий, тобто такий, що охоплює поняття місцевого управління та місцевого самоврядування, можна було б використовувати термін *«управління на місцях»*, маючи на увазі можливість здійснення такого управління із застосуванням різних форм місцевого самоврядування або прямого державного управління на місцях (місцеве управління).

Система принципів місцевого самоврядування знайшла своє правове врегулювання у ст. 4 Закону. Проте не всі вони однаково відображають ті якісні його характеристики, завдяки яким воно принципово відрізняється, наприклад, від державного управління та інших соціально-політичних явищ. З огляду на це основні принципи місцевого самоврядування слід умовно поділити на дві групи:

- ті, що є універсальними, тобто властивими як місцевому самоврядуванню та його органам, так і державному управлінню та його органам, іншим органам державної влади;
- ті, що властиві лише місцевому самоврядуванню та його органам.

Правова самостійність органів місцевого самоврядування та його органів полягає в тому, що вони повинні мати свої власні по-

вноваження, визначені Конституцією або законом. Органи місцевого самоврядування, зазначається в частині першій ст. 16 Закону, є юридичними особами і наділяються цим та іншими законами власними повноваженнями, у межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону. Відповідно до ст. 4 Хартії [4], ці повноваження мають бути повними та виключними, тобто такими, що не належать одночасно іншим органам та в межах яких органи місцевого самоврядування мають повну свободу дій для здійснення власних ініціатив з будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

Організаційна самостійність полягає в тому, що основні суб'єкти місцевого самоврядування – територіальні громади та його органи – не є елементами державного апарату, не належать до його системи. Тому вони, як про це зазначається в Хартії, повинні мати можливість, не порушуючи більше загальних законодавчих положень, самі визначати свою власну структуру з тим, щоб вона відповідала місцевим потребам і забезпечувала ефективне управління. Головне, те що, діючи в межах закону, органи місцевого самоврядування не підпорядковуються іншим органам і будь-який адміністративний контроль за їхніми діями можливий лише для забезпечення законності та конституційних принципів місцевого самоврядування (ст.ст. 6, 8). Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування, зазначається також у ст. 20 Закону, може здійснюватися лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

3. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Іваха В. О. та ін. Проблеми організації та діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 553 с.

4. Європейська хартія місцевого самоврядування: прийнята Радою Європи у Страсбурзі 15.10.1985. *Вісн.* 2000. № 3. С. 43–45.

М. В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

О. П. Дембовська,
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Структурний рівень «місцевих органів» в системі органів виконавчої влади представлений переважно в особі місцевих органів загальної компетенції – обласних і районних державних адміністрацій (надалі – місцевих державних адміністрацій). Організація та порядок діяльності місцевих органів виконавчої влади в містах Києві та Севастополі, а також в АРК мають певні особливості, які зазначені в окремих законах.

Місцеві державні адміністрації є єдиначальними органами виконавчої влади, владні повноваження яких реалізуються одноособово їх керівниками – головами місцевих державних адміністрацій. Вони призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Голова місцевої державної адміністрації формує її склад, до якої входять заступники голови, керівники та посадові особи управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевої державної адміністрації. Керівники структурних підрозділів місцевої державної адміністрації призначаються головами відповідних адміністрацій.

Законом встановлені певні обмеження щодо зайняття посад в місцевих державних адміністраціях. Зокрема, їх голови, заступники, керівники управлінь, відділів, інших структурних

підрозділів адміністрацій не можуть бути народними депутатами України або мати інший представницький мандат, не мають права поєднувати свою службову діяльність з іншою роботою, окрім викладацької, наукової та творчої у позаробочий час, входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства чи іншої організації, що має на меті одержання прибутку.

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на строк повноважень Президента України, тобто на п'ять років. У випадку обрання нового Президента України голови державних адміністрацій продовжують здійснювати свої повноваження до сформування Кабінету Міністрів та заявляють про свою відставку в день набуття повноважень новосформованим Кабінетом Міністрів.

Дострокове припинення повноважень голови місцевої державної адміністрації за Конституцією України (ст. 118) [1] можливе, зокрема, у випадку, якщо орган місцевого самоврядування на відповідній території, тобто обласна чи районна рада висловить недовір'я голові, на підставі чого Президент України приймає і дає обґрунтовану відповідь. Якщо ж недовіра голові місцевої державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України має прийняти рішення про відставку голови.

Голови місцевих державних адміністрацій одноособово приймають рішення шляхом видання розпоряджень і несуть за них відповідальність згідно із законодавством.

Проекти розпоряджень нормативного характеру мають підлягати обов'язковій юридичній експертизі у відповідних структурних підрозділах місцевих державних адміністрацій, а також обговоренню на засіданнях колегій місцевих державних адміністрацій.

Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій підлягають державній реєстрації у відповідних органах юстиції в установленому законом порядку і набувають чинності з моменту їх реєстрації. Акти, які стосуються прав та обов'язків громадян або мають загальний характер, підлягають оприлюдненню і набувають чинності не раніше, ніж з моменту їх оприлюднення.

Акти місцевих державних адміністрацій ненормативного характеру, прийняті в межах їх повноважень, набирають чинно-

сті з моменту їх прийняття, якщо законом чи самими актами не встановлено іншого строку введення їх у дію. Ці акти доводяться до їх виконавців, а також при потребі оприлюднюються.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України і законам України, іншим законодавчим актам, можуть бути скасовані Президентом України або Кабінетом Міністрів України чи головою державної адміністрації вищого рівня.

Для обговорення найважливіших питань діяльності місцевих державних адміністрацій з метою прийняття відповідних рішень головами цих адміністрацій та для координації діяльності всіх місцевих органів виконавчої влади створюються колегії місцевих державних адміністрацій.

До складу колегій місцевих державних адміністрацій окрім голів цих адміністрацій входять їх перші заступники та заступники, керівники найважливіших структурних підрозділів державних адміністрацій та не підпорядкованих їм місцевих органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також голови великих міст, розташованих на відповідній території [2, с. 42].

Правовий статус місцевих державних адміністрацій за обсягом наданих повноважень має відповідати основним завданням їх діяльності. Вони полягають в тому, що місцеві державні адміністрації забезпечують на відповідній території виконання Конституції, законів України, актів Президента, Кабінету Міністрів та інших органів виконавчої влади вищого рівня; законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони навколишнього середовища, а в місцях компактного проживання національних меншин і корінних народів також програм їхнього національного та культурного розвитку; підготовку та виконання відповідних обласних та районних бюджетів; взаємодію з органами місцевого самоврядування.

Місцеві державні адміністрації в межах, встановлених Конституцією України і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня здійснюють управління дорученими галузя-

ми (сферами) суспільного розвитку і несуть відповідальність за стан справ у цих галузях. Серед конкретних об'єктів управління з боку місцевих державних адміністрацій слід виділити: технікуми, коледжі, школи, інтернати, професійно-технічні училища, дитячі будинки, позашкільні заклади освіти і виховання та інші заклади освіти; музеї, філармонії, театри, бібліотеки та інші заклади культури; лікарні, клініки, лікувальні санаторії та інші заклади охорони здоров'я; радіо, телебачення, друковані засоби інформації, засновниками яких є місцеві державні адміністрації; інвестиційні фонди, засновниками яких є обласні державні адміністрації; об'єкти, які забезпечують діяльність державних підприємств, установ і організацій і перебувають на місцевому бюджеті; а також деякі інші об'єкти управління відповідно до чинного законодавства [2, с. 43].

Для здійснення своїх завдань і функцій місцеві державні адміністрації мають право: проводити перевірки стану дотримання Конституції України та законів України, інших актів законодавства органами місцевого самоврядування, керівниками підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності і підпорядкування, а у разі виявлення порушень входити з поданням до цих органів про усунення таких порушень; давати обов'язкові до виконання розпорядження керівникам підприємств, установ, організацій і громадянам з питань, пов'язаних з виконанням державного нагляду; одержувати необхідну статистичну інформацію та інші необхідні для здійснення своїх повноважень дані від державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських і релігійних організацій, підприємств, установ та організацій; порушувати питання про дострокове припинення повноважень відповідних рад, сільських, селищних і міських голів згідно з чинним законодавством; залучати вчених, спеціалістів, представників громадськості до підготовки і розгляду питань, що входять до компетенції місцевих державних адміністрацій; направляти Президенту України, Кабінету Міністрів України, іншим органам виконавчої влади вищого рівня пропозиції з питань вдосконалення чинного законодавства і практики його реалізації у сфері державного управління. Поряд з цим Президент України за поданням Кабінету Міністрів України в межах, визначених Конституцією та законами України,

може додатково передавати місцевим державним адміністраціям повноваження органів виконавчої влади вищого рівня. Така передача має супроводжуватись наданням їм відповідних фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Іваха В. О. та ін. Проблеми організації та діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 553 с.

В. П. Ковальчук,
*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник декана факультету № 3 ІПФПНП
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ

Одним із пріоритетних напрямів діяльності держави є діяльність, спрямована на запобігання злочинності. Загальновідомо, що злочинність швидко змінюється під впливом змін у суспільстві, а отже і кримінально-правова політика, як системуючий елемент усієї політики у сфері боротьби із злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення, має блискавично реагувати на ці зміни.

В сучасних умовах кримінальнокарані посягання на власність залишаються одними з найбільш поширених кримінальних правопорушень. Це підтверджується даними, наведеними головою Національної поліції С. М. Князевим, за 11 місяців 2017 р. Основний сегмент злочинності (52%) за вказаний період складають крадіжки, яких було скоєно 254 тисячі, з них 88423 було розкрито і направлено до суду. В тому числі 8017 крадіжок із помешкань.

Розбійних нападів було зафіксовано 2663, 61% з яких розкрито. Із 16455 грабежів розкрито на 280 більше ніж у 2016 році [1].

Стан злочинності в державі свідчить про результативність, ефективність кримінально-правової політики. Зазначимо, що не зважаючи на постійне вдосконалення законодавства та ґрунтовний аналіз цієї ситуації науковцями і практиками, залишаються дискусійними такі питання, як систематизація злочинів проти власності у межах чинного Кримінального Кодексу України (відмежування злочинів проти власності від суміжних посягань, розмежування злочинів проти власності та інших видів правопорушень), формулювання та вживання термінів (наприклад таких, як «викрадення», «розкрадання», «заволодіння» та ін.), питання законодавчої побудови деяких юридичних конструкцій складів злочинів проти власності, питання кваліфікації злочинів проти власності. Кримінально-правові норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за злочини проти власності, все ще потребують детального аналізу та приведення у відповідність до реальних сучасних економічних відносин. І вже не достатньо обмежитися матеріальним розумінням предмета посягання злочинів проти власності. Тому доцільно взяти економічну вартість та ціну, можливість бути об'єктом економічного обігу [2, с. 332].

Значно погіршує ситуацію щодо захисту права власності збройний конфлікт на сході України, а саме через підвищений ризик втрати власності та суттєве зменшення можливості захисту порушеного права, у тому числі у судовому порядку.

Про підвищений ступінь суспільної небезпечності злочинності свідчить і її організований характер. Виявлення злочинних організацій, в тому числі і міжнародних, є важливим показником, що характеризує ефективність діяльності як правоохоронних органів, так і кримінально-правової політики України взагалі. На круглому столі, проведеному 14–15 червня в прокуратурі Київської області за підтримки Консультативної місії ЄС (КМЄС) та Посольства Великобританії в Україні, було запропоновано новий спосіб координації боротьби з організованою злочинністю. На сьогодні боротьба з організованою злочинністю є одним із завдань десяти правоохоронних відомств, тож іноземних експертів запросили надати рекомендації щодо

покращення комунікацій та координації між відомствами як на тактичному, так і оперативному рівнях. «Організована злочинність стає все більш витонченою, тож, щоб протистояти їй, потрібна максимальна координація між правоохоронцями, – сказав провідний радник КМСС з питань прокуратури Карл Якоб Хольмберг. – Найефективніший спосіб досягнути цього – на законодавчому рівні прописати функціонування Об'єднаних слідчих груп та розробити нові Стандартні операційні процедури [3].

На думку відомого українського вченого д.ю.н., професора П. Л. Фріса кримінально-правова політика, яка реалізується в Україні сьогодні, далеко не у повному обсязі відповідає цілям та вимогам, які висуваються до кримінального права більшістю суспільства. Він зазначає, що гуманізація (повернення до людини) та демократизація (повернення до соціуму) – єдиний вихід з майже «безвихідної» ситуації, коли в нових умовах розвитку суспільства і громадянської активності застосовуються застарілі механізми недоцільного застосування кримінальної відповідальності та покарання [4].

Отже, основною метою всієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю є досягнення ефективності кримінально-правової політики, зокрема щодо охорони власності, шляхом вдосконалення кримінального законодавства і практики його застосування, а також належного застосування кримінально-правових норм.

1. Князев: понад 50% злочинів у 2017 році – це крадіжки. URL: <https://www.unian.ua/society/2324156-knyazev-ponad-50-zlochiniv-u-2017-rotsi-tse-kradijki.html>

2. Соловійова А. Деякі проблеми кримінально-правової охорони власності. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2014. Випуск 59. С. 327–333.

3. КМСС пропонує нову концепцію координації боротьби з організованою злочинністю. URL: <http://www.euam-ukraine.eu/ua/news/euam-proposes-new-concept-to-coordinate-the-fight-against-organised-crime/>

4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика: доцільність криміналізації та кримінальних покарань. URL: <http://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/nuypkraoers-tuavsva-tsokkhyna-esshchkoerfkhe-nuypkraokiaschchl-kha-nuypkraoerysh-tsnauare>

Р. І. Крамар,
*кандидат юридичних наук, доцент
декан юридичного факультету
Львівського університету бізнесу та права*

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

В історичному контексті матеріальну відповідальність у трудовому праві спочатку трактували лише як матеріальну відповідальність робітників і службовців. Надалі було доведено також існування матеріальної відповідальності іншої сторони трудового договору (підприємства, установи, організації, роботодавця) і необхідність виділення її як самостійного підвиду матеріальної відповідальності в трудовому праві [1, с. 80].

Серед перших про матеріальну відповідальність підприємства як сторони трудового договору писав П. Р. Стависький. У зв'язку з цим виникло питання про (а) правову природу матеріальної відповідальності підприємства за заподіяння матеріальної шкоди працівникові та (б) класифікацію матеріальної відповідальності в трудовому праві [2, с. 109]. На даний час якихось дискусій з приводу двостороннього характеру матеріальної відповідальності не існує. Отже, в трудовому праві передбачена матеріальна відповідальність працівників за шкоду, заподіяну підприємству, і матеріальна відповідальність власника підприємства установи, організації або уповноваженого ним органу чи фізичної особи за шкоду, заподіяну працівникові.

Однак, правознавці не одностайні у виділенні різновидів матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин. Наприклад, В. В. Жернаков пише: «Чинне законодавство про працю передбачає два різновиди матеріальної відповідальності працівників – обмежену й повну. Основним видом є обмежена матеріальна відповідальність, яка полягає в тому, що на працівника покладається обов'язок повернути шкоду в межах її розміру, але не більше місячного заробітку. Повна матеріальна відповідальність означає, що шкоду необхідно повернути в повному обсязі. Залежно від форми організації праці, трудове законодавство розрізняє індивідуальну матеріальну відповідальність і колективну (бригадну) матеріальну відповідальність» [3, с. 141].

У трудовому праві межі матеріальної відповідальності працівників диференціюються залежно від форми вини працівника, характеру допущеного ним порушення обов'язків, виду майна, якому заподіяна шкода, трудової функції, що її виконує працівник. Можна виділити такі спільні ознаки матеріальної відповідальності сторін трудового договору (роботодавця й працівника):

- виникнення двосторонньої матеріальної відповідальності, заснованої на укладеному між ними трудовому договорі;

- суб'єктами матеріальної відповідальності є тільки сторони цього договору;

- така відповідальність виникає у зв'язку з порушенням трудових обов'язків передбачених трудовим договором;

- роботодавець і працівник несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну іншій стороні трудового договору своїми винними діями чи бездіяльністю;

- кожна сторона може повернути шкоду добровільно.

Розмаїття поглядів науковців стосовно кількості різновидів матеріальної відповідальності сторін трудового договору зумовлене багатоаспектністю цього соціально-юридичного явища. Саме складна природа, різна змістовна наповненість, її суб'єктивне сприйняття дослідниками перешкоджають здійсненню науково обґрунтованої і практично виваженої класифікації видів матеріальної відповідальності, потрібність у якій на сучасному етапі розвитку трудового права гостро відчують суб'єкти правозастосування. Відсутність класифікації у КЗпП України значно погіршує ефективність застосування правових норм у царині матеріальної відповідальності, створює умови для довільного трактування змісту її різновидів, перешкоджає удосконаленню нормативних приписів. Ця прогалина має бути заповненою найближчим часом.

Кодекс законів про працю визначає чотири види матеріальної відповідальності працівників: матеріальну відповідальність у межах середнього місячного заробітку (ст. 132 КЗпП); повну матеріальну відповідальність (ст. 134); матеріальну відповідальність у випадках, коли фактичний розмір збитків перевищує їх номінальний розмір (ст. 135); колективну (бригадну) матеріальну відповідальність (ст. 135-2). У кодифікованому акті не визначено, що таке індивідуальна матеріальна відповідальність,

матеріальна відповідальність працівника та матеріальна відповідальність роботодавця. Причому всі зазначені види матеріальної відповідальності сторін трудового договору існують на практиці і стосуються важливого конституційного трудового права працівників – «можливості заробляти на життя працею, яку вони вільно обирають або на яку вільно погоджуються» (ст. 43 Конституції України) [4].

П. Д. Пилипенко вважає, що підставою матеріальної відповідальності є наявність шкоди, завданої підприємству. Умовами настання матеріальної відповідальності виступають: протиправність поведінки працівника; причинний зв'язок між вказаною поведінкою і заподіяною шкодою; вина працівника у заподіяній шкоді [5, с. 126].

Підставою матеріальної відповідальності є майнове правопорушення, скоєне однією зі сторін трудового договору, внаслідок чого заподіяно шкоду майнового характеру іншій стороні. До умов виникнення матеріальної відповідальності належить (1) протиправна поведінка однієї із сторін трудового договору, (2) пряма дійсна шкода, (3) вина, (4) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і результатом такої у формі прямої дійсної шкоди. Три умови мають об'єктивну якість, адже вони є ознаками об'єктивної сторони правопорушення. Вина ж має суб'єктивну якість, бо є складовою суб'єктивної сторони правопорушення.

Отже, скоєне однією зі сторін трудового договору правопорушення є підставою матеріальної відповідальності. Це правопорушення має загальні ознаки, характерні для всіх правопорушень, і певну специфіку, що впливає з особливостей саме матеріальної відповідальності.

Сфера дії заходів матеріальної відповідальності значно ширша від сфери заходів відповідальності дисциплінарного характеру. Так, якщо дисциплінарні стягнення застосовуються лише за дисциплінарні проступки, то матеріальна відповідальність настає і внаслідок адміністративного правопорушення, і здійснення злочину.

Дослідження найсуттєвіших складових, ознак майнового правопорушення дає підстави визначити його як винне, протиправне невиконання чи недбале виконання однією зі сторін тру-

дового договору своїх трудових обов'язків, наслідком чого є заподіяння іншій стороні майнової прямої дійсної шкоди.

1. Ставиский П. Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. К.: Вища шк., 1982. 184 с.

2. Хуторян Н. М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин. К.: ІДП НАН України, 2002. 264 с.

3. Трудовое право в вопросах и ответах: учебн-справ. пособ. / под ред. В.В. Жернаков. Х.: Одиссей, 2000. 624 с.

4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Трудове право України: курс лекцій / за ред. П. Д. Пилипенка. Львів: Вид-во «Вільна Україна», 1996. 159 с.

В. В. Крижна,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник*

*Наукової лабораторії
з проблем кримінальної поліції
Національної академії внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Україна є суверенною, правовою, незалежною, демократичною, соціальною державою. Задекларована норма трактується як така, що Україна є державою, де людина, її життя, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю, саме таким змістом наповнена Стаття 3 Конституції України. Діяльність держави повинна бути в повній мірі спрямована на забезпечення та реалізацію зазначеного положення, оскільки проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини на початку ХХІ століття набули, можна стверджувати без перебільшення, світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократій у певній державі та суспільстві.

Відповідно до ст. 21 та ст. 24 Конституції України, принцип рівності означає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і пра-

вах, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Проголошується також рівність прав жінки і чоловіка, так звана гендерна рівність. Окремою конституційною нормою проголошується рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від народження у шлюбі чи поза ним (ст. 52 Конституції).

Конституційний принцип рівності належить до групи юридичних нормативно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, зокрема, до так званих норм-принципів. Норми-принципи – це незаперечні вимоги загального характеру, керівні засади (ідеї), що прямо закріплені в Конституції України та іншими законами, які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і розвитку особистості в суспільстві з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина [1, с. 64].

Отже, закріплення даного принципу в Основному Законі спрямоване на забезпечення прав і свобод людини і громадянина шляхом гарантування для всіх осіб однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом.

Незаперечним є той факт, що нормативно-правова гарантія рівності надає однакові можливості всім, проте вона сама по собі не здатна забезпечити рівність фактичну, яка залежить від великої кількості чинників – політичних, економічних, соціальних, духовних тощо.

Проголосивши фундаментальний принцип рівності, задекларувавши його в Конституції, держава тим самим взяла на себе обов'язок спрямовувати свою діяльність на забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створивши для цього рівні можливості.

Найбільш гостро проблеми реалізації конституційного принципу рівності проявляються у забезпеченні соціальних та економічних прав та свобод людини і громадянина. Причому, закріплення окремих конституційних положень у цій сфері відрізняються не тільки декларативністю, а й нерідко змістовою недостатністю. Наприклад, ст. 48 Конституції України зазначає, що

кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. У той самий час, коли ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права закріплює не лише визнання права кожного на достатній життєвий рівень, але й «на неухильне поліпшення умов життя» [2]. Отже, на міжнародному рівні йдеться не лише про декларування права, але й про вказівку на його гарантування.

Головне завдання політики правової та соціальної держави передбачає реальне зменшення впливу тих чи інших обставин на існуючу нерівність, створення умов, за яких є можливим вільний та всебічний розвиток кожної людини. Спираючись на положення Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року до сутності принципу рівності як гарантії прав та свобод особи слід також віднести:

- заборону встановлювати різницю у правах людини на основі економічного, політичного або міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядуваною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті; (ч. 2 ст. 2);

- вимогу забезпечення рівного захисту від будь-якої дискримінації, від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7);

- забезпечення ефективного поновлення особи у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);

- гарантування людині на основі повної рівності того, щоб її справа була розглянута прилюдно і з дотриманням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10) [3].

Конституційне закріплення принципу рівності у вітчизняному законодавстві з точки зору міжнародної практики такого закріплення є цілком достатнім, норми чинного законодавства України відповідають нормам міжнародного права. Однак, як доводить практика, у якості виключно юридичної гарантії принцип рівності навряд чи зможе повною мірою забезпечити рівність прав і свобод людини і громадянина у реальному житті. Нормативному закріпленню змісту даного принципу при реалізації більшості прав та свобод (соціальних, економічних, культурних тощо) притаманна значна кількість оціночних категорій,

що дає широкі можливості для довільного їх тлумачення державою. Така ситуація сама по собі побічно сприяє проявам різного роду дискримінаціям. Очевидно, що для ефективного гарантування рівних можливостей людини та громадянина в Україні крім юридичних гарантій, потрібні також сприятливі умови у вигляді економічних, політичних та духовних гарантій.

1. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2002. 222 с.

2. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. К.: Наукова думка, 1992. С. 24–36.

3. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / упоряд. Ю. К. Качуренко. К.: Наукова думка, 1992. С. 18–24.

О. В. Кузьмочка,
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

У зв'язку із проведенням антитерористичної операції на Сході України, на сьогоднішній день інформаційна сфера країни потребує особливого захисту на усіх рівнях держави, оскільки від цього безпосередньо залежить інформаційна безпека України. На законодавчому рівні немає чіткого розмежування повноважень органів державної влади усіх рівнів в інформаційній сфері, що у зв'язку із збройною агресією сусідньої держави є неприпустимо. За таких обставин, особливої актуальності набуває дослідження та виокремлення повноважень Верховної Ради України (далі по тексту – ВРУ) в інформаційній сфері України зпоміж повноважень інших органів державної влади.

Інформаційна сфера – це сфера, в межах якої відбувається постійний обіг інформації, що здійснюється суб'єктами (держав-

вними органами, фізичними та юридичними особами) за допомогою дій, які носять інформаційний характер, використовуючи при цьому різноманітні інформаційні технології, засоби та механізми з метою задоволення інформаційних потреб, при цьому дотримуючись інформаційної безпеки [1, с. 131].

Необхідно відзначити, що загальні повноваження ВРУ визначені у Конституції України. Не вдаючись у конкретизацію кожного з них, автор наукових тез, пропонує авторський підхід щодо виокремлення повноважень ВРУ в інформаційній сфері зпоміж тих, що передбачені ст. 85 Конституції України [2] та іншими законами України.

Пропонується розділити повноваження ВРУ в інформаційній сфері на декілька блоків, детальніше:

1. Прийняття законів в інформаційній сфері. Як правильно зазначає О. В. Красногор, ВРУ є єдиним загальнонаціональним постійно діючим, колегіальним, виборним органом законодавчої влади в Україні [3, с. 130].

На мою думку, прийняття законів в інформаційній сфері є одним із найважливіших повноважень ВРУ, оскільки їх прийняття вводить в законодавчі рамки діяльність усіх органів державної влади, юридичних та фізичних осіб щодо доступу до інформації, поводженням з нею та ін. Так, ВРУ прийнято ряд законів в інформаційній сфері, найважливішими з яких є: Закон України «Про інформацію», Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про доступ до публічної інформації» та ін.

2. Визначення засад зовнішньої та внутрішньої політики держави в інформаційній сфері, у якій ВРУ стимулює інформаційними засобами гармонійного розвитку особистості, суспільства і держави, регулює суспільні відносини і взаємини особистості, суспільства і держави з боку вищої влади інформаційними засобами, спрощує та полегшує інформаційні взаємини між Україною та міжнародними партнерами, особистістю, суспільством і державою загалом, створює максимальні можливості для ефективних дій особи, суспільства і держави в інформаційному просторі [4, с. 415].

3. Формування та підтримання інформаційної безпеки держави. Вагома кількість повноважень ВРУ, що передбачені ст. 85 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про основи національної безпеки України» мають безпосереднє відношення

до інформаційної безпеки України. Так, у цій сфері ВРУ виконує такі повноваження:

- заслуховує щорічні та позачергові послання Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- оголошує за поданням Президента України стан війни і укладення миру, схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

- призначає на посаду та звільняє з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення [2];

- визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України [5];

- виконує інші повноваження.

Необхідно зауважити, що при ВРУ діє Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики. Комітет здійснює та функції:

- 1) законопроектну;
- 2) організаційну;
- 3) контрольну [6].

Комітет здійснює законопроектну роботу, готує, попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень Верховної Ради України, та виконує контрольні функції у таких сферах відання:

- державна політика у сфері інформації;
- свобода слова;
- права громадян на інформацію;
- друковані та електронні засоби масової інформації;
- висвітлення діяльності Верховної Ради України;
- засади здійснення рекламної діяльності.

Таким чином, запропоновано виділяти три блоки повноважень ВРУ в інформаційній сфері:

1. Прийняття законів в інформаційній сфері.
2. Визначення засад зовнішньої та внутрішньої політики держави в інформаційній сфері.
3. Формування та підтримання інформаційної безпеки держави.

Основним структурним органом ВРУ, що здійснює контрольні функції в інформаційній сфері є Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики.

1. Нечипорук Ю. М. Інформаційна сфера як об'єкт адміністративної науки. *Порівняльно-аналітичне право*. № 2. 2017. С. 128–131.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Красногор О. В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльність. *Наукові праці МАУП*. 2015. Вип. 1. С. 130–135.

4. Пахнін М. Л. Особливості державної інформаційної політики в розвинених країнах світу. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4. С. 414–422.

5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

6. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

Т. С. Лазарчук,
студент

Барановичського
державного університета

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА ПОСТАВКИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Правовое регулирование договора поставки играет важную роль в осуществлении экономической политики государства, в реализации его экономических программ, в удовлетворении, в конечном счете, материальных и духовных потребностей граждан. Правовое регулирование придает стабильность, устойчивость правовым отношениям, создает строгий порядок в поведении субъектов и соответствующих органов управления.

Осуществляя хозяйственную деятельность, совершая сделки с целью удовлетворения потребностей производственного характера субъекты хозяйствования, предприниматели вступают в разнообразные договорные отношения. В этих случаях дого-

вор поставки выступает в качестве важнейшего правового средства, с помощью которого индивидуализируются взаимоотношения сторон, устанавливаются прямые непосредственные хозяйственные и юридические связи между ними. Договор определяет и порядок выполнения его участниками принятых обязательств, определяет правовые границы их возможного и дозволенного поведения [2].

Договор поставки является одним из самых распространенных договоров, заключаемых субъектами хозяйствования в процессе осуществления ими предпринимательской деятельности. Будь то розничная или оптовая торговля, либо закупка оборудования (для собственного потребления и (или) использования), либо закупка некоммерческой организацией продукции для обеспечения своей деятельности.

Характерное отличие договора поставки в том, что «поставка предполагает некоторый промежуток времени между заключением и исполнением договора, тогда как купля-продажа не предполагает такого промежутка». В действующем Гражданском кодексе Республики Беларусь (далее – ГК) поставка определена в качестве разновидности договора купли-продажи [1].

Договор поставки затрагивает важнейшую сферу общественных отношений:

- 1) сферу материального производства;
- 2) потребления;
- 3) руководства ею.

Правовое регулирование договоров поставки товаров предусмотрено, в частности:

1) Конвенцией Организации Объединенных Наций о договорах международной купли-продажи товаров, заключенной в Вене 11 апреля 1980 года;

2) Конвенцией об исковой давности в международной купле-продаже товаров, заключенной в Нью-Йорке 14 июня 1974 года, в редакции Протокола об изменении Конвенции об исковой давности в международной купле-продаже товаров, заключенного в Вене 11 апреля 1980 года;

3) Соглашением об общих условиях поставок товаров между организациями государств – участников Содружества Независимых Государств от 20 марта 1992 года;

4) Гражданским кодексом Республики Беларусь;

5) Положением о поставках товаров в Республике Беларусь, утвержденным постановлением Кабинета Министров Республики Беларусь от 8 июля 1996 г. № 444 (Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2000 г., № 55, 5/3320; 2011 г., № 117, 5/34590) (далее – Положение о поставках товаров);

6) Положением о приемке товаров по количеству и качеству, утвержденным постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 3 сентября 2008 г. № 1290 (Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2008 г., № 214, 5/28293) (далее – Положение о приемке товаров) [3].

При применении Положения о поставках товаров следует учитывать его действие в пространстве – на территории Республики Беларусь:

1) распространяется на отношения между юридическими лицами и (или) индивидуальными предпринимателями на территории Республики Беларусь по поставке товаров;

2) не распространяется на взаимоотношения юридических лиц и (или) индивидуальных предпринимателей по гарантийным срокам эксплуатации сложной техники и оборудования независимо от места их изготовления, включая комплектующие изделия и составные части [3].

Положением о приемке товаров определены общий порядок и правила приемки товаров по количеству и качеству. Положение о приемке товаров:

1) применяется, если договором поставки товаров не предусмотрено иное;

2) применяется по договорам поставки товаров, заключаемым юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями Республики Беларусь, может применяться при приемке товаров, поставляемых по внешнеторговому договору, если его условиями не предусмотрено иное;

3) не применяется в отношении товаров, для которых актами законодательства или условиями договора установлен иной порядок приемки по количеству и (или) качеству [3].

Таким образом, для белорусского законодательства весьма характерно и даже традиционно наличие специальных актов законодательства, обеспечивающих особое регулирование от-

ношений, зв'язаних з поставками товарів для задоволення потреб громадян і держави. Договір поставки товарів є окремим видом договору купівлі-продажу. К договору поставки застосовуються положення, передбачені Громадянським кодексом Республіки Білорусь і іншими актами законодавства про договір поставки товарів, в тому числі і національне законодавство. На наш погляд, необхідно замінити нинішні діючі Положення про прийомку товарів, Положення про поставки товарів, т.к. органи, прийнявши ці акти, були перейменовані з прийняттям суверенітету Республікою Білорусь, для кращого і ефективного застосування норм.

1. Громадянський кодекс Республіки Білорусь від 7 груд. 1998 г., № 218-З, прийнятий Палатою представників 28 окт. 1998 г.: одобр. Советом Республіки 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закону Респ. Білорусь від 09.01.2017 г. *ЭТАЛОН*. Законодавство Республіки Білорусь / Нац. Центр правової інформ. Респ. Білорусь. Мінськ, 2018.

2. Npa.by. URL: <http://www.npa.by/dogovor-postavki.html>. – Дата доступу: 11.05.2018.

3. О некоторых вопросах рассмотрения дел, возникающих из договоров поставки товаров: Постановление Президиума Высшего Хозяйственного Суда Респ. Білорусь від 5 августа 2012 г. № 12. *ЭТАЛОН*. Законодавство Республіки Білорусь / Нац. центр правової інформ. Респ. Білорусь. Мінськ, 2018.

П. М. Лепісевич,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БОРОТЬБИ З ПРОТИДІЄЮ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У криміналістиці існують різні підходи до розуміння протидії розслідуванню злочинів. Р. С. Белкін визначає протидію розслідуванню, як протиправну діяльність осіб зацікавлених у результаті справи. Протидія розслідуванню виражається в діях

безпосередньо спрямованих на приховування злочину (знищення або змінення слідів злочину і злочинця, різні існування інсценування злочинів), на ухилення від відповідальності (неявка на виклик слідчого або суду, виїзду іншої місцевості, перехід на нелегальне становище [1, с. 173–175] Г. О. Зорін вважає, що протидія – це протистояння 2-ох і більше суб'єктів, які мають різні мотиви і цілі та обтяженим вчиненням злочином [2, с. 525].

До сучасних форм протидії розслідуванню злочинів може бути віднесено фальсифікацією доказів. Саме тому докази повинні бути надійно захищені від фальсифікації, перекручування або знищення. Відомо, що найчастіше фальсифікуються джерела вербальної доказової інформації: протоколи показань, і тих слідчих дій, що супроводжуються показаннями їх учасників. У процесуальних документах можуть бути перекручені данні про сутність учасників подій, про обстановку подій та її наслідки. Сфабриковані протоколи допитів можуть містити підтверджені неправдиві інформації особи про алібі, про дії підозрюваного ніби то в стані необхідної оборони або крайньої необхідності.

З метою протидії розслідуванню злочинів самі злочинці звертаються до крайніх заходів: погроз та насильства щодо осіб, які здійснюють правосуддя. Зокрема І. А. Бобрахов у своїх дослідженнях пише про збільшення кількості актів насильства та підкупу до працівників правоохоронних органів свідків та потерпілих. За вивченими кримінальними справами (300 справ), ці способи впливу складають 24,9% і 12,2% від загального числа способів впливу. Лише менша частина свідків і потерпілих, які піддавалися впливу, зуміли йому протистояти (41,3%) [3, с. 12].

Таким чином до головних форм протидії розслідуванню злочинам в сучасних умовах можуть бути віднесені:

- 1) Приховування злочину.
- 2) Корупційні механізми протидії розслідуванню.
- 3) Використання засобів масової інформації.
- 4) Повідомлення неправдивих показань.
- 5) Фальсифікація доказів.
- 6) Застосування погроз та фізичного впливу.

Зараз, коли злочинність вийшла на рівень організованої, коли вона виявляється в не окремих актах злочинів, а в системі злочинної діяльності, злочинці змушені піклуватися про свою

безпеку не лише в період вчинення злочинних акцій, а й в процесі всієї їх «трудової діяльності». Тепер злочинці не просто вчиняють заходи для знищення матеріалізованих слідів, але й «купують» або «прибирають» не лише свідків а й осіб, які здійснюють правосуддя, лобіюють свої інтереси в державних органах, використовують міжнародні зв'язки для вчинення злочину (убивства на замовлення, фінансові афери, тощо) і приховування членів злочинних угруповань, які «засвітилися» [4, с. 9, 10]. Необхідно врахувати також й те, що для доказової інформації збоку певних суб'єктів поділяються на «зовнішні» та «внутрішні». Суб'єктами, що реалізують зовнішню погрозу в доказовій інформації виступають злочинці та особи які перебувають в залежності від них, а також адвокати, що здійснюють захист підозрюваних, обвинувачених, по кримінальній справі. Друга група мітить у собі погрози, які можуть бути реалізовані працівниками правоохоронних органів, як не причетних, так і в більшості випадків причетних через свої службові повноваження до розслідування або судового розгляду даної справи [5, с. 240].

Для подолання протидії розслідуванні злочинів потрібен комплекс цілеспрямованих і скоординованих дій. На думку доктора юридичних наук Б. В. Шура подолання протидії розслідуванню злочинів може здійснюватися за певними напрямками. Основними з цих напрямків можуть бути такі:

- 1) Встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці
 - а) Визначення переліку відомостей по конкретній кримінальній справі, що складають слідчу таємницю;
 - б) Встановлення кола осіб, залучених орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про не розголошення слідчої таємниці;
 - в) Обмеження кола осіб, які присутні при провадженні слідчих дій;
 - г) Обмеження допуску до доказової інформації;
 - д) Встановлення особливостей роботи з доказової інформації в кримінальній справі, слідчо-оперативній групі (визначення кола обов'язків всіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними здійснює взаємодії з пресою тільки керівником групи, увалене рішення про повідомлення певної інформації та її меж керівником такої групи);

ж) Встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого;

з) Визначення в порядку взаємодії з оперативними працівниками(дозування інформації, необхідний для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо);

2) Нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних, тощо.

3) Викриття неправдивих показань.

4) Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу [6, с. 99–151].

Висловленні позиції мають відповідне підґрунтя. Дійсно протидія розслідуванню – це проблема криміналістичної тактики. Вивчення різних способів і форм протидія розслідуванню зацікавлених осіб повинно здійснюватися в такій підгалузі криміналістичної тактики, тактики злочинної діяльності, а також в слідчій тактиці (тактиці слідчої діяльності) як підгалузі криміналістичної тактики.

Потрібно зазначити, що в чинному українському законодавстві нині немає окремої норми кримінального закону, яка б передбачала кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів або їх знищення. І звичайно найбільш небезпечною формою протидії розслідування злочинів є застосування фізичного та психічного насильства, що є крайніми методами, пов'язаними з погрозами та реальним фізичним впливом, а також із фізичною ліквідацією певних осіб.

Наступною формою протидії розслідуванню злочинів є використання засобів масової інформації. Сьогодні наявна негативна тенденція щодо використання засобів масової інформації з метою протидії розслідування злочинів. Стосунки між органами розслідування та ЗМІ є вкрай конфліктними. Нечувана критика роботи правоохоронних органів представниками ЗМІ, їх прагнення до отримання інформації завдяки сенсації не сприяють налагодженню взаєморозуміння.

Висновок: для розроблення та реалізації дієвих заходів подолання протидії розслідуванню злочинів необхідне всебічне і глибоке вивчення сучасного феномену протидії, як складового елементу протистояння злочинності і суспільства і може бути

подолане не тільки можливостями правоохоронних органів, а й ще можливостями держави і суспільства в цілому. Враховуючи підступність злочинних організацій з пошуку нових форм протидії розслідуванню злочинів, органи досудового розслідування зобов'язані бути готовими до таких актів і діяти на випередження. Також необхідно удосконалювати професійну підготовку слідчих, якісний підбір кадрів на посади слідчих підрозділів.

1. Белкин Р. С. Криминалистика: учебный словарь-справочник. М.; Юрист, 1999. С. 173.

2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2 изд. М., 2000. С. 175.

3. Зорин Г. А. Криминалистическая методология. Мн.: Амалфея, С. 525.

4. Бобраков Н. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его предпочтение: автореф. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук: спец.: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. М., 1997, 22 с.

5. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Х.: Гриф, 2005. С. 99–151.

6. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняється організованими злочинними групами: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2004. С. 163.

Н. Я. Леніш,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Сьогодні для правової системи України проблема судової правотворчості є особливо актуальною. На відміну від країн Західної Європи, в Україні у вирішенні цієї проблеми традицій-

но продовжує домінувати напрям юридичного позитивізму, а саме: суд і правотворчість є несумісними, оскільки це суперечить принципу розподілу влади, закріпленому в ст. 6 Конституції України. Враховуючи те, що Конституційний Суд України має особливий статус (є спеціалізованим органом судової системи, що здійснює конституційний контроль), його роль в правотворчій діяльності викликає особливий інтерес [3].

Як відомо, Конституції і законам відведена роль основних регуляторів суспільних відносин; саме тому закони мають своє коло вирішуваних питань та суб'єктів їх прийняття. Інші державні і недержавні органи і організації, а також органи місцевого самоврядування встановлюють свої правила поведінки тільки на підставі і як доповнення положень законодавства у вузькому значенні (підзаконна правотворчість). Із даного правила однозначно виділяється судова правотворчість, яка часто базується на вже прийнятих нормах законів і цим нагадує підзаконну правотворчість, однак інколи прирівнюється до законів за юридичною силою (наприклад, у разі визнання неконституційном закону повністю чи в окремій частині Конституційним Судом України). Більше того, в залежності від сфери регулювання акти судової правотворчості можуть мати різну юридичну силу, що не характерно ні для одного з державних або недержавних органів, компетенція яких є достатньо вузькою.

Судова правотворчість є допустимою в рамках основної функції судових органів при здійсненні правосуддя і являє собою створення, удосконалення (зміну), скасування судовими органами норм права у встановлених офіційно визнаних формах [4, с. 23].

Специфіка судової правотворчості в порівнянні з правотворчістю інших державних органів полягає у тому, що вона відбувається в процесі здійснення судовими органами своєї основної функції з відправлення правосуддя: вирішення конкретних юридичних справ; конституційного контролю; захисту прав громадян в їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади; встановлення юридично значимих фактів і станів.

Із ст. 150 Конституції України випливає, що рішення, які ухвалює КСУ поділяються на: 1) рішення про конституційність законів та інших правових актів, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 150

Конституції України і 2) рішення, якими КСУ дає офіційне тлумачення Конституції України і законів України. Зупинимось детальніше на дослідженні правової природи актів КСУ [3].

1. *Рішення про конституційність законів та інших правових актів.* Рішення КСУ щодо конституційності законів та інших правових актів, по суті не встановлюють нових правил поведінки і не вносять зміни в діючі. Однак, вони деяким чином мають правотворчий характер, так як останнє передбачає також скасування того чи іншого чинного нормативно-правового акта або його окремої норми, що, в свою чергу, породжує нові права і обов'язки в учасників суспільних відносин.

Безумовно, сам КСУ офіційно не скасовує норму законодавчого акта, визнану неконституційною. Приведення даної норми у відповідність до Конституції України – компетенція органу, який прийняв відповідний акт. Однак, таке визнання позбавляє акт юридичної сили. Водночас, визнання законів, інших нормативно-правових актів, або їх окремих положень такими, що не відповідають Конституції, є підставою для скасування в установленому порядку положення інших нормативних актів, що створені на підставі неконституційного акта. Таким чином, є всі підстави вважати, що всі рішення КСУ, якими визнається та чи інша норма законодавства неконституційною, мають не тільки нормативний характер, але і є джерелом права [1, с. 66–67].

2. *Рішення, якими КСУ дає офіційне тлумачення Конституції України і законів України.* Що стосується рішень, якими КСУ дає офіційне тлумачення, то вони, хоч і мають деякі властивості джерел права (наприклад, загальнообов'язковість і необмежена кількість випадків, що надає цим актам нормативний характер), на наш погляд, вони не можуть за формальними підставами бути визнаними джерелами права. Такі акти, не дивлячись на особливий процедурний порядок їх розгляду, притаманний їм підконституційний характер і можливість настання юридично значимих наслідків для правотворчих і правозастосовчих органів, перед усім, виступають допоміжними правилами і служать орієнтиром судової і іншої правозастосовчої практики, з метою однакового розуміння і правильного застосування Конституції України і законів України в конкретних правовідносинах. Крім того, вони дають лише офіційне тлумачення діючих

норм, визначають їх дійсний зміст і зовсім не містять в собі готову правову норму, яка встановлює права та обов'язки, яких раніше не було, або змінюють їх.

На підставі вказаного вище, можемо зазначити, що на сьогоднішній день КСУ фактично бере участь в правоутворенні і частково – в правотворчості. Природа правових актів КСУ має неоднозначний характер, що проявляється у схожості з нормативно-правовим актом, актом тлумачення і судовим прецедентом. Участь в правотворчому процесі здійснюється шляхом прийняття КСУ рішень про визнання неконституційними актів, оскільки саме ці рішення за своїми ознаками відповідають вимогам нормативно-правових актів, що є джерелами права в Україні. КСУ бере участь тільки в «негативній правотворчості», так як не створює нових норм права, а лише повністю або частково їх скасовує. Ухвалюючи вказані рішення, КСУ бере участь в правотворчості, однак офіційно такі рішення джерелами права не визнаються. Маючи ознаки нормативно-правового акта, рішення КСУ мають повне право посісти місце в ієрархії джерел права між Конституцією України і законами, оскільки нормативний акт може бути скасований або змінений актом рівної або більшої юридичної сили [4, с. 20].

Поруч з цим, акти тлумачення КСУ, на наш погляд, невірною розглядати як нормативно-правові акти, що зазначено вище.

Також слід враховувати, що визнання деякими авторами рішень КСУ джерелами права, в теорії права відсутня однозначна позиція з приводу того, до якого виду правових джерел відносяться такі рішення. Одні автори вважають їх нормативно-правовими актами, інші – судовими прецедентами. На наш погляд, розглядати акти КСУ як джерела права з позиції судового прецеденту, заслуговує окремого наукового дослідження.

Якщо враховувати результати проведеного дослідження, то постає питання: що заважає офіційно визнати КСУ суб'єктом правотворчості?

Науковці, які не підтримують судову правотворчість, вказують на те, що у випадку визнання за судами правотворчої функції буде порушений принцип поділу влади і принцип верховенства права [5, с. 167].

З таким твердженням можна не погодитись. Безумовно, компетентним державним органом, наділеним повноваженнями

приймати закони, є законодавчий орган. Це ніким не оспорується. Однак, поряд із законодавчим органом існують органи виконавчої влади, які не наділені правом приймати закони, але творити норму права вони можуть. При цьому наявність такого повноваження у органів виконавчої влади ніяким чином не зменшує ролі законодавчого органу. Отже, зважаючи на вказане, визнання правотворчої функції за судами, в тому числі і КСУ, також не порушує принципу розподілу влади.

1. Євграфова Є. П. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства. *Право України*. 2001. № 10. С. 66–67.

2. Козюбра М. Суд і правотворчість. *Законотворчість, проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом (збірник науково-практичних матеріалів*. Інститут законодавства Верховної Ради України, Українська школа законотворчості, Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства (UEPLAC) Бібліотека Української школи законотворчості. Вип. 4. К., 2005. 198 с. С. 103–104.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

4. Погорілко В. Ф., Федоренко В. П. Джерела конституційного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 5. С. 14–25.

5. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. К.: МП «Леся», 2007. 716 с.

Ю. Р. Лозинський,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Для України проблема біженців досить нова. За колишніх радянських часів правової бази щодо захисту біженців, яка б

могла слугувати основою при розробці українського законодавства зазначеної категорії осіб, практично не існувало. До прийняття Конституції України 1996 року в нашій державі не схвалювалися документи концептуального характеру, що визначали державну політику у сфері біженців.

На сьогодні на конституційному та законодавчому рівні сформовано комплексну систему механізмів, засобів та інститутів, що покликані сформувати правову основу для статусу біженців.

Прийняття Конституції України стало важливим етапом у розвитку системи захисту прав біженців в Україні, оскільки вона містить положення, що гарантують іноземцям і особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, а отже і біженцям, рівність прав, свобод і обов'язків із громадянами України (стаття 26).

Зокрема, у Конституції України міститься широке правове поле для мігрантів, біженців і осіб, що шукають притулок тощо. Конституція України гарантує свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за «винятком обмежень, що встановлюються законом». Конституція України також зазначає, що іноземці й особи без громадянства, що знаходяться в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть ті ж зобов'язання, що і громадяни України, за винятками, установленними Конституцією, законами або міжнародними договорами України. Також у Конституції України зазначено, що іноземцям і особам без громадянства може бути наданий притулок у порядку, установленому законом» [1].

Згадані конституційні положення відповідають рекомендаціям Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі в цій галузі. Отже, на конституційному рівні сформульовано низку положень стосовно пересування іноземців, зокрема, й біженців, усередині країни.

Питання, пов'язані з біженцями регулюються насамперед Законом України від 8 липня 2011 року № 3671-VI «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2], іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Відповідно до Закону України «Про

міжнародні договори України» якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі, застосовуються правила міжнародного договору [3].

Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», регламентує порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також установлення правового статусу біженців і осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні.

Даний правовий акт визначає правовий статус біженця в Україні, його права й обов'язки. Біженцю надаються достатньо широкі права: він має право на трудову діяльність, на придбання у власність майна, на одержання медичної допомоги, на отримання грошової допомоги, пенсії, на навчання, на користування надбаннями культури тощо в порядку, передбаченому законодавством України для іноземців. Водночас, біженець повинен дотримуватися Конституції та законів України, виконувати рішення і розпорядження органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

В цілому, чинний Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» містить багато позитивних нововведень у порівнянні з попереднім Законом 1993 р. Втім, деякі його положення до цього часу недопрацьовані. Як зауважує О. А. Гончаренко, суттєвий недолік містить стаття щодо регулювання правового становища біженця з моменту вилучення у нього довідки про особу, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання їй статусу біженця, у зв'язку з ненаданням йому зазначеного статусу і до видачі відповідної довідки про оскарження даного рішення. Фактично весь час, строк якого також не визначено Законом, біженець знаходиться в Україні на нелегальному становищі, тому що не має документів, які легалізують його правове становище [4, с.6].

1 Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08 липня 2011 року № 3671. *Голос України*. 2011. № 11. № 142.

3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 50. Ст. 540.

4. Гончаренко О. А. Статус біженця в міжнародному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2005. 19 с.

Н. Є. Маковецька,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

В. В. Мина,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

теорії та історії держави і права,

конституційного та міжнародного права

Львівського державного університету

внутрішніх справ

**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ЗАПОБІГАННЯ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ
СТОСОВНО ЖІНОК ЯК ОДНА З ОСНОВ РОЗБУДОВИ
ПРАВОВОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ
(В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО СТ. 152 КК УКРАЇНИ)**

Сьогодні наша країна проходить досить таки нелегкий шлях приведення національного законодавства у відповідність до вимог численних міжнародних нормативно-правових актів та стандартів ЄС. Цей процес є наслідком євроінтеграційних процесів, які на даний час відбуваються в нашій країні, а також невід'ємною складовою гармонізації законодавства України та міжнародного співтовариства. В процесі приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних нормативно-

правових актів важливим є збереження суті того законодавчого акту до якого вносяться зміни, а саме, якщо мова йде про кримінальне законодавство, збереження мети з якою воно застосовується – неухильного притягнення до відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та захист прав та інтересів людини і громадянина. Останнім часом стрімкість внесення змін та доповнень до кримінального законодавства надзвичайно висока і дуже часто цей процес характеризується поспішністю, необдуманістю та простою зкалькульованістю змін до законодавства, які не просто не сприяють посиленню правопорядку, але і призводять до конкуренції положень чинного законодавства та неможливості його застосування на практиці. На даний час проведено ґрунтовну роботу у сфері реформування кримінального законодавства, а саме внесено зміни і доповнення до положень про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, домашнє насильство, а також злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а саме зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, та інших складів кримінальних правопорушень. Зміни та доповнення до ст.ст. 152 та 153 Кримінального Кодексу України (далі КК України) викликали численні дискусії серед науковців, оскільки пропонувані нові редакції аналізованих статей не просто не позбавлені недоліків, а й виступають порушенням основних принципів кримінального права та призводять до проблем під час їх застосування на практиці. Спробуємо провести дослідження основних проблемних питань, які виникли внаслідок такого роду реформування положень КК України.

Закон України від 06.12.2017 р. №2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» передбачає внесення суттєвих змін до положень ст. 152 КК України, а саме пропонується наступне:

Стаття 152. Зґвалтування.

1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) [1].

Отже, з даної частини випливає зовсім інше трактування що саме слід вважати зґвалтуванням. Наразі, в діючій редакції КК України визначається, що зґвалтування – це статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, і по сьогоднішній день більшість науковців цілком погоджувалися з таким трактуванням, видається, що і так «все» зрозуміло [3]. Питання полягає в тому навіщо така зайва деталізація, ще й зважаючи на те, що вона не позбавлена питань, на які досі немає відповіді, а саме: що саме охоплюється поняттям «предмета» в контексті даної статті, тому, що визнання чоловічого статевого органу предметом який використовується чоловіком видається просто кумедним, і таким чином, ці речі розглядаються як знаряддя вчинення злочину з відповідними правовими наслідками [2, с. 345–346].

Ще одним недоліком нової конструкції ч. 1 ст. 152 КК України є те, що потерпілим в рамках цього складу злочину виступає особа, яка зазнала вагінального, анального або орального проникнення. І ось тут виникають певні запитання. Як кваліфікувати дії суб'єкта злочину у разі недобровільного природного статевого акту жінки щодо чоловіка, за якого проникнення «в тіло іншої особи» (чоловіка) не відбувається? У цьому випадку скоєне не охоплюватиметься ні новою редакцією ст. 152 КК України, ні новою редакцією ст. 153 КК України. На цю проблему зверталася увага у висновку Головного науково-експертного управління від 14.11.2016 р., в якому наголошувалося, що якщо мова йде про «проникнення у тіло потерпілої особи, то за певних обставин винні особи можуть уникнути кримінальної відповідальності». Мабуть, «винним особам все ж таки складно буде уникати кримінальної відповідальності, проте відповідати вони можуть лише за новою редакцією ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України, санкції якої менш суворі, ніж нової ст. 152 КК України [1]. Ця проблема виникла внаслідок невдалого конструювання визначення поняття зґвалтування і матиме своїм наслідком як і порушення принципів диференціації кримінальної відповідальності так і ускладненням процесу кваліфікації дій винної особи і може бути усунена лише шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

Ще однією проблемою виступає те, що виклад окремих кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, що передбачені пропонованими редакціями ст. 152, та ст. 153 КК України, не лише не усунув певні недоліки, але й додав нових [1].

Однією з обставин, що посилює кримінальну відповідальність за зґвалтування та сексуальне насильство виступає вчинення цих злочинів «...щодо подружжя чи колишнього члена подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах». Посилювати кримінальну відповідальність за примушування члена подружжя до нормальної поведінки, з кримінально-правової позиції, є тим самим, що й посилювати таку відповідальність за примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, у порівнянні з вимаганням, а тому є просто неприпустимим в кримінальному праві, також складно буде встановити, які ж особи перебувають у сімейних» відносинах з винним, адже для таких конструкцій потрібно враховувати положення чинного кримінально-процесуального кодексу у статтях якого чітко визначено хто належить до членів сім'ї. Також, в редакціях ч. 5 ст. 152 та ч. 5 ст. 153 КК України передбачено обставину, яка обтяжує кримінальну відповідальність як спричинення «тяжких наслідків» [3]. Таке рішення є порушенням принципу системності під час внесення змін до КК України і видається неузгодженим, адже у чинних редакціях ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України використовується поняття «особливо тяжкі наслідки», зміст якого розкривається у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи» від 30.05.2005 р. № 5 [4].

Такого роду «підміна понять» не сприятиме адекватному встановленню обсягу цих «тяжких наслідків», а також, враховуючи збереження у нових ч. 5 ст. 152 та ч. 5 ст. 153 КК України санкцій чинних ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України, не дозволить однозначно встановити співвідношення відповідних складів злочинів зі складом умисного вбивства, поєднаного зі зґвалтуванням або сексуальним насильством. Ще одним проблемним питанням, яке виникло в наслідок внесення відповідних змін до ст. 152–154 КК України виступає неузгодженість між особливо кваліфікуючими ознаками, передбаченими

ст. 152 і ст. 153 КК України та ст. 154 КК України. Можна припустити, якщо вже законодавець визнав, що в абсолютній більшості випадків попередня стадія зґвалтування або сексуального насильства є закінченим злочином, то такі ознаки повинні збігатися. Та в нашому випадку, тут панує повний хаос. Якщо у ст. 152, ст. 153 КК України кримінальну відповідальність диференційовано залежно від віку потерпілої особи, то у ст. 154 КК України така диференціація не проведена. Навпаки, у ст. 154 КК України таку відповідальність диференційовано залежно від способу впливу на волю потерпілої особи, а у ст. 152 КК України – ні.

Припускаємо, що на практиці це призведе до необґрунтованого посилення кримінальної відповідальності. Припустімо, що винний, погрожуючи неповнолітній особі розголошенням відомостей, які вона бажає зберегти в таємниці, примушував останню до вчинення з нею статевого акту з використанням геніталій, пов'язаних з вагінальним проникненням в тіло іншої особи. Скоєне одночасно містить ознаки ч. 3 ст. 154 КК України та ч. 3 ст. 152 КК України, і напевно саме це і буде відображено в формулі кримінально-правової кваліфікації дій суб'єкта складу злочину, що буде порушенням принципів кримінально-правової кваліфікації.

З проведеного нами дослідження чітко видно що анонсовані зміни до розділу IV Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, особи, приведуть до неузгодженості кримінально-правових норм і неможливості застосування даних положень на практиці, що матиме своїм наслідком безкарність у випадку вчинення даного роду злочинів та нівелювання основної мети кримінального кодексу, а саме покарати правопорушника та запобігти вчиненню подібних злочинів в майбутньому. Тому нам всім залишається сподіватися, що дані зміни так і не набудуть чинності, або в подальшому відбудеться повторне реформування даних положень і це спростить процес застосування даних кримінально-правових норм, та сприятиме розбудові правової, соціальної і демократичної держави.

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції

Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

2. Дудоров О. О. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ: Елтон-2, 2012. 704 с.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 3441-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Про судову практику в справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2005. № 5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

М. М. Олексюк,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ФЕНОМЕН ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Сучасні зарубіжні філософи приділяють чимало уваги питанням відповідальності. Звичайно, що у рамках дискурсу навколо питання про концептуальне її бачення, свою увагу вони переважно акцентують на морально-етичній стороні, оминаючи суто правове бачення проблеми, вважаючи, що моральні аспекти дають можливість краще оцінити стан людської екзистенції та проаналізувати особливості подальшого її розвитку в умовах змін у сучасному суспільстві. Особливе місце займають питання визначення параметрів та меж відповідальності як важливого соціального феномену. У цьому ракурсі розглядувані нами філософсько-правові дослідження можуть сприяти кращому усвідомленню того важливого принципу конституціоналізму, що визначає зміст взаємної відповідальності особи та держави.

Так, наприклад, один із ведучих британських спеціалістів з філософії відповідальності Гаррет Вільямс із Ланкастерського університету звертає увагу на те, що для людини відповідальність існує як у формі здібності, так і добродетності, причому виявляє критерії, за якими особа набуває добродетельної відповідальності, акцентуючи увагу на її здатності виявляти ініціативність, здійснювати свої особисті рішення, усвідомлювати свої дії та помилки, відповідати на багаточисленні нормативні вимоги, що формуються соціумом [1, pp. 459, 469].

Свою класифікацію відповідальності пропонує і Марк Флербе, французький філософ, професор Паризького університету та Лондонської школи економіки та політичних наук. Він зокрема виділяє контрольовану (*responsibility by control*), яку набуває особа за умови свого повного контролю за її розміром, і в цьому випадку відповідальність та її ступінь виступають наслідком індивідуального контролю та не визначаються суспільством чи жодним іншим об'єктом; а також делеговану (*responsibility by delegation*), за умов якої суспільство вирішує не витратити жодних засобів для набуття її індивідом. Це не означає, що суспільна співучасть суперечить даній відповідальності, а лише те, що її встановлення здійснюється за умов коли індивід покладається на власні можливості для досягнення кращого результату своєї діяльності. Делегована відповідальність може бути надана цілком незалежно від фактичного рівня контролю зі сторони індивіда [2, 684].

Перші спроби вжиття філософсько-правового терміну «відповідальність» у його конкретному значенні припадають на кінець XVIII ст., коли у Північній Америці розгорнулася дискусія навколо проблем представницької форми правління як відповідальної перед людьми, а вперше його було вжито під час обговорення конституції США (1787 р.) та у роботах англійського політичного мислителя Едмунда Бурка (1796 р.). Згодом Джон Стюард Міль у середині XIX ст. вживає поняття відповідальності по відношенню до принципів представницької форми правління. Лише наприкінці XIX ст. німецький філософ Макс Вебер, звертаючись до трактування даного поняття, виробляє свою концепцію етики відповідальності, звертаючи увагу на моральну сторону поставленої проблеми.

Сучасні зарубіжні філософи приділяють чимало уваги питанням відповідальності. Звичайно, що у рамках дискурсу навколо питання про концептуальне її бачення, свою увагу вони переважно акцентують на морально-етичній стороні, оминаючи суто правове бачення проблеми, вважаючи, що моральні аспекти дають можливість краще оцінити стан людської екзистенції та проаналізувати особливості подальшого її розвитку в умовах змін у сучасному суспільстві. Так, наприклад, один із ведучих британських спеціалістів з філософії відповідальності Гаррет Вільямс із Ланкастерського університету звертає увагу на те, що для людини відповідальність існує як у формі здібності, так і доброчинності, причому виявляє критерії, за якими особа набуває доброчинної відповідальності, акцентуючи увагу на її здатності виявляти ініціативність, здійснювати свої особисті рішення, усвідомлювати свої дії та помилки, відповідати на багаточисленні нормативні вимоги, що формуються соціумом [1, 459, 469].

Свою класифікацію відповідальності пропонує і Марк Флербе, французький філософ, професор Паризького університету та Лондонської школи економіки та політичних наук. На нашу думку, для розглядуваних нами проблем сучасного конституціоналізму варто звернути увагу на т. зв «делеговану» відповідальність (*responsibility by delegation*). Дослідник вважає, що за умов її функціонування суспільство вирішує не витратити жодних засобів для набуття її конкретним індивідом. Це не означає, що суспільна співучасть суперечить даній відповідальності, а лише те, що її встановлення здійснюється за умов коли індивід покладається на власні можливості для досягнення кращого результату своєї діяльності. Делегована відповідальність може бути надана цілком незалежно від фактичного рівня контролю зі сторони індивіда [2, 684].

Розробляє дані проблеми і Ніколь Вінсент, яка у сформульованих на сторінках колективної праці «За межами свободної волі та детермінізму» висновках стосовно основних концепцій відповідальності вона акцентує увагу на рольовій (*role*), що фіксує необхідність пошуку правильного шляху до врівноваження цілого ряду суперечливих вимог, що пов'язані зі здійсненням різних видів поведінкової діяльності у рамках виконання людиною та громадянином зобов'язальних вимог

правил хорошого тону. Не оминає Вінсент і зобов'язальної (liability) відповідальності, яка фіксує умови набуття особою відповідальності, та визначає те, яким чином повинна бути потрактована особа в умовах наведення належного порядку [3, 96–98].

Одним із центральних положень аналізованого дослідження Вінсент є твердження, винесене у заголовок однієї з його частин – «Відповідальність засновується на здібностях». Вона підкреслює, що, оскільки психологічні умови функціонування людини впливають на стан її розумових здібностей, котрі необхідні для нормальної морально-етичної діяльності, остільки саме вони, а не психічні розлади детермінують процес виникнення, набуття та реалізації відповідальності суб'єктом як елемента його моральності.

По-перше, ця детермінація стосується будь-кого, хто несе відповідальність за свої дії та їх результати, незалежно від того, якими спроможностями вони фактично володіють, а також може виникати, якщо особа несе відповідальність за відсутність у неї даних здібностей. І, по-друге, оцінка стану відповідальності особи залежить іноді і від того, якими здібностями вона володіє, причому залежно від конкретних обставин їх зміст може змінюватись. «Хоча право типово допускає, що люди змушені досягати визначеної межі своєї раціональності, перш ніж вони будуть по трактовані як відповідальні особи, – зазначає Н. Вінсент, – однаке останні дослідження стверджують, що раціональність не може вважатись єдиною можливою здібністю людини, володіння якою перетворює її у відповідальну у моральному відношенні та діяльну особистість» [4, 202].

Один із сучасних дослідників філософських проблем формування та функціонування відповідальності особистості професор Принстонського університету Ф. Петті формулює основні тези своєї теорії відповідальності, які зводить наприкінці до наступних положень:

а) набуття особою відповідальності за щось не може одночасно бути виявом її відповідальності за раніше вчинені дії;

б) набуваючи відповідальності, особа стає підзвітною, ідентифікує себе як така, що володіє певними можливостями, при цьому її підзвітність не залежить від тих факторів, на підставі яких вона набуває відповідальності за скоєні дії;

в) процес набуття особою відповідальності докорінно відрізняється від самого факту усвідомлення нею себе відповідальною [5, 173].

Розкриття даної концепції зводиться до констатації наявності необхідних умов набуття особою відповідальності. По-перше, слід здійснювати морально значимий вибір. По-друге, потрібно виявити підставу своєї відповідальності. І, по-третє, здійснюючи свій вибір, слід керуватись власною волею та самовладанням [5, 174]. Тут з усією очевидністю проявляється спроба акцентувати увагу на моральних факторах функціонування особи, її внутрішньому визнанні пріоритетності певних морально-етичних цінностей при здійсненні своїх поступків.

До вищевикладених філософсько-правових концепцій відповідальності зарубіжних філософів кінця XX – початку XXI століття не можна не долучити і специфічної позиції Артура Ріпштейна. Відомий своїми роботами на філософсько-правову тематику, один із провідних політичних філософів сучасності, продовжувач традицій Джона Ролза, він схильний виділяти такі різновиди відповідальності, як суспільну та індивідуальну, причому останню ставить у залежність від соціально-політичних факторів, зводячи даний процес до набуття свободи людини у рамках чітко визначеного суспільства [6, 119–120].

1. Williams, Garrath. Responsibility as a Virtue. *Ethical Theory and Moral Practice*, 2008, № 11, pp. 455–470.

2. Fleurbaey Marc. Equality and responsibility. *European economic review*, 39 (1995), p. 683–689.

3. Vincent Nicole. A Structured Taxonomy of Responsibility Concepts. *Beyond Free Will and Determinism*. Series: Library of Ethics and Applied Philosophy, Vol. 27. Vincent, Nicole A.; Poel, Ibo van de; Hoven, Jeroen van den (Eds.) 1st Edition., 2011, p. 95–116.

4. Vincent Nicole. Responsibility, Dysfunction and Capacity. *Neuroethics*, 2008, 1, pp. 199–204.

5. Pettit Philip. Responsibility Incorporated. // *Ethics* 117 (January 2007). pp. 171–201.

6. Ripstein Arthur. The division of responsibility and the law of tort. *Fordham Law Review*, 2004. Vol. 72. pp. 101–132.

С. Ф. Орлов,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В МЕЖАХ ВІДНОШЕННЯ «ЛЮДИНА-СУСПІЛЬСТВО-ДЕРЖАВА»

Відношення «людина – суспільство» тісно пов'язане з категорією практики, яка наповнює його соціальним змістом, причому практика виступає способом буття виключно людини, оскільки містить чуттєво-предметну спрямованість. У суспільстві людина, маючи справу з матеріальними предметами, втілює в нього духовність, тому моральність, духовність, вихованість людей є відображенням рівня цивілізованості й досконалості будь-якого суспільства. Водночас для досягнення поставленої мети в суспільстві, у процесі практичної діяльності, людина не лише змінює природну й соціальну дійсність, а й корегує власну програму дій згідно з вимогами правових норм. Змінювати навколишній світ через практичну діяльність людині дозволяють свідомість, здатність передбачати, прогнозувати, програмувати, і оцінювати кінцеві результати, корегувати свої дії тощо. Зрештою, людина змінює світ у трьох вимірах: 1) матеріально; 2) на певному конкретно-історичному етапі розвитку суспільства та за допомогою і в межах відповідних суспільних відносин; 3) свідомо [1, с. 187–188]. Хоча практика – це не лише спосіб суспільного буття людини, а й специфічна форма її самоствердження у світі, матеріальна, чуттєво-предметна, цілеспрямована діяльність людини, яка спонукає до освоєння та перетворення природних і соціальних об'єктів, отже, є тією рушійною силою, що зумовлює розвиток людського суспільства, пізнання цього суспільства і природи.

Як чуттєво-предметна форма буття, діяльність – це специфічний спосіб ставлення людини до світу і свого існування у ньому. Якщо практика розглядається через призму процесу перетворення природи відповідно до потреб та інтересів людини, тоді вона постає як праця, що в житті людини відіграє одну з найваж-

ливіших ролей: не лише як засіб, що забезпечує існування та життєдіяльність, але й як спосіб пізнання та перетворення навколишнього світу, умова розвитку особистості, мета, потреба і сенс життя. Людина потрапляє у суцільне оточення речами та знаками – продуктами діяльності інших людей. Її буття виявляється суцільно опосередкованим, але саме тому – суцільним співбуттям з іншими. Власне безперечним творцем, власником і розпорядником усіх цих існуючих форм і способів опосередкування, абсолютним посередником між усіма людьми є – суспільство, яке надає словому розгортанню людського буття певний порядок і забезпечує перехід від індивідуального буття до співбуття. Зрештою, на рівні регуляції суб'єктно-суб'єктних, суб'єктно-об'єктних і об'єктно-об'єктних взаємозв'язків у процесі трудової діяльності людини в суспільстві використовується право.

Загалом, проблема відношення «людина – суспільство» неминуче розглядається крізь призму тріади відносин «особистість – суспільство – держава». Держава і суспільство відносно самостійні, як і їхні взаємовідносини можуть формуватися по-різному. Якщо держава не повністю виконує свої функції, то суспільство, його формальні і неформальні організації можуть взяти на себе їх часткове виконання (наприклад, в охороні громадського порядку). Якщо держава ігнорує інтереси людей, то суспільство відкритою, або ж прихованою формою протистоїть державі (наприклад, якщо податковий тягар непосильний, то заробітна плата і підприємницький дохід ховаються в тіні). Нормою ж можна визнати співпрацю органів держави і організаційних структур суспільства, що діють відповідно у правовому полі. Це відображає партнерські відносини між державою і суспільством.

Політична система передбачає відносини влади і підпорядкування, примусу і виконання, гетерономні правила і ресурси забезпечення їх дотримання, а це, своєю чергою, вимагає наявності правової системи, розподілу прав і обов'язків між громадянами та державою. Відтак виникає необхідність вирішення проблем співвідношення рівності і нерівності, індивідуальних і колективних прав, природного і позитивного права, моральних і правових норм тощо.

Отже ж, характер взаємовідносин держави й людини є найважливішим показником стану суспільства в цілому, цілей і

перспектив його розвитку. Неможливо зрозуміти сучасне суспільство і сучасну людину без вивчення різноманітних відносин між людиною і державою. Усе ж таки, особистість – це індивідуально визначена сукупність соціально значущих властивостей людини, що виявляються у міжособистісних відносинах. Поняття особистості, особистісні характеристики окремої людини органічно пов'язані з суспільством і його особливостями. Своєю чергою, суспільство – це історично сформована система міжособистісних відносин, результат взаємодії людей у процесі їх суспільного буття. Суспільство і особистість – взаємозумовлювальні явища, що існують лише в нерозривній єдності. Суспільна ідентичність особистості зумовлена та обумовлена не лише її власною активністю, здібностями і, тим більше, не фізичною і духовною приналежністю носія особистісних властивостей до людського роду. Ключові параметри і засади цього положення задані і відтворюються історично конкретним, історично неповторним суспільним організмом в цілому, що містить в собі вплив і роль всіх суспільних явищ і атрибутів. До числа таких безумовних реалій суспільства належать і державно-правові явища. Як наслідок, – на думку деяких вчених, – фактична ідентичність людини, масштаб її свободи виражаються, перш за все, в матеріальних і духовних можливостях та обов'язках, кількості, якості і межі яких становлять змістовну характеристику ідентичності конкретної особистості. Можливості та обов'язки практично формуються у людини лише як результат складної взаємодії конкретних людей, суспільства та держави. Саме цим зумовлені серйозні відмінності в правовому, матеріальному, соціальному вимірах ідентичності міжособистісних стосунків [2, с. 167–168].

Безумовно, для правової держави характерні не лише безумовний зв'язок усіх соціальних суб'єктів, – і держава, закони, а й ідейне, законодавче та організаційне визнання державою непорушності основних прав і свобод людини, верховенства права у решті решт. Наступною підсумковою тезою хочеться довести, що межею правової державності є встановлення і суворе дотримання принципу взаємної відповідальності держави і громадянина. Цей принцип проявляється, перш за все, у встановленні державою законодавчих обмежень своєї активності по відно-

шенню до громадян і суспільства, що стосується прийняття державою конкретних зобов'язань, спрямованих на забезпечення інтересів громадян, у наявності реальних заходів відповідальності посадових осіб держави за невиконання обов'язків перед суспільством і людиною. Але й свобода людини в такого роду державі, за жодних обставин не є абсолютним феноменом, зважаючи, все таки, на її обмеженість, а то й регулювання, правом, як і інтересами, правами та свободами інших осіб.

1. Філософія: навч. посібник / за ред. І. Ф. Надольного. К.: Вікар, 2001. 457 с.

2. Теория государства и права: учебник / под ред. М. Н. Марченко. М.: Зерцало, 2004. 785 с.

Н. Я. Отчак,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

**ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ
СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУДІВ.
ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД**

Конституція України передбачає, що відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Як наслідок нововведенням у системі судоустрою стало створення двох вищих спеціалізованих судів – Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду, які розглядатимуть окремі категорії справ як суди першої інстанції.

Ідея створення спеціалізованих антикорупційних судів є надзвичайно важливою та вже багато років практикується в ряді

країн. У випадку значної корумпованості та залежності суддів від політичної ідеології, утворення такого судового органу дозволяє застосувати більш ефективні процедури відбору та сформувати штат неупереджених та незалежних суддів.

Якщо вдаватися до практики та підстав створення антикорупційних судів в інших країнах, то, наприклад, в Словаччині спеціалізований суд утворювався через побоювання, що злочинні організації зможуть шантажувати чи підкуповувати суддів загальних судів; у Індонезії – через значний рівень впливу політичних та бізнес еліт на суди загальної юрисдикції, а також високий загальний рівень корумпованості судової системи [1, ст. 33].

Ідея створення Вищого антикорупційного суду України обґрунтовувалась врахуванням позитивного досвіду європейських країн і наданням змоги швидко, якісно та оперативно розглядати справи, віднесені до юрисдикції цього суду.

Цей суд має здійснювати правосуддя як суд першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом, а також вивчати і узагальнювати судову практику у відповідних категоріях справ. Рішення Вищого антикорупційного суду у апеляційному порядку будуть оскаржуватися до Касаційного кримінального суду Верховного суду України.

Для повноцінного функціонування Вищого антикорупційного суду має бути законодавчо закріплений порядок добору суддів, а також повноваження даного суду, враховуючи перш за все положення Конституції України.

Так як основним критерієм при відборі кандидатів до Вищого антикорупційного суду повинна стати їх незалежність та неупередженість, то порядок обрання та призначення суддів має максимально забезпечувати ці умови, а також сприяти максимально високій суспільній довірі до процесу утворення та подальшої діяльності такого суду. З метою забезпечення саме такого процесу формування антикорупційного суду та збереження принципу незалежності гілок влади, залучення будь-якої з них до організації процесу добору суддів виглядає неприйнятним.

Окрім того, варто було б врахувати досвід європейських країн, та з метою максимального забезпечення перевірки доброчесності суддів, для формування Вищого Антикорупційного

суду необхідно передбачити механізм залучення до процесу формування даного суду експертів з міжнародним досвідом та рекомендаціями, яких наділити правом вирішального голосу. Адже участь осіб в процесі відбору суддів, незалежних від політичної ідеології існуючої влади, є основною умовою забезпечення суспільної довіри до доброчесності суддів та неупередженості судових інституцій.

Щодо законодавчого підґрунтя створення Вищого антикорупційного суду, то до Верховної Ради були подані два законопроекти від народних депутатів, які були негативно оцінені Венеціанською Комісією.

Наступний проект Закону про Вищий антикорупційний суд внесений до Верховної Ради України Президентом Петром Порошенком 22 грудня 2017 року. Аналізуючи даний законопроект, Антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції, а також шляхом здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях [2, ст. 5].

Законопроект Петра Порошенка негативно оцінили ряд міжнародних організацій, а саме: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, а також Європейський Союз. Основним об'єктом критики стала послаблена роль Громадської ради міжнародних експертів, нереалістичні вимоги до кандидатів та надмірно розширена юрисдикція.

Чинне законодавство передбачає, що суддею Вищого антикорупційного суду може бути особа, яка:

- відповідає загальним вимогам до кандидатів на посаду судді (громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою);

- успішно пройшла кваліфікаційне оцінювання;

- відповідає іншим вимогам, встановленим законом [3, ст. 1].

Отже, Вищий антикорупційний суд є судом першої інстанції, що створюється відповідно до положень Конституції України з метою розгляду окремих категорій справ. Крім здійснення

правосуддя, він також аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює її, а також здійснює інші передбачені законом повноваження.

1. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти, № 2, лютий 2017.

2. Проект Закону про Вищий антикорупційний суд від 22.12.2017 № 7440. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6321.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Н. Я. Отчак,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

М. В. Пилипенко,

здобувач вищої освіти

Львівського державного університету

внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНА СУДОВА РЕФОРМА: ЗМІНИ ЩОДО ВИМОГ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ДЛЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ

Як відомо, 2 червня 2016 року було внесено зміни до Конституції України в частині правосуддя. Зокрема, запропоновано поправки щодо основ конституційно-правового статусу судді, а саме: підвищено вікові та професійні цензи до кандидатів на посаду судді, введено конкурсний принцип призначення судді, а також посилено гарантії незалежності та недоторканності суддів.

Отже, у контексті конституційної судової реформи передбачено зміну порядку призначення і переведення суддів, тоді як раніше суддів призначав на посаду спочатку на п'ять років Президент, а потім обирала безстроково Верховна Рада України, реформою передбачено призначення суддів одразу безстроково.

При цьому Президент України тільки призначатиме на посаду і не матиме жодного стосунку до подальшої кар'єри судді – так само, тобто виконуватиме церемоніальну роль, як і Верховна рада України. Судді призначатимуться на посади виключно за результатами конкурсного відбору та кваліфікаційного оцінювання. Як результат це дозволить служителям Феміди не потрапляти в залежність від політичних органів.

Окрім того, реформа передбачає підвищення вимоги щодо віку кандидата на посаду судді – відповідно з 25 до 30 років. До цього ж претендент має бути не старше шістдесяти п'яти років, а також мати вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'яти років замість передбачених раніше трьох. Рішення про звільнення судді з посади тепер прийматиме Вища рада правосуддя.

Це значно прискорить час звільнення. Раніше, наприклад, була ситуація, коли на розгляді Президента чи парламенту впродовж багатьох місяців чи, навіть, понад рік перебували заяви суддів про звільнення їх з посади або подання Вищої ради юстиції про звільнення суддів за порушення присяги і впродовж тривалого часу ці подання не розглядалися. Натомість, цей закон створює умови для суттєвого оновлення суддівського корпусу і для підвищення незалежності суддів, а також їхньої відповідальності. Планується, що всі судді будуть проходити кваліфікаційне оцінювання, за результатами якого вони можуть бути звільнені з посади [1, ст. 3].

Також варто звернути увагу на нову підставу для звільнення судді з посади, а саме: якщо суддя не зможе довести легальність походження свого майна, тобто якщо його дохід перевищує легальний, то його діяльність на посаді судді припиняється.

Ще одним довгоочікуваним моментом судової реформи стало обмеження суддівської недоторканості, де рішення про затримання та притягнення до кримінальної відповідальності приймає Вища рада правосуддя.

Також раніше без надання згоди Верховної ради України затримати суддю було неможливо. Натомість згідно судової реформи тепер передбачена згода від Вищої ради правосуддя. Тобто такі повноваження з Верховної ради України зняті, щоб унеможливити підпорядкування судді парламенту. Вища рада право-

суддя на цьому фоні постає як політично нейтральний орган і до того ж працює він на постійній основі, на відміну від Верховної Ради, яка працює сесійно. Згадавши практику діяльності парламенту у цій сфері нагадаємо, що коли виникла необхідність зняти недоторканність з судді Чауса, депутати були на канікулах. Тобто на відміну від Верховної ради України Вища рада правосуддя зможе розглядати ці питання набагато оперативніше.

Навіть більше того, якщо суддю застали на місці вчинення тяжкого чи особливого тяжкого злочину, наприклад одержання неправомірної вигоди, то в цьому випадку на затримання не потрібно буде якихось додаткових згод.

Передбачено також зміни в порядку призначення суддів на посади голів судів та їхніх заступників. Так, голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники призначатимуться на посади Вищою радою правосуддя з числа суддів, кандидатури яких запропоновані зборами суддів відповідного суду. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники призначатимуться на посади строком на три роки, але не більш як на строк повноважень судді, у порядку визначеному законом [2, ст. 1].

В той же час порядок обрання голови Верховного Суду та його заступників залишається незмінним, тобто обирається за рішенням Пленуму Верховного Суду України у порядку, встановленому законодавством.

Також передбачена за законодавством можливість притягнення судді до відповідальності за винесення умисно неправосудного рішення або за порушення присяги – скасовується.

Окрім того, Конституція України визначає основи юридичного статусу, порядок формування та діяльності, а також повноваження Вищої ради правосуддя, яка є незалежним від політичного впливу органом, що відповідає за суддівську кар'єру, вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів тощо. Кількість членів Вищої ради правосуддя, яка прийшла на зміну Вищій раді юстиції, збільшується на один – до 21, з яких десятих – обиратиме з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначатиме Президент України, двох – обиратиме Верховна Рада України, двох – обиратиме з'їзд адвокатів України, двох – обиратиме

всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обиратиме з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою [3, ст. 3].

Від Вищої кваліфікаційної комісії суддів до Вищої ради правосуддя також переходить право притягувати суддів до дисциплінарної відповідальності.

Щодо Конституційного Суду, то тепер суддя зможе бути звільнений тільки за рішенням не менше 2/3 складу Конституційного суду.

Новацією законодавства передбачено також і проведення моніторингу способу життя судді задля перевірки відповідності його рівня життя поданим деклараціям. Також суддя окрім декларації про доходи повинен подавати декларацію родинних зв'язків і декларацію доброчесності. Варто зазначити, що ще до активної дії судової реформи майже 1800 суддів було звільнено, більшість з яких пішли у відставку та за власним бажанням. Відповідно, неподання вищевказаних декларацій може стати основою для притягнення судді до кримінальної відповідальності та його подальшого звільнення.

Дисциплінарні провадження стосовно суддів будуть передані у Вищу раду правосуддя, а Вища кваліфікаційна комісія суддів зосередиться на вирішенні кваліфікаційних питань, включаючи проведення кваліфікаційного оцінювання суддів, відкритих конкурсів на посади, спеціального навчання суддів.

Отже, внесення змін до розділу VIII «Правосуддя» Конституції України сприяло більш систематичному врегулюванню та охороні суспільних відносин у зазначеній сфері.

Окрім того, закладено фундамент для оновлення судової системи та її наближення до європейських стандартів.

1. Чудик Н. Реформування судової влади в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 97–100.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

3. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України* № 3 (86) 2016.

Н. П. Павлів-Самойл,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри
цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Незважаючи на те, що досить недавно прийнятий Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII та схвалена Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року від 12 липня 2017 р. № 482-р, неподолані прогалини законодавства щодо врегулювання трудової міграції. Недоліки законодавства та необхідність його вдосконалення стосується як зовнішньої так і внутрішньої міграції, як легальної так і нелегальної, така критична ситуація уже існує не один десяток років. Актуальність даного питання з кожним роком загострюється, оскільки кожна з зазначених міграцій несе загрозу для суспільства та його стабільного розвитку.

Проблема державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції полягає у тому, що немає комплексного складу ключових компонентів: зменшення темпів трудової міграції українців за кордон через економічне зростання і підняття соціальних стандартів; підтримка тісного зв'язку з тими громадянами України, які вже працюють за кордоном; створення передумов для реінтеграція в суспільство трудових мігрантів до України.

До недоліками правового регулювання трудової міграції варто віднести, не тільки прогалини законодавства, а й неточності та розбіжності які містяться у ньому. На нашу думку стаття 2 та 8 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII які визначають терміни у цій сфері та суб'єктів, мають різногалузеву приналежність. Так з поняття «трудоий мігрант – громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі

перебування, не заборонену законодавством цієї держави» та визначення сфера дії Закону на осіб які працюють на підставі трудового договору (контракту), які самостійно забезпечують себе роботою, які надають оплачувані послуги (виконують роботи), здійснюють іншу оплачувану діяльність, не заборонену законодавством держави перебування, вбачається розширення сфери законодавчого, чи зведення до одного напрямку врегулювання діяльності як працівників так і підприємців, що на нашу думку є неприпустимим.

Реалізація права на працю шляхом укладення трудового договору (контракту) чи шляхом забезпечення роботою самостійно вимагають докорінно різного нормативного врегулювання. За різних форм реалізації права на працю і різні права та обов'язки суб'єктів реалізації, що не враховано у статті 8, яка зазначає: права трудових мігрантів, зокрема на належні умови праці, винагороду, відпочинок і соціальний захист, регулюються законодавством держави перебування та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Вагомим внеском у врегулюванні міграційних процесів стало схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року яка визначає, що в умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів, активної участі населення України в таких процесах зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та усього населення. У зв'язку з цим удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної політики [2].

Метою Стратегії є спрямування зусиль держави і суспільства на формування та реалізацію державної міграційної політики, яка б позитивно впливала на консолідацію української нації та безпеку держави, прискорювала соціально-економічний розвиток, сприяла уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення, задоволенню потреб економіки в робочій силі, відповідала міжнародним стандартам і міжнародним зобов'язанням України [2].

Зазначена Стратегія визначає проблемні політичні, економічні, демографічні та соціальні питання які вимагають правового регулювання. Реалізація стратегії передбачається двома етапами: на першому, 2018–2021 роки, передбачається вжиття заходів для удосконалення системного підходу до управління міграційними процесами, створення належного інформаційного забезпечення, приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами, у тому числі у рамках виконання зобов'язань щодо лібералізації візового режиму з Європейським Союзом; на другому, орієнтовно 2022–2025 роки, передбачається більш цілеспрямоване використання інструментів міграції та мобільності для сприяння соціальному та економічному розвитку держави, а також для досягнення цілей європейської інтеграції.

Стратегії державної міграційної політики України заснована на таких принципах реалізації державної міграційної політики: верховенство права; захист прав людини та основних свобод; прозорість діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості; неприпустимість будь-яких форм дискримінації; заохочення культурного розмаїття; сумісність міграційної політики з іншими сферами діяльності держави; координація та співробітництво на державному, регіональному та місцевому рівні; активне залучення громадських партнерів, наукових кіл, міжнародних організацій; наукова обґрунтованість рішень, які приймаються; гнучкість, що передбачає періодичне коригування тактичних завдань та заходів з метою досягнення стратегічних цілей.

На основі визначених принципів повинні будуватись напрями та цілі реалізації Стратегії у сферах: міграції та мобільності населення України, легальної міграції в Україну, запобігання нелегальній міграції, міжнародного захисту.

Стратегії державної міграційної політики України визначає наступні цілі: знизити адміністративні бар'єри для свободи пересування населення України, зменшити негативні наслідки еміграції з України та збільшити її позитивний вплив на розвиток держави, створити необхідні умови для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство, сприяти легаль-

ній міграції в Україну, узгодженій із соціальною політикою та економічним розвитком держави, забезпечити успішну інтеграцію іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, в українське суспільство, ефективно використовувати систему видачі віз та можливості консульських установ для управління міграцією, здійснювати прикордонний контроль осіб, адаптований до змінних міграційних потоків та можливостей інтегрованого управління кордонами, посилити контроль за дотриманням міграційного законодавства всередині держави, забезпечити повагу до людської гідності осіб, що повертаються, заохочуючи їх до добровільного повернення [2].

Аналізуючи цілі Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, це вагомий крок вдосконалення правового регулювання міграційних процесів та захисті прав та інтересів мігрантів та інтересів держави у процесі масової міграції.

1. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/761-19>.

2. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року: Стратегія схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80/page>.

Я. П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ УТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

В Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцево-

го самоврядування. Відповідно до ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1].

Концепція реформи місцевого самоврядування від 1 квітня 2014 року, передбачає створення базових територіальних громад, що реалізовуватимуть повноваження відповідно до їх кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та ресурсів на новій територіальній основі [2].

Упродовж 2016–2017 рр. прийнято низку нормативно-правових актів, що спрямовані на врегулювання проблем, пов’язаних із формуванням та розвитком об’єднаних територіальних громад. Водночас існує багато проблемних питань, що потребують вирішення для успішного продовження реформи. Зокрема, необхідно удосконалити, як законодавче забезпечення процесу формування спроможних територіальних громад так і посилення надання їм експертно-методичної та ресурсної підтримки.

Практичний процес формування об’єднаних територіальних громад постійно виявляє проблемні питання, що потребують законодавчого або нормативного врегулювання. Так, у 2016 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад» [3], якою врегульовано питання внесення змін до перспективних планів формування територій громад областей, подання таких змін на розгляд Уряду, а також офіційного підтвердження складу об’єднаних територіальних громад, включених до відповідного перспективного плану. Суттєве удосконалення законодавчого регулювання процесу формування спроможних територіальних громад відбулося в 2017 році: – прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад» [4]. Законом запроваджено порядок добровільного приєднання до вже створеної ОТГ, уточнено вимоги щодо визнання ОТГ спроможною. Закон має посприяти формуванню ОТГ відповідно до затверджених Перспективних планів, оскільки передбачає, що у разі відмови ради ОТГ у наданні згоди на приєднання до неї іншої територіальної громади за її ініціативою, Кабінет Міністрів України може

скасувати рішення про визнання такої громади спроможною. Також прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» [5], яким запроваджено механізм для створення ОТГ, до складу якої увійшли територіальні громади сусідніх адміністративних районів та можливість створення ОТГ, центром якої є місто обласного значення, визначено порядок призначення перших місцевих виборів у таких ОТГ.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища» [6] удосконалено функціонування інституту старост в ОТГ, уточнено правовий статус старости, визначено його повноваження та форми підзвітності і відповідальності перед громадою та місцевою радою відповідної ОТГ. Законом визначено поняття старостинського округу шляхом внесення змін до закону України «Про місцеве самоврядування». Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо набуття повноважень сільських, селищних, міських голів» [7], врегульовує питання набуття повноважень сільського, селищного, міського голови.

9 лютого 2017 р. Верховна рада України прийняла закон «Про службу в органах місцевого самоврядування». Закон запроваджує принципово нові засади служби в органах місцевого самоврядування, створює правові передумови для: врегулювання статусу службовця органу місцевого самоврядування; підвищення престижності та забезпечення рівного доступу до служби в органах місцевого самоврядування; стимулювання кар'єрного зростання; нової моделі оплати праці; впровадження механізмів запобігання корупції; підвищення рівня соціального та матеріального захисту службовців тощо. Проте 21 березня 2017 р. Президент України повернув закон для повторного розгляду зі своїми пропозиціями, зокрема, щодо: 1) застосування при визначенні розмірів посадових окладів службовців місцевого самоврядування як розрахункової величини прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року; 2) поширення порядку вступу громадян України на службу в органи місцевого самоврядування за результатами конкурсу на зайняття посад заступників сільського, селищного, міського

голови. У квітні 2018 року Верховна Рада України остаточно відхилила законопроект. Робота над новим законопроектом про службу в органах місцевого самоврядування буде й надалі пріоритетом Асоціації міст України, адже від цього закону залежить темп здійснюваної реформи.

Також було вжито заходів щодо удосконалення інституційного забезпечення реалізації реформи децентралізації. Зокрема, створено Центральний офіс реформ, як постійно діючий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ, зокрема, щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання. В кожному регіоні створюються Центри розвитку місцевого самоврядування, які координуватимуть впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні. Відкриття Центрального офісу та регіональних центрів відбувається в рамках реалізації Програми для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою», що фінансується ЄС та окремими європейськими країнами. В кінці 2016 р. створено Асоціацію об'єднаних територіальних громад, завданнями якої визначено взаємодію з органами виконавчої влади на місцевому і національному рівні, відстоювання інтересів членів Асоціації і надання їм послуг, партнерства і об'єднання зусиль з усіма зацікавленими сторонами. Станом на квітень 2018 р. членами Асоціації об'єднаних територіальних громад є 189 органів місцевого самоврядування із 20 регіонів.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.

3. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 662. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/662-2017-p>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України від 09.02.2017 № 1851-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1851-19>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів: Закон України від 14.03.2017 № 1923-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1923-19>.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища: Закон України від 09.02.2017 № 1848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1848-19>.

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо набуття повноважень сільських, селищних, міських голів: Закон України від 09.02.2017 № 1850-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1850-19>.

О. З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

М. Т. Гаврильців,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОДЕКСІВ УКРАЇНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ЄДИНОГО ПІДХОДУ ОЧЕВИДНА

Важливим завданням сучасної вітчизняної правової науки, а також безпосередньо залучених до правотворчої діяльності посадових осіб, є удосконалення законодавчого процесу в Україні, вироблення свідомого підходу до правотворчої практики, визначення чітких і раціональних процедур законотворення. Актуальність удосконалення законодавчого процесу обґрунтовується також тим, що однією з основних проблем до сьогодні залишається безсистемність і хаотичність розвитку українського законодавства.

Прикметно, що колосальна маса змін і доповнень до законодавчих актів (особливо тих, що самі ще не встигли набути

чинності!), свідчить, зрозуміло, зовсім не про ефективну та плідну роботу законодавчого органу (як це регулярно подають на публіку, наприклад, голови Верховної Ради України)¹, а про те, що він працює в режимі пожежної команди, не маючи чіткого довгострокового плану дій.

Як зазначається політичними аналітиками, «законодавча ефективність українського парламенту не перевищує 10%. Наприклад, за шосту сесію, що тривала з початку лютого до середини липня 2017 р., було подано 1284 законопроектів, з яких законами стали всього 104 документа (8%). Такий же порядок цифр дають і експерти громадської мережі ОПОРА, які проаналізували діяльність ВР за 2,5 роки. За їхніми даними, з листопада 2014 р. нардепи зареєстрували 4634 проекти, з яких «зелене світло» в сесійній залі отримали тільки 344 (7%). В цілому ж, якщо враховувати проекти подані Кабміном і президентом України (5507), то парламент прийняв 12% від усіх документів (661 закон)» [2].

Відтак, підвищення ефективності законодавчої діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в державі, забезпечення покращення її якості – особливо важливий напрям парламентського реформування, у межах цілісної конституційної реформи в Україні.

На нашу думку, проблема ефективності прийнятих Верховною Радою України законів потребує вироблення формули прийняття якісних законів. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне висловити деякі міркування про пропозиції, викладені у депутатському зверненні народного депутата України І.С. Луценко № 929 від 04.04.2018 року «Щодо законодавчого врегулювання питання стосовно застосування єдиного підходу внесення змін до кодексів України», яке надійшло до низки провідних юридичних закладів вищої освіти, у тому числі й до Львівського державного університету внутрішніх справ:

1) щодо *«доцільності запровадження однакової процедури внесення змін до кодифікованих актів виключно законами про*

¹ Зокрема 18 липня 2016 року Голова Верховної Ради Андрій Парубій дав прес-конференцію, присвячену підсумкам сесії парламенту. Спеціальний кореспондент радіостанції Голос Столиці Сніжана Гришина повідомила, що Парубій відзначив як плюси, так і мінуси роботи Верховної Ради. Він підкреслив, що за сесію вдалося прийняти близько півтисячі законопроектів [1].

внесення змін до відповідного кодексу» (п. б вказаного депутатського звернення). Зазначимо, що важливим фактором створення ефективно діючої системи законодавства України є високий рівень законодавчої техніки – способу вироблення законодавчих актів уповноваженими суб'єктами законотворення, що охоплює процедурні, логічні та лінгвістичні правила їх створення.

Необхідною умовою загальнообов'язкового, однакового і точного використання таких правил у виробленні законодавчих актів є їхнє нормативне закріплення. В Україні на сьогодні відсутній спеціальний законодавчий акт, що регламентує законодавчу техніку. Окремі правила законодавчої техніки знайшли закріплення у нормативно-правових актах, якими регламентується законодавча діяльність, зокрема, Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 зі змінами і доповненнями (розділ IV «Законодавча процедура») [3].

Як відомо, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України [4] «Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України». В розвиток положень, викладених у названому депутатському зверненні, **пропонуємо у всіх Кодексах зробити відповідні застереження про аналогічний порядок внесення до них змін.**

2) щодо *«доцільності внесення змін до Регламенту Верховної Ради України, які б передбачали положення про те, що будь-який законопроект, який, поряд з іншими положеннями, передбачає внесення змін до кодексів, не може бути розглянутий парламентом на пленарному засіданні без окремого висновку комітету, до предмету відання якого відносяться питання, порушені в проекті закону (в частині питань, що регулюються кодексами)»* (п.в депутатського звернення).

На нашу думку, з огляду на важливість конституційно-процесуального законодавства, без якого матеріальні норми повноцінно функціонувати не можуть, слід підтримати відповідний законопроект народного депутата України І.С. Луценко.

3) До того ж пропонуємо ще одну принципову законодавчу новелу, тісно пов'язану із змістом викладених вище положень, а саме:

Закріпити на конституційному рівні норму про те, що кодифіковані законодавчі акти мають вищу юридичну силу порівняно з іншими поточними законами.

1. Спікер Верховної Ради Андрій Парубій дав прес-конференцію, присвячену підсумкам сесії парламенту. URL: http://newsradio.com.ua/2016_07_18/P-dsumki-ses-VR-deputati-uhvalili-p-vtisjach-zakonoprojekt-v-speckor-7498.

2. Підсумки сесії Верховної Ради: ефективність українського парламенту не перевищує 10% (інфографіка). URL: <https://ukr.segodnya.ua/politics/itogi-sessii-verhovnoy-rady-effektivnost-ukrainskogo-parlamenta-ne-prevyshaet-10-infografika-1041113.html>.

3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 зі змінами і доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

О. З. Панкевич,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

В. В. Ісанський,

*здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНГРЕС ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ США

Функціонування Конгресу Сполучених Штатів як одного із найважливіших органів центральної влади цієї держави, без сумніву, є важливою складовою життєдіяльності політико-

правового механізму цієї єдиної на сьогоднішній день «супердержави», що своєю чергою вимагає від дослідника прискіпливої уваги до найменших деталей роботи цієї законотворчої інституції.

Конституція США 1787 року наголошує на важливому (або навіть, точніше буде сказати, принциповому і визначальному) положенні, що «усі встановлені тут повноваження законодавчої влади належать Конгресові Сполучених Штатів, який складається із Сенату і Палати представників» (стаття I, розділ 1). Не зайвим, гадаємо, буде зазначити, що чергові вибори до Палати представників проводяться щодва роки прямим голосуванням, при цьому місця розподіляються між штатами залежно від чисельності населення відповідної адміністративної одиниці (ст. I, розділ 2). Водночас, до Сенату обирається по два сенатори від кожного штату строком на шість років (ст. I, розділ 3).

Вказані палати Конгресу мають в принципі паритетні законотворчі правомочності, окрім положення, згідно з яким всі фінансові повноваження належать Палаті представників (ст. II, розділ 7) [1].

Слід погодитись з думкою відомого українського конституціоналіста В. М. Шаповала, що іноді в подібних випадках кожна з палат має особливі, притаманні тільки їй повноваження, і це також сприймається як аргумент на підтвердження їх рівності [2, с. 103]. Зокрема, лише верхній палаті належить право давати так звану «пораду й згоду» (конституційне формулювання) щодо кандидатів, внесених Президентом для призначення на державні посади, а також на ратифікацію міжнародних договорів. У разі, коли жоден з кандидатів у президенти під час виборів не набере необхідної кількості голосів колеги вибірників (мінімум – 270), його обрання покладається на нижню палату. Своєю чергою конституцією США передбачено повноваження Сенату обирати Віце-президента. Натомість Палата представників має право розпочинати процедуру імпічменту Президента та інших вищих посадових осіб, а Сенат має право розглядати такі категорії справ (ст. 2, розділ 2 і 3 Конституції США). І тут доречно згадати, що з 1789 року Палата представників більше 50 разів виступала з ініціативою процедури імпічменту, але тільки у дванадцяти випадках справа доходила до Сенату. У двох випадках обвинувачення були зняті через брак доказів, шість чоловік були виправдані і четверо –

визнані винними. Усі засуджені були федеральними суддями: Д. Пикерінг, окружний суддя Нью-Гемпшира (1804 рік), У. Хемфрис, окружний суддя Теннесі (1862 рік), Р. Арчібальд, з Комерційного суду (1913 рік) і Х. Ріттер, суддя південного округу Флориди (1936 рік). Таким чином, імпічмент у руках Конгресу виявився зброєю, яка більше використовувалась проти судової влади, аніж проти виконавчої. Проте це зовсім не означає, що імпічмент не може бути використаний Конгресом для результативного впливу на виконавчу гілку влади. Слід мати на увазі, що імпічмент є надзвичайно громіздкою процедурою, яка на тривалий час може паралізувати звичайну діяльність законодавчого органу країни. Якщо ж ця процедура порушена проти Президента, то паралізованими на певний час можуть стати обидві гілки влади, а частково й судова. Тому оцінювати ефективність імпічменту в межах системи «стримувань і противаг» слід не з точки зору частоти його застосування, а з точки зору можливості його використання у критичних ситуаціях.

Американський Конгрес засідає, як правило, нарізно по палатах, але в деяких випадках скликаються і спільні засідання. Це буває, зокрема, для заслуховування послань Президента і для проведення офіційних церемоній загальнодержавного значення.

Законодавчий процес включає в себе внесення законопроекту в палату, розгляд та прийняття його обома палатами, затвердження Президентом США та опублікування.

Законодавчі пропозиції мають чотири основні форми: біллі (bills), спільні резолюції (joint resolutions), резолюції, що збігаються (concurrent resolutions) й прості резолюції (simple resolutions).

Найчастіше використовується така форма, як біллі, тобто законопроекти. Останні стають законами у наступних випадках: якщо вони прийняті в однаковій формі обома палатами і підписані Президентом; якщо Президент протягом десяти днів під час сесії Конгресу (без врахування вихідних і святкових днів) не повернув білль із своїми запереченнями в палату, що була ініціатором прийняття цього білля; якщо 2/3 голосів членів обох палат вето Президента на законопроект буде подолане.

Спільні резолюції використовуються для прийняття рішень щодо заходів поточного, непостійного характеру. Практично важко провести межу між біллем і спільною резолюцією, бо після

схвалення Президентом (або відхилення його вето) вони в рівній мірі мають силу закону. Статути, в основі яких є білли, пізніше доповнюються або змінюються спільною резолюцією, і навпаки. Процедури проходження біллів і спільних резолюцій тотожні. Виключенням є лише спільні резолюції, що мають форму конституційних поправок. «У разі, коли дві третини членів обох Палат будуть вважати за необхідне, Конгрес вносить поправки до цієї Конституції або ж на вимогу Законодавчих зборів двох третин штатів скликає Конвент для внесення поправок, котрі в обох випадках набувають обов'язкової сили і значення як складова Конституції, якщо будуть ратифіковані Законодавчими зборами трьох четвертих штатів або ж Конвентам у трьох четвертих штатів, з урахуванням того, котрий із цих способів ратифікації запропонує Конгрес», – проголошує п'ята стаття Основного закону США. Отже, в такій ситуації схвалення Президента не вимагається.

Резолюції, котрі збігаються, не мають законодавчого характеру і натомість використовуються для висловлення принципів, думок чи цілей діяльності палат. Хоч ці резолюції не еквівалентні біллям, в останні десятиліття з'явилась тенденція використовувати їх й безпосередньо у законодавчій сфері: до тексту деяких законів включається пункт, який передбачає можливість відміни цих законів шляхом такої резолюції. Це пояснюється прагненням законодавців уникнути вето глави держави у випадку можливого в подальшому скасуванні якогось закону, адже набуття чинності резолюції, що збігається, передбачає схвалення останньої в ідентичній формі обома палатами і, на противагу від біллів і спільних резолюцій, не вимагає підпису Президента.

Питання, пов'язані з внутрішньою діяльністю однієї з палат, наприклад створення слідчого комітету, дозвіл на публікацію спеціальних доповідей тощо, вирішуються з допомогою простих резолюцій. Останні розглядаються тією палатою, в яку внесені, і теж не затверджуються Президентом Сполучених Штатів.

Згідно з Основним законом вищий законодавчий орган уповноважений «встановлювати і збирати податки, мита та акцизи збори для того, щоб сплачувати борги і забезпечувати спільну оборону і загальний добробут»; укладати позики від імені Сполучених Штатів; регулювати торгівлю з іноземними

державами..., встановлювати єдині правила про натуралізацію..., карбувати монету, регулювати її цінність і цінність іноземної монети..., засновувати підпорядковані Верховному Суду судові органи; карати морський розбій, тяжкі злочини, вчинені у відкритому морі, та інші порушення міжнародного права; оголошувати війну..., створювати й утримувати флот; встановлювати правила щодо управління та організації сухопутних і морських сил; видавати всі закони, які будуть необхідні для здійснення як вищевказаних прав, так і всіх інших прав, якими ця Конституція наділяє Уряд Сполучених Штатів, його департаменти чи посадових осіб» (ст. I, розд. 8).

Варто не забути й положення Конституції щодо надання парламенту виключного повноваження використовувати державні кошти (так зване «право розпоряджатися гаманцем країни»): «жодна виплата грошей із бюджету не може відбуватись інакше, як тільки згідно з установленими законом призначеннями, а детальні звіти про державні прибутки та видатки необхідно періодично оприлюднювати» (ст. I, розд. 9).

Наголосимо ще на одній принциповій позиції. Раніше ми вже констатували певний паритет у повноваженнях палат. Але слід зазначити, що у зовнішньополітичній царині Сенат, як видається, має більшу політичну вагу порівняно з нижньою палатою. З іншого боку, фінансові прерогативи, про які вже йшла мова, не дають ігнорувати позицію Палати представників на зовнішньополітичній шахівниці.

Знову ж таки роль Сенату у зовнішньополітичній царині детермінована Основним законом держави. З огляду на те, що Сенат прискіпливо ставиться до питань міжнародної безпеки і жодним чином не бажає бути на задньому плані під час прийняття доленосних для всього світу рішень, процедура одержання «ради і згоди» аж ніяк не є формальністю. Після завершення перемовин глава держави як «головний дипломат своєї держави» направляє міжнародні угоди до верхньої палати. Потім міжнародний договір передається в комітет із закордонних справ, що обговорює його під час своїх засідань. Натомість останній може доповісти свою позицію про договір Сенату. Проте ймовірним є й інший варіант розвитку подій, за якого комітет із закордонних справ не буде вважати за потрібне навіть доповісти

свою позицію щодо міжнародного договору. За такого випадку останній буде просто відхилений.

1. Конституція США. *Право США*. 2013. № 1–2. С. 13–30.

2. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія. К.: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

В. М. Пастернак,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

П. Я. Семеренко,

юрисконсульт ТзОВ МВП «ІМВО»

ЮРИДИЧНЕ РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Конституціоналізм належить до тих фундаментальних цінностей світової культури, які людство удосконалює протягом всієї його історії. Розвиток конституціоналізму в Україні на сучасному етапі є складним та багатоаспектним, що зумовлено становленням демократичної конституційної держави. Вітчизняні фахівці констатують, що у сучасній юридичній літературі конституціоналізм зазвичай розглядають у нерозривному зв'язку з обмеженням влади держави як надію на існування конституційних важелів відносно встановлення державних обмежень, юридичне обмеження держави і загальну протидію свавіллю правління, сукупність принципів, порядку діяльності й інституціональних механізмів, що традиційно використовуються з метою обмеження державної влади. Це, однак, не виключає різноманіття поглядів щодо розуміння поняття «конституціоналізм» [1, с. 174].

Юридичний конституціоналізм є системою, у якій як один з елементів наявні конституційні норми, конституція, але не як щось застигле, статичне, а конституція, узята разом з її доктринальними основами, системою політико-правових цінностей, які відображають концепцію, філософію, суть конституції, а також практику її здійснення. Крім цих складових політико-правової системи кон-

ституціоналізму, важливе значення мають конституційна правосвідомість, конституційні правовідносини і конституційна законність, на встановлення якої, зрештою, спрямоване функціонування цієї складної системи. Конституціоналізм – політико-правове явище, правова (юридична) суть якого зумовлена, перш за все, нормативно-правовою основою цієї системи, якою виступає Конституція (конституційне законодавство). Конституція має змішану політико-правову природу, як і конституційні відносини, що виникають на основі її норм, які також можуть бути охарактеризовані як політичні і правові одночасно, оскільки «... вони регулюють процес організації та здійснення владних повноважень народом, державою й елементами політичної системи» [2, с. 47]. Крім того, політична природа конституціоналізму впливає з тісного взаємозв'язку політики з конституційно-правовими інститутами і реаліями. Сучасна конституційна думка пропонує також таку точку зору: «Конституціоналізм є правовою ідеологією, яка відображає і прогнозує розвиток відповідної нормотворчості та нормозастосування» [3, с. 289]. Постійний розвиток принципів конституціоналізму робить якщо не неможливим, то вкрай важким закріплення їх повного переліку в тексті Основного Закону, – адже однією з ознак цього нормативно-правового акта є жорсткість, коли йдеться про внесення змін. Саме тому наявність у державі режиму конституціоналізму не залежить від існування чи відсутності Основного Закону; принципи конституціоналізму можуть бути закріплені у будь-яких джерелах права, не обов'язково у тексті Основного Закону або у тексті нормативних актів. Конституціоналізм тісно пов'язаний з конституціями. Цей зв'язок виражено, насамперед, у тому, що нормативною основою конституціоналізму є конституція певної держави та її конституційне законодавство. Крім того, між цими феноменами простежується і термінологічний взаємозв'язок, оскільки конституціоналізм етимологічно походить від слова «constitutio» (конституція), тому аксіоматичним є те, що конституціоналізм є неможливим без конституції. При цьому конституція може бути писаною і неписаною, кодифікованою і некодифікованою. Головне, що конституціоналізм має спиратися на нормативну базу конституційного характеру, яку, як правило, представлено у більшості держав світу конституціями та конституційним законодавством.

Отже, принципи конституціоналізму фіксуються у поточно-му законодавстві, в інших джерелах права, розкриваються при

офіційному тлумаченні норм Основного Закону, – якщо принцип не закріплено у тексті буквально, але він впливає з його змісту. Проблеми виникають у разі, якщо у тексті Основного Закону існують суперечності у послідовному викладенні певного принципу. Так, суперечності легко відстежити, вивчаючи законопроекти про внесення змін та доповнень до Конституції України. Юридичне розуміння конституціоналізму передбачає нормативне закріплення та практичну реалізацію ознак конституціоналізму, конституційних цінностей та принципів, із формуванням відповідної регулятивної методології та механізмів. Ознаки, цінності та принципи конституціоналізму є вкрай широкою категорією, чітких рамок якої у теорії конституційного права досі не існує; водночас саме формування системи конституційних цінностей (аксіології конституціоналізму) в Україні дозволить у майбутньому сформувати повноцінну концепцію вітчизняного конституціоналізму.

1. Циверенко Г. П. Основні підходи до визначення поняття «конституціоналізм» у сучасній науковій думці *Держава та регіони*. Серія Право. 2009. № 1. С. 171–175.

2. Конституція незалежної України: навч. посібник / за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Евдокимова. К., 2000. С.47.

3. Юридична енциклопедія. К.: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 2 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. С. 289.

О. Ю. Поцюрко,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ У ПОГЛЯДАХ М. ДРАГОМАНОВА

Проповідуючи не лише рівноправність осіб, але й рівноправність націй, М. Драгоманов вважав, що останнє можна здійснити тільки за федерації народів.

Мислитель зі своєю невтомною проповіддю особистої та суспільної свободи і представницьких конституційних установ,

яку він провадив починаючи з середини сімдесятих років, посідає зовсім виняткове місце. Драгоманов зробив проповідь прав особистості і політичної свободи своєю головною справою та виразно виступив послідовником конституціоналістів, творцем чи не першої конституційної теорії.

Як стверджує О. Шевченко: «Своєрідність М. Драгоманова як прогресивного політичного і громадського діяча криється перш за все в його широкому, поліаспектному підході до такого важливого поняття, як «конституціоналізм», яке він нерідко доповнював, збагачував, інколи, навіть, ототожнюючи з поняттям політичної свободи. Драгомановське розуміння конституціоналізму включало в себе такі чинники: політична свобода суспільства і особистості, що реалізувалася через народне представництво в центрі, самоуправління на місцях, дотримання прав і свобод людини» [3].

Окреслюючи особливості конституціоналізму М. Драгоманова, слід наголосити на його основних позиціях: «У землях, населених українським племенем, повинно бути засноване товариство «Вільна Спілка»—«Вольный Союз», яке поставить своїм завданням роботу для політичного, економічного і культурного визволення та розвитку українського народу й іноплемінних колоній, що живуть серед нього. Головним завданням «Вільної Спілки» в Росії у теперішній та найближчий час повинна бути робота для перетворення цієї держави на засадах політичної свободи» [1, с. 125].

Програма, викладена в книжці «Вільна спілка», містить проект конституційної реорганізації Росії. В ньому особливо привертає до себе увагу параграф, що встановлює загальне виборче право, і то право обирати мають усі громадяни, котрі досягли 21-річного віку. Найголовнішу прикмету цього проекту становить наполягання на широкому місцевому самоврядуванні, особливо обласному, як основі державного самоврядування, здійснюваного центральним народним представництвом.

На протигагу проектам виробленим різними громадськими гуртами в останні роки, проект, викладений у творі «Вільна спілка», вигідно відрізняється саме тим, що в ньому приділено особливу увагу питанням місцевого самоврядування; так, наприклад, у ньому в саму конституцію введено визначення ком-

петенцій одиниць місцевого самоврядування; ці компетенції є значно розширені як наслідок створення більшої, а відтак впливовішим самостійнішої від губернського земства одиниці самоврядування – обласного земства; зрештою, розв'язання спору про межі компетенції поміж органами місцевого самоврядування і центральним урядом є віддане виключно судові.

Опираючись на власні переконання та російські реалії М. Драгоманов виокремлює такі цілі українського товариства «Вільна Спілка»: «І. Загально-громадянські: а) Права людини і громадянина; б) Самоврядування. ІІ. Суто-національна: Політична свобода» [1, с. 133].

Окрім головних цілей спілки вчений виділяє ще й деякі додаткові, серед яких зокрема можна відзначити: «Члени повинні вишукувати в різних місцях і класах населення України спогоди про минулу свободу і рівноправність, як наприклад, про самоврядування повітів за т. зв. Литовським правом, міст за т. зв. правом Магдебурзьким, про світське і церковне самоврядування громад і волостей, про братства, про самоврядування козацьке (сотень, полків і всієї Гетьманщини) і т.п., – підтримувати ці спогоди і підводити їх до теперішніх понять про свободу і рівність в освічених народів» [1, с. 133].

Пояснюючи статті статуту «Вільної спілки» вчений наголошує: «Якщо до тепер сказаного додамо, що, за визнанням усіх спостерігачів, українська порода, число членів якої і тепер уже може бути визначено до 20.000.000, – далеко не позбавлена фізичних і моральних ознак вищої людяності і довела у своєму минулому здібність до культури, незважаючи на несприятливі умови, – то ми тим більше повинні будемо визнати, що український народ може явити собою не тільки природне, але і вдячне поле для прикладання сил тих осіб, які бажають служити розвитку людському» [1, с. 139]. Присвячення себе роботі на користь розвитку народу українського не тільки може повністю задовольнити особистості, які піднялися до розуміння інтересів загальнолюдських, – але вільна і розвинута українська нація буде, звичайно, не найостаннішим членом у людській сім'ї. Далі веде Драгоманов: «Український рух, який проявляється в останні десятиріччя з усе більшою наполегливістю, і в найбільш наївні свої часи, по суті, не мав іншої цілі, крім повернення україн-

ської нації в сім'ю культурних європейських народів, в яку вона входила до кінця XVII ст. українського, доки згаданий вище розподіл України не підірвав її сил» [1, с. 139]. На даний час свідомо діяльність на користь громадянської свободи і самоврядування населення України, а також об'єднання її освічених класів з масами народу, звичайно, допоможе українській нації скоротити ту відстань, яка утворилася протягом останніх століть між її розвитком і народів Європи, які значно випередили її, – ціль, яка вже сама собою не може не бути визнаною гідною зусиль морально розвинутих людей, а особливо вигадуваних серед українського народу і завдяки його праці.

«Розглядаючи політичну історію Швейцарії, Нідерландів, Шотландії, Англії та Сполучених Штатів Америки – країн, які й досі залишилися зразками політично вільних держав на земній кулі, – ми бачимо, – що в них політичні революції спрямувались перш за все проти непов'язаної з місцевим населенням бюрократії, розвиток якої ці революції встигли призупинити на самому початку, так само як і зберегти самоврядування.

Додаючи коментар до V статті Української політико-соціальної програми, Драгоманов пише: «Політична свобода не може бути метою, а є тільки умовою забезпечення життя і розвитку населення. Саме тому будь-яке співтовариство, яке ставить собі за мету політичне визволення певної країни, повинно мати, крім певного плану влаштування самоврядування, готову програму заходів соціально-економічного і культурного характеру» [1, с. 164].

Наприкінці твору «Вільна спілка» Драгоманов стверджує, що «Україна до XVIII ст. була, хоча й найбільш відсталою (внаслідок збігу різних географічних та історичних обставин), але все-таки органічною частиною культурної Європи» [1, с. 178]. Відірвана була Україна від цієї Європи внаслідок свого підкорення деспотичній і централізованій Російській імперії. Стан політичної свободи в останній час, вже за свідченням сучасності перешкоджає європейському розвитку України.

Дослідник спадщини М. Драгоманова Г. Корольов наголошує: «Драгоманівські політичні концепти були сформульовані в 1879 р. До них вчений відносить: рівність прав для кожної людини, свободу слова, друку й науки, зборів і товариства, право безперешкодної самоуправи (автономії) для кожної громади в її справах,

повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій Україні» [9]. Означена конструкція визначає доцільність демократичного розвитку кожного народу, яка сприятиме утворенню майбутнього федералістичного союзу держав. Тому, зважаючи на тенденції історичного процесу в Європі, М. Драгоманов стверджує, що «українцям ліпше виступати з думками не стільки національними, скільки автономними і федеральними» [2, с. 540]. Отож, провідною ідеєю у його концепції конституціоналізму було обстоювання широкої автономії України з великою частиною суверенітету в межах федерації вільних народів.

Мислитель невтомно доводив, що не можна визволяти «слов'янських братів» від «турків зовнішніх», допоки над визволителями непорушно панують «турки внутрішні»; що встановлювати свободу в чужій країні можуть тільки люди вільні у себе вдома; що свобода – «чисте діло» і потребує «чистих рук» і що люди, які заплямували себе інтендантськими та іншими крадіжками та кривавими приборканнями пограбованих своїми колишніми поміщиками селян, своїм дотиком до справи свободи можуть тільки занапастити її.

1. Андрусяк Т. Г. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). Львів: Світ, 1998. 189 с.

2. Драгоманов М. П. Вибране. К.: Либідь, 1991. 688 с.

3. Михайло Драгоманов у контексті європейського просвітницького руху: навч.-метод. посібник; кол. авторів під кер. проф. О. В. Потильчака. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 142 с.

Б. І. Приймак,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У вітчизняній історії проблеми взаємин Збройних Сил і суспільства завжди займали особливе місце. Сьогодні, через

об'єктивні і суб'єктивні причини ці проблеми переходять в розряд ключових, стратегічних. Від їх рішення багато в чому залежить майбутнє Збройних Сил, створення професійної армії для забезпечення національної безпеки України.

Ця проблема для українського суспільства є не риторичною, а практичною. Наша свідомість міцно пов'язана з ідеєю захисту своєї Вітчизни. Дійсно, духовний стрижень єднання всіх громадян нашої країни виріс на загальній для всього народу потребі – не допустити на свою територію загарбника, відбити ворога, забезпечити мирний перебіг життя. А для цього Україні потрібна надійна, боєздатна армія. Перехід на контрактну основу комплектування сам по собі не наділяє її даними якостями. Все вирішує стан духу, де професійна підготовка особового складу і усвідомлений патріотизм, моральна відповідальність і залізна воля забезпечують його силу. Ці духовні якості потрібні, перш за все, офіцерському складу, бо офіцерський корпус – ядро будь-якої армії.

Агресія Росії змусила українську владу відродити армію з попелу. За роки війни Україна в рази збільшила парк техніки в зоні АТО та чисельність особового складу, як свідчать дані Міноборони.

Таким чином, теорія і практика вимагають сьогодні від наукового співтовариства пропозицій по підвищенню якості функціонування системи національної безпеки України. Але, як відомо, без теорії практика працювати не буде. Формування понятійно-категоріального апарату має величезне значення для дослідження будь-якого явища. Із цього приводу правознавець В. Д. Катков відзначав: «Володіння ясними загальними поняттями є необхідний елемент всякого знання і невід'ємний чинник всякого наукового прогресу» [2, с. 46].

Незважаючи на те, що Конституцією і законодавством України визначені основні права і свободи військовослужбовців, конституційні гарантії їх соціального захисту, реального забезпечення цих прав ще не досягнуто, так як проводиться анти-терористична операція на сході України [1].

Законодавче урегулювання питань проходження військової служби громадянами України рік за роком потерпає змін. Сьогодні вкрай важливо, щоб такі зміни, що відбуваються у

правовій площині йшли на благо суспільству у цілому та українському народові зокрема. Реформування армії та усіх суміжних понять, явищ та процесів за останні роки є значно динамічними, важливими та необхідними. Кінець 2016 року характеризується доволі значними змінами головного та базового документу, який регулює проходження військової служби, а саме Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Зокрема такі зміни передбачають відміну контрактів до закінчення особливого періоду; унормування укладення громадянами України, які приймаються на військову службу за контрактом, контрактів з визначеними термінами їх дії; укласти нові контракти на строк шість місяців або на більші строки; унормування продовження контракту для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, виключно під час проведення мобілізації або з моменту введення воєнного стану і інші.

Безперечно такі нововведення дозволять якісно спрогнозувати розвиток кадрової ситуації у Збройних Силах України, вжити заходів щодо її покращення та не допустити зниження боєздатності Збройних Сил України.

Реалізація на практиці таких положень повинна надати змогу унормувати деякі важливі питання, пов'язані з прийняттям, продовженням та звільненням громадян з військової служби, надати можливість військовослужбовцям, які проходять військову службу за різними видами контрактів в особливий період, за бажанням продовжити військову службу за новим контрактом або звільнитися з військової служби, що дозволить створити рівні умови та уникнути додаткової психологічної напруги в Збройних Силах України.

На сьогодні крім існуючих раніше обставин, які надавали військовослужбовцю право за власним бажанням звільнитися з військової служби діють нові дві обставини, якими є: утримання жінкою (чоловіком) – військовослужбовцем повнолітньої дитини віком до 23 років, яка є інвалідом I чи II групи, якщо вона (він) не висловила (не висловив) бажання продовжувати військову службу та утримання жінкою (чоловіком) – військовослужбовцем дитини – інваліда підгрупи А віком до 18 років, якщо вона (він) не висловила (не висловив) бажання продовжувати військову службу.

Психологічний фактор при проходженні військової служби, необхідно б акцентувати увагу на тому, що в сутнісному наповненню, що стосується прав військовослужбовців за минулі роки не було приділено увагу. Необхідність прописати психологічний аспект проходження військової служби по правам військовослужбовців останнім часом спонукало те, що на четвертому році проведення бойових дій на теренах України постраждалими є не тільки військовослужбовці, а й члени їх сімей. Усвідомлюючи, що необхідність здійснення на найвищому рівні психологічних реабілітаційних заходів як самих військовослужбовців, так і членів їх сімей є мінімальним, але необхідним та важливим заходом, що дозволить забезпечити стабільність, рівновагу та безпеку у суспільстві. Здійснення заходів з психологічної, медико-психологічної, моральної, психічної та фізичної реабілітації безпосередньо тільки військовослужбовців, що проходять військову службу не дасть вагомого результату без надання таких же послуг членам їх сімей, які приймають на себе основний тягар психологічних змін, які, нажаль, відбуваються з людьми останніми роками.

В. Й. Пашинський, вивчаючи цю проблему, вважає, що правовий статус особи – це складна категорія, яка віддзеркалює комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом, оточуючими людьми. Основу правового статусу особи, що складають її права, свободи і обов'язки є закріплені в Конституції та інших законодавчих актах, проголошені в Загальній декларації прав людини. Це головним чином і визначає правове становище особи в суспільстві, її роль, можливості і участь у державних справах [3, с. 42–44].

Зміст правового статусу військовослужбовців є дуже багатограним і залежить від ряду факторів. По-перше, військовослужбовець, як громадянин своєї держави, виконує обов'язки щодо збройного захисту держави, пов'язаний з необхідністю беззаперечного виконання наказів і поставлених завдань у будь-яких умовах, у тому числі і з ризиком для життя. З цього випливає, що військовослужбовець, як громадянин, повинен наділятися конституційними правами і свободами, нести обов'язки і відповідальність. По-друге, конституційні права і свободи військовослужбовців, їх обов'язки і відповідальність визначаються з

урахуванням можливостей їх реалізації в умовах Збройних сил, що спричиняє деякі обмеження в правах і свободах. Отже, виконання громадянином обов'язків військової служби обумовлює те, що стосовно нього буде діяти ряд обмежень, що передбачені законодавчо і випливають із особливостей військової служби, а також відповідно до цих особливостей військової служби їм надаються додаткові права, пільги, гарантії і компенсації.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не досконалий (не дивлячись на те, що зміни до цього Закону вносяться кожного року і в цьому теж) та створює велику кількість перешкод на шляху до якісного реформування військової сфери. У зв'язку з недоліками цього Закону (як в принципі і багатьох чинних українських законодавчих актів) виникають складні правові конфлікти у сфері соціального захисту та реалізації прав військовослужбовців. Не виключенням з цього приводу стало навіть право на свободу совісті. Так, у частині 5 статті 6 зазначеного Закону вказано, що «особам, релігійні переконання яких перешкоджають проходженню строкової військової служби, надається право на проходження альтернативної (невійськової) служби відповідно до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» [4, 5].

Таким чином, правом на альтернативну службу в контексті приписів цього Закону можуть користуватися лише особи, які призиваються на строкову військову службу, а особи, що проходять військову службу за контрактом цим правом користуватися не можуть.

Крім цього, таке вузьке та однобічне розуміння права на альтернативну службу названим Законом, а також недостатня розробленість відповідних конституційних положень породжує й інші проблеми у цій сфері.

На сьогодні в Україні склалася система нормативно-правових актів різної юридичної сили, які визначають конституційно-правовий статус військовослужбовців. Ця система характеризується великою кількістю нормативно-правових актів, їх непослідовністю, дублюванням правових норм, відсутністю єдиної термінології. Правові норми, що містяться в цих актах, не відповідають в повній мірі сучасному стану суспільних відносин, носять чисто декларативний характер і не завжди мають механізмів їх

реалізації. Тому існуюча нормативно-правова база потребує системного вивчення та аналізу і на цій основі розроблення та прийняття нових більш дієвих нормативно-правових актів, що регулюють конституційно-правовий статус військовослужбовців [6].

Президент України як глава держави, гарант додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина і як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України безпосередньо виступає гарантом забезпечення конституційних прав і свобод військовослужбовців [7].

Таким чином, складність суспільно-політичного і соціально-економічного положення Збройних Сил в сучасній Україні висуває на перший план завдання активного пошуку механізмів підвищення престижу та патріотизму військової служби в суспільстві, а також взаємодії суспільства і армії в нових умовах розвитку держави.

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 (Документ 254к/96-вр, чинний, поточна редакція – від 30.09.2016, підстава 1401-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>).

2. Катков В. Д. К анализу основных понятий юриспруденции. Харьков, 1903. 462 с.

3. Пашинський В. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні. *Право України*. 2005. С. 40–44.

4. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII (Документ 1975-12, чинний, поточна редакція – Редакція від 09.12.2012, підстава 5462-17). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1975-12>.

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII (Документ 2011-12, чинний, поточна редакція від 21.03.2018, підстава 2288-19). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII (Документ 2232-12, чинний, поточна редакція – від 16.05.2018, підстава 2409-19). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.

7. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII (Документ 1934-12, чинний, поточна редакція – від 26.05.2018, підстава 2396-19). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ЗМІСТ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Процес розвитку й удосконалення системи конституційного регулювання в сучасній Україні пов'язаний з низкою факторів, серед яких особливу роль відіграє не тільки загальновизнаний аспект «якості» конституційного законодавства (на це абсолютно чітко звертає увагу вітчизняний фахівець О. Ющик, який зазначає, що саме від якості законодавства і законодавчого процесу залежить те, яким чином право функціонує у суспільстві і виконує свою регулятивну функцію), що відображає об'єктивно-правовий вимір конституційного регулювання, а й суб'єктивний аспект, що стосується сприйняття цінностей конституційного регулювання, культивування всебічного розуміння і визнання соціального призначення конституції, поваги до неї, а також до тих інститутів, які встановлюються чинним конституційним правом України [1, с. 89]. Конституційне право не можливе без цілісної системи загальновизнаних ідей та принципів конституціоналізму. Конституціоналізм на сьогоденнішому етапі розвитку і вдосконалення набуває ознак невід'ємного елементу правової культури і правової правосвідомості суспільства.

Характеризуючи існуючі в сучасній науці конституційного права підходи до визначення поняття конституціоналізму, слід зазначити, що на доктринальному рівні сформувалося одразу декілька основних традицій його розуміння. Зокрема, на думку деяких дослідників, конституціоналізм слід розуміти насамперед як специфічну практику конституційного будівництва, реалізації конституції, її охорони та існуючого конституційного ладу [2, с. 151].

Одночасно конституціоналізм постає як забезпечена державою системність конституційних явищ, що охоплюють весь процес конституційного регулювання і конституційного розвитку [3, с. 58].

На думку інших дослідників, у визначенні поняття конституціоналізму наголос має бути зроблено не стільки на практичному аспекті, скільки на теоретичному. Зокрема, С. Авак'ян зазначає, що конституціоналізм є перш за все системою уявлень щодо загально демократичних і загальноцивілізаційних цінностей влаштування державного і суспільного життя [4, с. 101]. Ці уявлення визначають найбільш загальні напрями розвитку держави і суспільства, метою яких є утворення демократичної політичної системи, громадянського суспільства і правової держави.

Український конституціоналізм у процесі свого становлення характеризується: науково-практичною парадигмою конституціоналізму, що має власну («національну») історію розвитку; принципами, що набули свого конституційного оформлення значно пізніше, ніж в інших країнах Європи; елементами змісту, які відображають специфіку українського суспільства, української державності, правової системи України; інститутами системи конституціоналізму, що перебувають у стадії становлення; нарешті, метою – як мети конституційних перетворень в Україні [5, с. 8].

Сучасний український конституціоналізм, модель якого є адекватною сучасним об'єктивним умовам розвитку України, а також кореспондує перспективним завданням конституційно-правових і демократичних перетворень соціально-політичних інститутів, визначається окремими характеристиками. По-перше, сучасний український конституціоналізм характеризується спадкоємністю ідеалів ліберального конституціоналізму, рецепцією його основних тез, зокрема: обмеження влади держави та максимально можлива в організованому соціумі свобода людини, яка є самоцінною і, як наслідок, має широкий спектр прав і свобод, що гарантуються, забезпечуються і охороняються (захищаються) публічно-владними структурами.

По-друге, сутність конституціоналізму, як об'єктивна, пізнана його внутрішня константа, квінтесенція його змісту, кон-

центрований вираз його соціальної спрямованості, є демократично-правовою, По-третє, сутність опосередкує зміст конституціоналізму, що складається з сукупності взаємопов'язаних елементів (Конституції і конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості і конституційного правопорядку). Розвиток українського конституціоналізму передбачає посилення взаємозв'язку між цими елементами. По-п'яте, система конституціоналізму цілеспрямована, тобто її створення і функціонування зумовлені кінцевою метою – прагненням обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини. По-шосте, конституційно-правова свобода як мета сучасного конституціоналізму є можливою за умови існування громадянського суспільства, що є передумовою конституціоналізму, передусім тому, що саме воно здатне реально обмежити публічну владу в інтересах людини з метою забезпечення свободи людини. По-сьоме, український конституціоналізм у сучасний період знаменує динаміку до демократичного суспільства, в якому забезпечується реалізація та захист закріплених у Конституції і конституційному законодавстві принципів конституціоналізму: верховенства права; верховенства Конституції і (правових) законів; пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами [5, с. 498].

1. Ющик О. І. До питання методології пізнання законодавчого процесу в Україні. *Право України*. 2009. № 10. С. 89–95.

2. Словська І. Є. Поняття конституціоналізму. *Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. Вип. 18. С. 151.

3. Федоренко В. Л. Система конституційного права України як складник класичного конституціоналізму. *Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми*. Зб. наук. пр. / відп. ред. П. Ф. Мартиненко, В. М. Кампо. К.: «Купріянова», 2007. С. 58.

4. Бабенко К. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 99–106.

5. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Л. О. Коробій,
здобувач вищої освіти
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Основним Законом України визначено, що права та свободи громадян не можуть бути порушені, але зважаючи на обставини, що можуть виникнути в державі і суспільстві Конституція України допускає можливість їх обмеження. Обмеження прав людини – це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [2, с. 5].

Такі обмеження допускаються в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинам, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина з названих підстав спрямоване на досягнення розумного балансу між інтересами окремих осіб, суспільства та держави [3, с.78].

У ст. 64 Конституції визначено, що « В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень».

Загалом допускається обмеження таких конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки:

- 1) право на особисте та сімейне життя;
- 2) право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати,

використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір;

3) право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації;

4) право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;

5) право на страйк;

6) право на свободу та особисту недоторканність;

7) право на недоторканність житла;

8) право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [1].

Конституція зазначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

На практиці непоодинокими є випадки, коли законодавець і правозастосовні органи надто широко тлумачать допустимі обмеження прав і свобод, особливо в інтересах національної безпеки, внаслідок чого спотворюється або взагалі нівелюється їхня сутність. Крім того, часто громадяни перебільшують обсяг належних їм конституційних прав і свобод та межі їх реалізації,

ставляють свої інтереси вище за національні, а тому вважають неправомірним встановлення будь-яких обмежень щодо них, навіть із метою забезпечення національної безпеки [3, с. 79].

Отже, Конституція України може обмежити права людини в умовах або воєнного або надзвичайного стану на певний строк. Зокрема допускається в інтересах національної безпеки обмеження таких конституційних прав і свобод людини і громадянина: право на особисте та сімейне життя; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір; право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право на страйк; право на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8.

3. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.

І. В. Рижук,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

конституційного, адміністративного

та фінансового права

Хмельницького університету

управління та права

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОАЛІЦІЇ ДЕПУТАТСЬКИХ ФРАКЦІЙ

Одна з характеристик органів державної влади є нормативно-правове закріплення їх статусу. Не є виключенням й український парламент.

Нормативно-правовою основою правового статусу Верховної Ради України виступає Основний Закон нашої держави, в якому закріплено передумови тих норм, що мають в повній мірі регулювати статус парламенту та містяться в законах України. Так, в розділі IV, який повністю присвячений Верховній Раді України, викладено основоположні норми щодо порядку створення та діяльності представницького органу влади; щодо повноважень, притаманних парламенту; основ взаємовідносин Верховної Ради України з іншими вищими органами державної влади; положення стосовно структурних елементів парламенту; визначено суб'єктів законодавчої ініціативи; закріплено складові законодавчого процесу.

Ст. 83 Конституції України закріплює, що порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та законом про регламент Верховної Ради України. Отже, на конституційному рівні обумовлено наявність Закону України «Про Регламент Верховної Ради України».

Як зазначає В. М. Олуйко, регламент парламенту є, власне, парламентським кодексом, який побудований за наступною схемою: внутрішній устрій і органи парламенту; права й обов'язки депутатів; депутатські об'єднання (комітети, комісії); законодавчі та контрольно-розпорядницькі процедури; міжнародне міжпарламентське співробітництво тощо [1, с. 6].

По суті, цей акт є своєрідним «компенсаторним» актом у тому сенсі, що, оскільки Конституція України не містить великої кількості присвячених урегулюванню парламентської діяльності процесуально-правових норм, то саме Регламент Верховної Ради України перебирає на себе відповідну регулятивну роль. Тому український парламентський Регламент здійснює відповідне правове регулювання не «після» Конституції, а «разом» з Конституцією України [2, с. 164], що, втім, не означає наявності у Регламенту Верховної Ради України вищої юридичної сили стосовно інших законів України.

Як показує досвід здійснення конституційних повноважень Верховної Ради України, реалізація чинного Регламенту виявила протягом останніх років чимало недоліків, зокрема факти його систематичного порушення та ігнорування вимог про недопустимість прийняття рішень, ухвалених з порушенням передбачених процедур.

Так, не знайшли відображення в нормах Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» положення щодо статусу коаліції депутатських фракцій. Конституція закріплює, що засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України. Не дивлячись на відсильний характер конституційної норми, в Регламенті Верховної Ради України до цього часу статус даного суб'єкта залишається неврегульованим. Це в свою чергу призводить до того, що на законодавчому рівні не закріпленими залишаються не тільки правові засади діяльності, а й конституційно-правовий статус даного суб'єкта парламенту.

Це при тому, що повноваження даного депутатського об'єднання є досить суттєвими, зокрема в Конституції передбачено, що коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України. Окрім того даний суб'єкт в подальшій діяльності тісно пов'язаний із Кабінетом Міністрів України, про що свідчить навіть те, що Програма діяльності Кабінету Міністрів України базується на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України [3].

Окрім того, однією з підстав дострокового припинення повноважень Парламенту України Президентом є не формування коаліції депутатських фракцій протягом одного місяця. Саме така підстава стала причиною дострокових виборів Верховної Ради України у 2014 році [4].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України), коаліція депутатських фракцій – це сформоване на встановлених Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України засадах об'єднання за результатами виборів кількох депутатських фракцій, кількість народних депутатів України в яких становить більшість від конституційного складу Верховної Ради України (226 народних депутатів), які (депутатські фракції) на основі узгодження політичних позицій погодились на спільну парламентську діяльність.

Таким чином, конституційними підставами формування коаліції депутатських фракцій є: 1) формування коаліції депутатських фракцій за результатами виборів; 2) узгоджена політична позиція депутатських фракцій, які формують коаліцію; 3) входження більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України до коаліції депутатських фракцій. Також важливо зазначити, що відповідно до підпункту 3.3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008, підставами припинення діяльності коаліції депутатських фракцій є, зокрема, зменшення чисельного складу коаліції депутатських фракцій до кількості народних депутатів, меншої ніж визначено Конституцією України (226 парламентарів), шляхом виходу із неї однієї або кількох депутатських фракцій (народних депутатів) [5].

Одним з нововведень, що пов'язано із формування коаліції депутатських фракцій у 2014 році стало підписання коаліційної угоди, в якій закріплено принципи її діяльності, завдання, політичну спрямованість тощо [6]. Безсумнівно це є суттєвим кроком до розвитку сучасного парламентаризму, але попри все, даний документ носить переважно формально-декларативний характер, про що свідчить аналіз її виконання (антикорупційна реформа, судова реформа, реформа виборчого законодавства тощо).

Аналізуючи фактичні правовідносини та політичну складову, можемо констатувати, що парламентська коаліція має значний вплив на Уряд України, вона є відповідальною за його формування й далі за належне функціонування. Коаліція депутатських фракцій надає пропозиції щодо кандидатур на посаду членів Уряду, в подальшому ця сама коаліція через депутатів, які входять до складу фракцій, що утворюють коаліцію, голосує за ці пропозиції, призначаючи на посади відповідних міністрів. Саме конкретні політичні партії, які утворюють коаліцію, повинні відповідати за належну роботу Уряду, як суб'єкт який його сформував та має певні важелі впливу. В іншому випадку на наступних виборах до Верховної Ради України виборці можуть зменшити або навіть виключити присутність тієї чи іншої політичної сили в Парламенті. У цьому виражається політична складова відповідальності фракцій, що утворюють коаліцію.

Як бачимо, на сьогодні в Україні невисокий рівень розвитку парламентаризму та політичної культури, це проявляється в

нестійких та неефективних парламентських зв'язках, відсутності стратегічного бачення зовнішньої та внутрішньої політики держави, конфліктності прийняття важливих рішень тощо.

Звертаючись до досвіду зарубіжних країн, варто зазначити, що процес формування коаліції є мало регламентований. До прикладу, у країнах з досить тривалою історією парламентаризму (Великобританія, Німеччина, Франція) правовий статус парламентської більшості та опозиції не знайшов свого нормативного оформлення. Законодавство даних країн не містить положень про формування більшості на партійній основі.

Але ж на практиці країни з сталим та високим рівнем парламентської культури дотримуються принципу внутрішнього розподілу парламентаріїв на більшість (коаліцію) та меншість (опозицію), при цьому обов'язково забезпечується чітке дотримання прав останньої. До прикладу, у Чехії партія, яка є переможцем на виборах або створена коаліція за погодженням із президентом країни висуває кандидата на посаду Прем'єр-міністра, коаліція повинна його підтримати більшістю голосів під час голосування, після чого сформувати Уряд. Цікавим є той факт, що обраний Прем'єр-міністр має право поєднувати посаду в Уряді з керівництвом правлячої партії.

Схожа політична традиція існує й у Німеччині, Австрії. В Іспанії коаліція за погодженням з Королем призначає голову Уряду, який вже призначає міністрів. Є приклади європейських країнах (Швеція, Данія, Фінляндія) в яких уряд може бути сформований опозицією депутатів парламенту (такий уряд отримав назву «уряд меншості»). Право сформувати уряд у цих країнах має політична сила, яка отримала найбільшу кількість голосів на парламентських виборах, але при цьому дана політична сила не обов'язково має мати більшість у парламенті.

Наприклад, у Швеції Уряд був сформований коаліцією партій, які складають менше ніж 50% від його загального складу. При формуванні Уряду застосовується система «негативного парламентаризму», сутність якої полягає у тому, що для обрання Прем'єр-міністра достатньо, щоб за його кандидатуру не проголосували більше половини депутатів від загального складу парламенту.

Прикладом країни, де нормативно-правове регулювання функціонування парламентської більшості не апробовано значною кількістю років є Польща. Лише в 1997 році з прийняттям

нової Конституції розпочався процес формування парламентської більшості. Внаслідок змін було сформовано політичну систему, відповідно до якої партія-переможець формує Уряд, у разі браку голосів, до неї можуть приєднатись інші партії зі схожими політичними поглядами. Однак уряди Польщі не можна назвати стабільними через те, що їх формує саме партія-переможець, не враховуючи при цьому інтереси інших партій коаліції.

У країнах Латинської Америки президент, задля ефективної власної політики, повинен мати підтримку більшості в парламенті. Заради отримання якої можуть використовуватися адміністративні методи тиску, фінансові ресурси, посадові заохочення тощо. Не дивлячись на це, протистояння президента та парламенту є типовим для країн даного регіону [7, с. 72].

Сьогодні спостерігається відсутність парламентської уваги до законодавчого розв'язання окреслених проблем. Зокрема, питання щодо діяльності коаліції фактично перейшли у сферу політичних домовленостей, що стало своєрідною заміною належного законодавчого регулювання окреслених вище питань. Такий стан нормативно-правового регулювання функціонування коаліції депутатських фракцій не можна визнати задовільним, оскільки він негативно впливає як на структурування парламенту України, так й на здійснення депутатами своїх конституційних повноважень.

Отже, підсумовуючи вище окреслене питання, вважаємо за потрібне як найшвидше юридично оформити існування та діяльність коаліції депутатських фракцій, зокрема, доцільним є внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» або ж прийняття окремого Закону України «Про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України», в якому й закріпити її конституційно-правовий статус.

1. Олуйко В. М. Парламентське право України: Проблеми теорії та практики. К.: Юрінком Інтер, 2004. 215 с.

2. Шаповал В. М. Джерела конституційного права України: питання теорії і практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 155–170.

3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII (редакція від 07. 03. 2018 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

4. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів Президент України: Указ Президента України від 27 серпня 2014 року № 690/2014 (редакція від 27.08.2014 р.). URL: <http://www.president.gov.ua/documents/6914-17590>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 р №16-рп/. URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=19872>.

6. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» Верховна Рада України від 27 листопада 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>.

7. Проблеми регламентації коаліції та опозиції у Верховній Раді України. Рекомендації експертів / В. Крижанівський, А. Паршикова, С. Лінецький. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 124 с., С. 72.

В. В. Сенік,

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

Т. В. Рудий,

*кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри інформатики
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

С. В. Сенік,

*науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ІНФОРМАЦІЮ» У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Закон України «Про інформацію» [1] – є одним із основоположних документів у системі регулювання інформаційних відносин в Україні. Дія цього закону поширюється на інформаційні відносини, які виникають в усіх сферах життя й діяльності нашого суспільства та держави під час одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Закон установлює загальні правові

основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного й державного життя України, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону, захищає особу й суспільство від неправдивої інформації [2].

Ст. 2 Закону України «Про інформацію» встановлює основні принципи інформаційних відносин у роботі Національної поліції. До них відноситься правомірність одержання, поширення, використання, зберігання, захист, достовірність і повнота тощо. У той же час закон наголошує (ст. 3), що державна інформаційна політика спрямована на забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору. Окрім цього визначено, що реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи й законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб (ст. 6).

Важливим питанням регулювання інформаційної діяльності Національної поліції України є те, що право на інформацію забезпечується обов'язками суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість і засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення; визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного та громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію (ст. 6 п. 1).

Закон України «Про інформацію» водночас допускає й окремі обмеження прав на інформацію в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя (ст. 6 п. 1).

Чи відповідає дане положення Конституції України? Для цього, насамперед на нашу думку слід звернутися до ст. 17, у якій

передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Не менш важливим є і положення ст. 9, де визначено, що Україна визнає пріоритет загальнолюдських цінностей, поважає загальновизнані принципи міжнародного права. Окрім того, у Конституції вказано і інший комплекс прав та свобод людини і громадянина, які визначають її правовий статус у даній сфері. Головними у цьому напрямі, на нашу думку, є норми ст.ст. 31, 32 та 34. Так, ст. 34 Конституції визначає: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Розглянуте у даній нормі право за своїм змістом представляє певну міру поведінки і для його реалізування особі необхідно здійснити активні дії. Це право може розумітися як можливість виконувати певні дії щодо збирання, створення, зберігання, обробки і розповсюдження інформації у будь-якій формі, крім випадків встановлених прямих заборон зі сторони закону.

Разом з тим, інший тип інформаційних прав міститься в нормах ст. 31 та ст. 32 Конституції. Так, ст. 31 визначає: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинам чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо». А ст. 32 Конституції встановлює: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах

державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації» [3].

Норми ст. 31 та 32 надають особі певні права на здійснення окремих дій: ознайомлення з відомостями про себе в органах публічної влади, звернення до суду з вимогою припинення незаконних дій з інформацією про себе, або з такою інформацією, що завдає шкоди законним інтересам особи. Але важливо відзначити, що норми ст.ст. 31 та 32 спрямовані, передусім, на обмеження втручання в особисті справи особи з боку держави і третіх осіб. Названі норми мають, в першу чергу, захисний характер щодо конкретних правових відносин в інформаційній сфері [4].

Основою встановлення обмежень на реалізацію людиною її прав у сфері інформації є те, що такі заходи мають розглядатися як прийнятні в демократичному суспільстві; вони можуть реалізовуватися за наявності певних механізмів забезпечення прав і свобод особистості, громадського контролю, відповідати принципам демократичного суспільства. Окрім цього вони не повинні суперечити цілям, викладеним в Статуті Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних правових документах. Другою важливою умовою обмеження реалізації прав і свобод людини має бути те, що дані обмеження та механізми їх виконання мають встановлюватися законом. Третя умова характерна тим, що обмеження повинні застосовуватися лише в особливих випадках. А це значить, що обмеження інформаційної свободи не мають носити масового характеру, а повинні виконуватися у виключних випадках щодо конкретних ситуацій чи конкретних суб'єктів інформаційних відносин. І, зрештою, схожі обмеження, умови, формальності та покарання мають застосовуватися лише у разі неминучої потреби. Таким чином, ці заходи мають бути адекватними існуючим загрозам, шкода від застосованих таких обмежень не має перевищувати можливої шкоди від наявних загроз. Крім того, державні органи повинні застосовувати подібні заходи лише якщо вони дійсно необхідні в даній ситуації і ніякими іншими засобами поставлені завдання вирішити не можливо [4].

Розглянуті нами конституційні положення є вагомими на-самперед тому, що сам процес трансформації органів міліції в органи Національної поліції – закономірний результат впливу міжнародних, євроінтеграційних процесів на українську правову систему. Прагнення до відповідності європейським стандартам у значній мірі і зумовило реформування органів внутрішніх справ України.

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657>.

2. Пеньков С., Шендрик А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів міністерства внутрішніх справ України: нормативно-правове. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. № 4. Ч. 2. URL: jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_2/31.pdf.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628>.

4. Сенік С. В. Повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики*: матеріали наукового семінару (23 червня 2017 р.) / упор. М. В. Ковалів. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 243–247.

5. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004.

С. В. Сенік,
*науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Інформаційні права людини – це гарантовані державою можливості людини задовольняти її потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації. Гарантоване Конституцією України право на інформацію стає все більш важливим для існування демократичного суспільства. Та не варто ототожнювати право на

інформацію й інформаційні права людини. Інформаційні права і свободи людини та громадянина становлять цілісний екзистенціальний феномен, який можна пізнати виключно крізь призму їхніх системних властивостей, що проявляється у наявності прав і свобод інформаційного характеру у різних сферах життєдіяльності суспільства. Тому доцільно говорити про інформаційні права і свободи людини та громадянина в екологічній сфері, економічній сфері, політичній сфері, управлінській сфері тощо, які корелятивно поєднані і в своїй інтегративній сукупності становлять систему інформаційних прав і свобод. Адже поява інших сфер життєдіяльності суспільства не змінює сутності цього феномена. Нині будь-які суспільні відносини проявляються через інформацію, інформаційну сферу. Можна стверджувати, що інформаційні права і свободи є в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства.

«Право на інформацію» та «інформаційні права» – поняття нетотожні. Поняття «інформаційні права і свободи людини та громадянина» є ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише можливість «вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом, на свій вибір» або навіть «можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів», а це усі права і свободи людини і громадянина, що мають інформаційний характер [1]. Ядром інформаційних прав людини є право на інформацію. Крім загального визначення права людини на інформацію статтею 34 Конституції передбачено низку інших інформаційних прав і свобод, що закріплюються конституційними нормами: свобода особистого і сімейного життя (ст. 32); таємниця листування, телефонних переговорів, телеграфної й іншої кореспонденції (ст. 31); право громадянина не зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях із відомостями про себе (ст. 32); право громадянина направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися в органи державної влади, органи місцевого самоврядування та до посадових і службових осіб цих органів (ст. 40); право кожного громадянина на сприятливе навколишнє середовище, достовірну інформацію про її стан

(ст. 50); право кожного на свободу творчості і право доступу до культурних цінностей (ст. 54); право кожного громадянина на одержання кваліфікованої правової допомоги (ст. 59). Деякі конституційні положення також мають відношення до інформаційних прав і свобод (наприклад, статті 21, 24, 23, 35, 53). Зрозуміло, що Конституція України [2] закріплює основний зміст прав і свобод в інформаційній сфері, але їх конкретизація відображається в низці інших нормативно-правових актів.

1. Собків Я. М. Класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина. URL: [http:// goal-int.org/klasifikaciya-informacijnix-prav-i-svobodlyudini-ta-gromadyanina](http://goal-int.org/klasifikaciya-informacijnix-prav-i-svobodlyudini-ta-gromadyanina).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Р. І. Сибірна,

*доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри
психології діяльності в особливих умовах
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

О. В. Хомів,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри
економіки та економічної безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

А. В. Сибірний,

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри
загальної гігієни з екологією
Львівського національного
медичного університету
ім. Данила Галицького*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У РОЗРІЗІ ЕКОНОМІКИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Здоров'я населення, як економічна категорія, є вираженням економічних відносин, які тісно пов'язані з охороною та

зміцненням фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. З економічної точки зору громадське здоров'я є результатом праці, виробничої діяльності та послуг у сфері охорони здоров'я, що передбачають лікування, діагностику, профілактику, реабілітацію, медичну експертизу, підготовку кадрів, атестацію, акредитацію та ліцензування медичних послуг.

Як вид професійної діяльності, медичні послуги покликані забезпечувати збереження та підтримку оптимального рівня здоров'я окремого індивіда та населення в цілому [1].

Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [2].

Сьогодні для економічної науки і господарської практики важливим є те, що як фізичне, так і психічне здоров'я населення складає основу його працездатності та рівня професійної діяльності, оскільки воно забезпечує відповідний рівень продуктивності праці. Виходячи з цього, потребують ґрунтовного вивчення економічні стосунки, господарські контакти та виробничі відносини, які складаються між людьми у процесі забезпечення медичної діяльності [3].

Основними завданнями економіки охорони здоров'я з цих позицій повинно бути:

- визначення ролі та місця охорони здоров'я в системі суспільного виробництва;

- розрахунок обсягу економічних ресурсів охорони здоров'я та їх ефективне використання;

- вивчення тенденцій у зміні структури охорони здоров'я; розрахунок та оцінка економічної ефективності лікувально-діагностичної та профілактичної роботи закладів охорони здоров'я;

- оцінка економічної ефективності нових організаційних форм забезпечення медичної допомоги населенню, зокрема стаціонарно замінних технологій, діагностичних центрів і т.п.

- економічне обґрунтування нових організаційних форм медичної діяльності;

- розробка та оцінка ефективних форм оплати праці медичних працівників;

- розрахунок нормативів діяльності фахівців, включаючи визначення оптимального співвідношення медичних працівників: лікарів і середнього медичного персоналу та лікарів і працівників немедичних спеціальностей;

- навчання лікарів основам економіки та формування системи підготовки економістів для роботи в галузі охорони здоров'я [4].

У розрізі економічних аспектів охорони здоров'я слід широко використовувати спеціальні методи. Так, математично-статистичний метод дає змогу кількісно та якісно оцінити зв'язок між медико-діагностичними та профілактичними заходами. Встановлення оптимальних співвідношень між лікувальними, діагностичними та реабілітаційними процесами забезпечує балансовий метод. А експериментальний метод дозволяє відпрацювати оптимальні заходи щодо поліпшення ефективності господарювання закладів охорони здоров'я та підвищення якості охорони здоров'я населення.

З метою забезпечення конституційних прав громадян на охорону здоров'я з точки зору економічної науки необхідним є:

- визначення видів та обсягів медичних послуг з організаційно-правовим забезпеченням;

- економічна оцінка ефективності використання ресурсів охорони здоров'я;

- фінансове забезпечення діяльності лікувально-профілактичних установ з його економічним обґрунтуванням;

- економічна оцінка професійної діяльності працівників охорони здоров'я;

- відпрацювання економічних методів господарювання з урахуванням особливостей охорони здоров'я;

- розробка системи менеджменту та маркетингу лікувально-профілактичної діяльності.

Отже, необхідно проводити подальші дослідження економічних ресурсів охорони здоров'я та шляхів забезпечення конституційних прав громадян за рахунок сучасної фінансової системи та соціального сектора.

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

2. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Корнійчук О. П. Трансформація системи охорони здоров'я України: стан та перспективи. URL: <http://m.umj.com.ua/article/63259/transformatiya-sistemi-oxoroni-zdorovya>

4. Джемелінська Л. В. Економіка охорони здоров'я в системі охорони здоров'я. *Проблеми та перспективи розвитку національної економіки*. 2014. № 13. С. 25–31.

О. Р. Сірант,

здобувач

Донецького юридичного інституту

МВС України

ІНФОРМАЦІЙНІ ДАНІ ЯК СКЛАДОВА ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Питання про правову природу і поняття докази завжди займав важливе місце в теорії доказів, оскільки усвідомлення змістовного аспекту терміна «доказ» виступає необхідною умовою для досягнення істини і прийняття справедливого рішення в кожному конкретному провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Це стає особливо актуальним, враховуючи темпи розвитку інформаційних технологій і застосування їх в провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

Як зазначав Є. Додін, носіями інформації виступають не тільки люди і створені ними різноманітні письмові документи, а й інші неживі і одухотворені предмети матеріального світу [1, с. 106]. Матеріальні об'єкти – це об'єкти, які мають властивість бути об'єктивною реальністю, існувати поза нашою свідомістю про них.

Існуючі в віртуальній реальності в інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет і мобільного зв'язку (наприклад, файл, програма, звуковий сигнал і ін.) Об'єкти мають іншу природу.

На думку С. Єсімова, норми права за своєю природою об'єктивно залишаються інертними і відстають від суспільних відносин, які динамічно розвиваються. Ця якість має безперечну

цінність в «традиційних» умовах і формах розвитку суспільства, проте в інформаційну епоху «гальмування» привносить невідомість ситуації, пов'язаної з правовим забезпеченням інформаційних інтересів особистості, суспільства і держави. Особливу роль у вирішенні даної проблеми виконують міжнародні правові акти. Їх вплив на формування правового захисту інтересів суб'єктів інформаційних правовідносин в Україні обумовлено адаптацією національної нормативної бази до вимог законодавства Європейського Союзу [2, с. 132].

Збільшення обсягів інформаційних даних, що лежать в основі доказів, обумовлено стрімко розвиваються засобами комунікації і відповідно появою нових правовідносин. Це в свою чергу веде до виникнення нових видів адміністративних правопорушень, які вимагають відповідну доказову базу.

Сутнісні характеристики інформаційних конфліктів і співвіднесення їх з ознаками юридичного конфлікту обумовлюють необхідність перегляду правової сутності доказів у справах про адміністративні правопорушення і розробки нових змістовних аспектів, які входять до складу зазначеної дефініції.

Такий підхід відповідає поглядам А. Марущака в контексті пріоритетів розвитку інформаційного права України [3, с. 23]. Збільшення обсягів інформаційних даних і зміна об'єктивної реальності привели до створення нової сфери, де можуть відбуватися адміністративні правопорушення, аналогічно з подібними протиправними діями в реальному житті. Сутність інформаційного правопорушення проявляється в тісному зв'язку норм, що передбачають юридичну відповідальність за їх вчинення, з системою дозволів, заборон, обмежень і стимулів, які формують правовий режим в інформаційній сфері [2, с. 131]. Від ступеня такого зв'язку залежить не тільки ефективність конструкції складів інформаційних правопорушень, а й вирішення завдань протидії інформаційним правопорушенням.

Дана обставина набуває особливо значення в умовах поширення порушень цілісності інформаційних систем, розміщення в загальнодоступній інформаційній середовищі соціально-шкідливого контенту, порушень авторського права. Для ефективної протидії необхідно мати законодавчо закріплену доказову базу, яка буде використана для захисту прав і свобод від посягань в Інтернеті [4, с. 483–486].

В сучасній юридичній практиці все частіше зустрічаються випадки, коли єдиним доказом порушення прав і законних інтересів громадян і правових заборон держави є інформація, що знаходиться в мережі Інтернет і мобільного зв'язку. З розвитком систем роздільної обробки даних, технології мультимедіа, геоінформаційних технологій, хмарних обчислень, 3G-технологій, інформація у віртуальному середовищі поширюється швидко і може бути використання як для позитивної комунікації так і для порушення прав громадян.

Прикладами є:

- порушення авторських прав на твір (використання і розміщення в мережі Інтернет відеоролика, пісні, наукової статті);
- незаконне використання товарного знака та порушення законодавства про рекламу в Інтернеті (наприклад, спам, просування особистого сайту за рахунок популярності відомих Brands, незаконне використання популярних Record label); недостовірна реклама;
- розміщення недостовірної інформації про юридичну особу, що ганьбить ділову репутацію; інформації, що ганьбить честь і гідність фізичних осіб і ображає особистість, trolling;
- розголошення комерційної таємниці в мережах загального користування;
- розміщення фотографій і відеороликів, які підтверджують перебування особи в певному місці в певний час;
- порушення виняткових прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок;
- відправка з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (електронною поштою, SMS, повідомлень Viber/WhatsApp) повідомлень різного характеру, що підтверджують або спростовують різного роду факти.

Прогрес високих технологій і розвиток суспільно-правових відносин демонструють правову НЕ урегульованість появи нових сфер господарської діяльності та неефективність чинних правових норм.

Це відбувається через те, що юридична наука не встигають своєчасно осмислити і регулювати нові види правовідносин, обумовлені розвитком інформаційних технологій (англ. Information and Communication Technologies, ICT) і швидким

розвитком засобів комунікацій, формувати норми, що дозволяють використовувати нові види доказів у справах про адміністративні правопорушення.

Даний аспект детально проаналізовано на парламентських слуханнях «Реформи в області інформаційно-комунікаційних технологій і розвиток інформаційного простору Україна» (2016 р.) [5].

Розширення обсягу інформаційних даних сприяє ускладненню процесу притягнення до відповідальності і, відповідно, доведення, так як використання передових технологій, спеціальних знань фахівців і експертів, дозволяють уникнути незаконного притягнення до відповідальності і максимально використовувати сучасний правовий потенціал захисту прав і свобод громадян. З іншого боку – забезпечує посилення протидії приватного і публічного інтересу щодо взаємних зловживань.

Це проявляється в сфері приватного інтересу:

- на законодавчому рівні не закріплений новий вид правопорушення (відповідно, нові види доказів), що можна використовувати в протиправних цілях;

- використання всіх сучасних методів і способів захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, активна правова позиція громадян і їх обізнаність про недосконалість законодавства дозволяють домагатися не цілком справедливих рішень суду.

Щодо публічного інтересу:

- держава при недостатньому правовому регулюванні нових суспільних відносин, прагне контролювати особисті сфери життєдіяльності людини, зловживаючи правами на особисту недоторканність, прагнучи заповнити державним контролем і ускладненням комунікативну життя людини;

- держава при недостатньому правовому регулюванні нових суспільних відносин, прагнуть врегулювати на підставі загальноприйнятих директив, поєднуючи ці питання з проблемами інформаційної безпеки.

Тому цілком очевидно, що ефективність і відповідність правових норм чинного законодавства потребам суспільства і своєчасне законодавче закріплення нових видів правопорушень і доказів дозволило б урівноважити протилежність приватного і

публічного інтересу і врегулювати прогалини окремих аспектів в провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

1. Додин Е. В. Доказательства в административном процессе. М.: Юридическая литература, 1973. 192 с.

2. Єсімов С. С. Юридична природа адміністративних правопорушень у інформаційній сфері. *Наук. вісник Львів. держ. ун-т внутр. справ*. Серія юридична. 2014. № 4 С. 128–136.

3. Марущак А. І. Пріоритети розвитку інформаційного права України. *Інформація і право*. 2011. 1 (1). С. 20–24.

4. Марущак А. І. Інформаційне право: Доступ до інформації: навч. посіб. К.: КНТ, 2007. 532 с.

5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 р. № 1565-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 33. Ст. 1163.

Г. М. Сіромська,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри

філософії та політології

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ Й ОБҐРУНТУВАННЯ

Ефективний розвиток суспільства можливий, якщо прагнення і дії всіх органів держави скеровані на повагу до прав і свобод людини. Наслідком нашого недавнього тоталітарного минулого досі подекуди залишається уявлення про те, що особисті права мають бути повністю підпорядковані суспільним інтересам. Сьогодні права людини часто сприймаються як даність, але їх визнання завжди було дискусійним. Зокрема, Стаття 3 Конституції України гласить: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвер-

дження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Права людини (*human rights*) – певні можливості (свободи) людини, необхідні для її існування і розвитку, які закріплені як міжнародні стандарти; поняття, що характеризує правовий статус людини стосовно держави, її можливості і домагання в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах. Як відзначив американський дослідник Джек Донеллі, людські права в дослівному розумінні цього слова – це ті права, що належать особі з огляду на те, що вона є людиною [2, с. 33].

Жодна філософська теорія природи людини не має широкого визнання. Щобільше, низка моральних теорій і базових для них теорій людської природи заперечують права людини. Наприклад, марксизм пояснює моральні переконання в термінах «класової структури» і «класової боротьби», які визначені засобами і видами виробництва. Біхевіористи розглядають людську особистість як результат впливу зовнішніх умов (не внутрішньої сутності). Утилітаристи стоять осторонь прав людини, трактуючи їх міркою корисності: вони твердять, що права людини не мають ніякого незалежного морального статусу або сили. Загалом, існують суперечності між універсальними, моральними і юридичними принципами прав людини [3, с. 8].

Однак беззаперечними залишаються декілька фундаментальних основ філософського розуміння прав людини, що знайшло свій вияв у сучасних конституціях демократичних країн: гуманізм, свобода, рівноправність, гідність, толерантність, справедливість, повага до інших, відповідальність за власні вчинки.

Наприклад, сутність гуманізму – турбота про людину, визнання її як особистості, її права на свободу, недоторканість. В основі гуманістичного світогляду лежить розуміння пріоритетності прав людини і цінності окремого людського життя, що конституційно закріплено у більшості країн. Це є однією з найважливіших передумов для формування громадянського суспільства [4, с. 9]. Гуманістичний світогляд ґрунтується на визнанні людини та її невід'ємних прав абсолютною цінністю, а інтересів держави – відносною, бо вони не повинні здійснюватися за рахунок основних прав і свобод особистості. На думку дослід-

ниці Ханни Арендт, права людини не є первинними щодо прав громадянина, навпаки: саме останні уможливають перші.

Головне для людини – свобода, яка повинна бути середовищем її проживання. Оскільки людська воля становить важливу частину людської гідності; примушування робити щось всупереч нашому бажанню принижує людську особистість. У сфері свободи людина обирає свій власний життєвий шлях, реалізує свої інтереси. Свобода перетворює залежну людину в громадянина, визначаючи новий характер відносин з державою [4, с. 10]. Нове розуміння свободи невіддільне від прав людини, які є обмежувачем всевладдя держави. Без свободи неможливе «відкрите суспільство» (у трактуванні Карла Поппера), яке визнає і дотримується прав людини. Власне, «потреба» у правах людини з'являється переважно тоді, коли їх ефективно не гарантує державно-юридична практика. Якщо можна захиститись від дискримінації чи забезпечити потребу в їжі юридичним шляхом, то навряд чи будуть висуватися подальші вимоги щодо інших прав людини. Таким чином, права людини, виступають не тільки моральним, але й юридичним орієнтиром [5, с. 7].

Поняття «прав людини» виникло із становленням природного права – сукупності прав і свобод, обумовлених природою людини, зокрема рівністю поміж людей. Рівність, як і людська гідність, є етичними підґрунтями прав людини (під впливом філософії християнства). Проголошення природних і невід'ємних прав людини неможливо без визнання рівності всіх людей перед законом. Людська гідність – це своєрідний вихідний пункт у філософії прав людини [4, с. 10–11].

Зауважимо, що права людини й інтереси держави взаємопов'язані. Концепція прав людини лежить у площині відносин «влада – особа». Механізми захисту прав людини побудовані на тому, що влада а) не повинна втручатися в автономний світ людини; б) гарантувати дотримання прав людини, реагуючи на злочинні дії інших осіб. У конституціях багатьох країн права людини проголошуються найвищою цінністю і метою держави [2, с. 35]. Але права людини – це не дар держави. Держава зобов'язана визнавати ці права, зважати на них, гарантувати їх дотримання. З іншого боку, права людини обмежують всевладдя держави і перешкоджають всевладному свавіллю. Представники

влади не можуть використовувати владу на власний розсуд, а повинні забезпечувати співгромадянам їх основні права.

Отже, в сучасних умовах необхідність утвердження у свідомості людей відповідального ставлення до прав людини набула глобального характеру. З іншого боку, конституційне закріплення основних прав людини не викликає жодних сумнівів. Це обумовлено складними протиріччями в різних сферах суспільного життя і тими катаклізмами, які пережило людство у XX ст.

1. Стаття 3 Конституції України. URL: https://urist-ua.net/закони/конституція_україни/стаття_3/ [30.05.2018].

2. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці; пер. з англ. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.

3. Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім.; друге вид. К.: Ніка-Центр, 2012. 320 с.

4. Права человека: учеб. пособие / авт.-сост. С. Кацубо, И. Кучвальская, С. Лугвин. Минск: Амаляея, 2001. 336 с.

5. Джуліман Е., Юрт Л. Навчання молоді правам людини: посібник. Харків: Права людини, 2009. 156 с.

А. О. Собакарь,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

О. В. Нестерцова-Собакарь,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розбудова демократичної, соціальної та правової держави – це сучасний етап державотворення в Україні. Важливим акцен-

том у побудові такої держави є проведення науково обґрунтованого реформування усієї системи виконавчої влади. Результатом такого реформування має стати створення системи органів публічного управління, яка забезпечує ефективне державне управління як на центральному рівні, так і на місцевому, захист прав та законних інтересів громадян, належний соціально-економічний розвиток відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Досвід розвинутих демократичних країн світу свідчить про те, що саме децентралізована виконавча влада з сильними інститутами місцевого самоврядування є найбільш ефективною формою організації державної влади.

Ключовою проблемою, яка суттєво впливає на розуміння суті місцевого самоврядування і його місця у державі, є необхідність чіткого визначення кола і суті функцій і завдань, які повинні здійснювати на даному етапі розвитку країни органи місцевого самоврядування. Іншими словами, мова йде про те, чи потрібно, щоб органи місцевого самоврядування здійснювали власні повноваження, визначені законом, і одночасно загальнодержавні функції і завдання, або ж вирішували лише свої власні, так звані, питання місцевого значення. Це дискусійне питання вже тривалий час є предметом дебатів відомих науковців, державних діячів та громадськості. Адже, як відомо, зміцнення державної влади в центрі не може бути ефективним і корисним для суспільства в цілому без одночасної децентралізації функцій і завдань на рівень територіальних органів, яких обирають їх громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні. Саме за рахунок дотримання цього принципу місцеве самоврядування як реальність, як важлива ознака демократії, функціонує в переважній більшості розвинених країн.

Сама по собі ідея зосередження діяльності органів місцевого самоврядування на вирішенні питань місцевого значення не є новою і має своє джерело в наукових розробках про природні права громад, згідно з якими громада є рівною і незалежною від держави інституцією, а відтак, має право вирішувати лише свої власні, тобто місцеві справи, які впливають з інтересів і потреб самоврядних одиниць [1, с. 69].

Упродовж тривалого часу теоретики державного управління намагаються обґрунтувати різницю між державними і місце-

вими справами. Однак всі ці спроби відзначаються тим, що вони спираються переважно на довільні й недостатньо обґрунтовані міркування та висновки, оскільки межа між першим і другим колом завдань є нестійкою і кожна держава може провести її лише з урахуванням своїх політичних інтересів, історичних, культурних та інших традицій і особливостей. Яскравим прикладом відсутності таких критеріїв є те, що ті ж питання в одних країнах можуть бути віднесені до відання органів виконавчої влади, а в інших – до відання органів місцевого самоврядування.

Аналізуючи відповідно до законодавства сучасний стан розподілу повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і практику діяльності цих органів, можна стверджувати, що проводиться цей процес без достатньої послідовності та необхідної взаємоузгодженості законодавчих актів, прийнятих у різні часи та з різних питань організації місцевого самоврядування і виконавчої влади на місцях.

Система органів місцевого самоврядування покликана відігравати ключову роль у всіх політичних процесах, виступаючи складовою частиною політичної системи країни. Природа самого інституту самоврядування обумовлює розвиток функції поєднання інтересів, як громадян, представником яких вона є під час розбудови їх відносин з державними органами, так і держави, впроваджуючи на місцевому рівні політичні, соціально-економічні програми.

Тому одним з найбільш пріоритетних завдань сьогодення продовжує залишатися законодавче врегулювання проблем, пов'язаних з реформуванням системи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування країни з одночасним розмежуванням їх повноважень.

Нормативне регулювання організації та діяльності органів місцевого самоврядування здійснюється не тільки за законодавством кожної держави, а й за нормами і положеннями, визначеними відповідними актами міжнародного рівня. У даному разі – це Європейська хартія місцевого самоврядування, яка ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року. Цей документ, обумовлюючи принципи та основні напрями розвитку місцевого самоврядування, водночас окреслює напрями його взаємовідносин з місцевими органами виконавчої влади.

Можна стверджувати, що пошук оптимальної моделі публічної адміністрації на місцях в цілому органічно пов'язаний з процесом децентралізації і деконцентрації повноважень центральних органів виконавчої влади з метою розмежування, збалансування та уникнення їх дублювання між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

І. Ковалів М. В. Єсімов С. С., Іваха В. О. та ін. Проблеми організації та діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в Україні: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 553 с.

І. Б. Тацішин,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»

15 грудня 2017 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який на законодавчому рівні запровадив у діяльність судової гілки влади «електронний суд», під яким слід розуміти створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі по тексту – ЄСІТС). В даній системі в обов'язковому порядку реєструється низка заяв, зокрема, позовних, скарг, а також інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду. Реєстрація відбувається в день та в порядку їх надходження.

Метою «електронного суду» є забезпечення обміну документами (надсилання та їх отримання) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також

фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції [1]. Вважається, що такий механізм здатен спростити доступ до правосуддя, в розрізі економії часу, зменшення кількості бюрократичних процедур, а також унеможливлення зловживань.

Учасникам судового процесу для отримання судових рішень та інших процесуальних документів, в електронній формі, повинні вказувати офіційні електронні адреси. Законодавством передбачений перелік осіб, для яких реєстрація офіційних електронних адрес є обов'язковою, зокрема: адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, судові експерти, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки.

Однак, слід зазначити, що ніхто не позбавляє права особу, яка бере участь у справі, отримати копію судового рішення у паперовій формі (за окремою заявою), навіть при умові направлення судом, виключно в електронній формі, на офіційні електронні адреси будь-яких документів у відповідних справах. Уразі подання особою процесуальних та інших документів, письмових та електронних доказів, або вчинення інших процесуальних дій в електронній формі виключно за ЄСІТС – використовується власний електронний цифровий підпис, прирівняний до власноручного підпису [1].

На офіційному веб-порталі «Судова влада України» вказується, що на сьогоднішній день в суді діють лише окремі елементи підсистеми «Електронного суду»: сплата судового збору online; отримання інформації про етапи проходження справи в суді за допомогою офіційного веб-порталу «Судова влада України»; можливість одержання судових повісток за допомогою SMS-інформування, а копій судових рішень – електронною поштою; доступ до текстів судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень, проведення судових засідань у режимі відеоконференції [2].

На сьогоднішній день в суді діють лише окремі елементи підсистеми «Електронного суду»:

- сплата судового збору online,
- отримання інформації про етапи проходження справи в суді за допомогою офіційного веб-порталу «Судова влада України»,

– можливість одержання судових повісток за допомогою SMS-інформування, а копій судових рішень – електронною поштою,

– доступ до текстів судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень,

– проведення судових засідань у режимі відеоконференції.

Досліджуючи міжнародний досвід, слід зазначити, що на відміну від України електронне правосуддя в Європі є достатньо поширеним та широко застосовуваним. Основні стандарти щодо електронного правосуддя в Європі передбачені у наступних документах: Рекомендаціях (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам стосовно відбору, оброблення, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах; Рекомендаціях (2001) 3 Комітету міністрів ради Європи державам-членам щодо надання судових та інших юридичних послуг громадянам з використанням новітніх технологій; Рекомендаціях (2003) 15 Комітету міністрів ради Європи державам-членам про архівування електронних документів у правовій сфері та інші. В рамках Європейського Союзу вже декілька років поспіль функціонує портал E-Justice, який містить велику кількість інформації про держав-членів та їхні правові системи, загальне законодавство, європейське право та різні аспекти цивільного та комерційного права. Основне завдання порталу E-Justice – стати «єдиним вікном» для європейських громадян та професіоналів у сфері юриспруденції, що дозволить їм отримати на їхній рідній мові інформацію про європейські й національні процедури та функціонування системи правосуддя [3, с. 52–53; 4, с. 223, 224].

Таким чином, підсумовуючи викладене, зауважимо, що деякі позитивні наслідки від результатів нововведень відчутні вже зараз. Вважаємо, що послідовне переведення судочинства із «паперової форми» у «електронну» є досить аргументованим та вчасним рішенням, адже сприяє максимальній зручності, оперативності та прозорості судового процесу.

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. №2747-IV. Дата оновлення 07.01.2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 19.03.2018).

2. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/press/general/441219/> (дата звернення: 19.03.2018).

3. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. праць. матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 лип. 2017 р. Київ: ВД Дакор, 2017. 238 с.

4. Ізарова І. Розвиток електронного правосуддя в цивільних справах у європейських країнах. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 222–227.

Т. М. Тимчишин,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Реалізація даного права забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Право на соціальний захист визначається, як передбачені законодавством, гарантовані державою окремі можливості громадянина отримати від держави, а також інших суб'єктів, які діють за уповноваженням або дозволом держави, на умовах і в порядку, передбаченому законодавством, а також договором, матеріальне забезпечення, матеріальну допомогу та соціальні послуги у разі настання соціальних ризиків.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

В конституції Конституція України міститься такі положення стосовно соціального захисту: Україна є соціальною і правовою державою (ст. 1); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22). Конституція визнала право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ст. 46); для громадян, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону (ст. 47); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48); Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина (ст. 157) [1].

Для забезпечення визначеного Конституцією України права кожного на достатній рівень життя для себе та своєї сім'ї, законодавчо встановлено найважливіші державні соціальні стандарти, нормативи, які визначають рівень певних соціальних благ і встановлюють соціальні гарантії їх забезпечення.

Основними законодавчими актами щодо соціальних стандартів є закони України: «Про прожитковий мінімум» [2], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [3], «Закон про державний бюджет на 2018 рік» [4].

Основоположною для розуміння соціального захисту є стаття 46 Конституції України, вона передбачає право громадян

на соціальний захист, що регламентує право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Законодавством регламентовано сталий перелік соціальних ризиків, які передбачені міжнародно-правовими актами. Цей перелік не є вичерпним, тобто законодавством можуть бути передбачені й інші обставини як підстава для соціального захисту. У частині третій цієї статті йдеться про «пенсії та інші види соціальних виплат та допомог». Таким чином, ст. 46 не обмежує переліку видів соціального забезпечення, це можуть бути будь-які виплати соціального характеру – пенсії, грошові допомоги, компенсації, матеріальні допомоги, а також соціальні послуги.

Пенсійне забезпечення як вид соціальних гарантій – одне із найкорисніших соціально-правових надбань людства. Розрізняють три основні моделі пенсійного забезпечення: а) романо-германська, яка полягає у системі соціального страхування з частковим відрахуванням внесків роботодавцями і працюючими; б) англосаксонська, за якої держава забезпечує гарантований соціальний захист не для всіх осіб, а лише для тих, які є найбільш уразливими; в) скандинавська, що ґрунтується на забезпеченні базового рівня соціального захисту громадян за рахунок бюджетних коштів через прогресивну систему оподаткування тих, хто працює.

В Україні триває системне реформування пенсійної галузі з вибіркоким застосуванням досвіду інших держав. Так, у ході пенсійної реформи спостерігаються тенденції, характерні для англосаксонської моделі: підтримка окремих категорій населення; має місце центристський підхід до надання державних послуг і тяжіння до соціального планування шляхом запровадження програмно-цільового способу формування консолідованого бюджету, що характерно для романо-германської моделі; відбувається орієнтація на соціальну інтеграцію, що властиве скандинавській моделі [5].

Громадяни України відповідно до положень частини третьої статті 46 Конституції України мають право на пенсії, що є основним джерелом існування та мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Право на соціальний захист, і на пенсійне забезпечення зокрема, може бути захищене в суді. Конституція встановлює, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується (ст. 8). Конституція гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55) [1].

Важливу роль у формуванні України як соціальної держави відіграє Конституційний Суд України, завданням якого згідно з положеннями статті 3 Закону України «Про Конституційний Суд України» є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України при вирішенні справ, в тому числі й пов'язаних з питаннями соціального захисту прав людини і громадянина.

Так, Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) визначив, що «... конституційні принципи, на яких базується здійснення права і свобод людини і громадянина в Україні, включаючи і право на пенсійне забезпечення, передбачають за змістом статей 1, 3, 6 (частина друга), 8, 19 (частина друга), 22, 23, 24 (частина перша) [6].

Отже, конституційні засади мають визначальне значення для здійснення права людини на пенсійне в Україні в аспекті захисту цього права як соціального права людини, що визнане міжнародним співтовариством.

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про прожитковий мінімум. Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

4. Про державний бюджет на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

5. Новіков В. М. Соціальна держава, роль і функції у ринковій економіці. Інститут економіки України. – Доповідна записка, 2002. С. 3.

6. Рішення Конституційного суду України від 11.10.2005 № 8-рп/2005. URL: http://www.ccu.gov.ua/docs-search?term_node_tid_depth=9&tid=All&date_filter%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=11.10.2005+&body_value=&field_textindex_value=&field_speaker_value

В. А. Уралова,
*асистент-професор,
доцент кафедри правознавства
Прикарпатського інституту
імені Михайла Грушевського ПрАТ
«ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Більшість країн світу вважають Конституцією Основним Законом, джерелом влади, яка є гарантією прав та свобод і таке інше. Кожна версія має своє підтвердження, але у кожній країні свій державний устрій і своя власна Конституція.

Що ж таке Конституція і Конституціоналізм? Конституція (від лат. *constitutio* – установа, устрій, порядок) – основний державний документ (закон), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства та громадян. Інші закони держави, як правило спираються на Конституцію [1, с. 264].

Термін «конституціоналізм» уперше з'явився в американській політико-правовій думці кінця XVIII – кінця XIX ст. Саме прихильники цієї ідеї під час Американської Революції і створили першу в історії Конституцію США 1787 р. Вони також зазначали верховенство цієї писаної Конституції порівняно з законами та іншими нормативними актами. Це означає, що термін «конституціоналізм» визначав саму суть Конституції. Через

деякий час в політичних та історичних дослідженнях це поняття одержало більш широке значення і почало вживатися для характеристики процесів переходу до демократії та встановлення конституційного ладу в країнах Центральної, Східної і південної Європи, Латинської Америки, Азії, підкреслюючи змістовну сторону конституції [2, с. 18].

Конституціоналізм веде початок від старогрецьких конституцій, що діяли за декілька сторіч до нашої ери, про яких відомо лише з праць Аристотеля. У період принципата Стародавнього Рима з'являються разом з актами римського сенату (*senatus consultus*) імператорські приписи різних видів, які отримали найменування конституцій (*constitutio ediktum, mandatum, decretum, rescriptum*). Їх зміст та місце у розвитку правової системи Рима має інтерес перш за все як екскурс в етимологію поняття.

Ближче до сучасного уявлення про конституційні акти Велика Хартія Вольностей (Англія, 1215 рік), «Знаряддя управління» (повна назва – «Форма правління державою загального блага Англії, Шотландії та Ірландії і володіннями, їм належать»)» (1653 рік), Білль про права (Англія, 1689 рік), в яких вже проглядаються конституційні ідеї Декларації прав людини і громадянина (1789 р.) про те, зокрема, що права людини повинні признаватися «природними, невідчужуваними, священними» [3, с. 58].

В розвитку сучасного конституціоналізму виділяють чотири етапи.

Перший етап конституційного розвитку: період початок XVIII ст. й до закінчення першої світової війни, це період становлення і утвердження буржуазного конституціоналізму в Америці і передових країнах Європи. Саме в цей період з'являються перші конституції: Конституція США (1787 р.), яка має найбільш тривалу історію існування; Декларація прав людини і громадянина (Франція, 1789 р.), Конституції Франції і Польщі, а також перший конституційний акт в Україні – «Правовий устрій і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького», відомий як Конституція П. Орлика (1710 р.).

Конституція США та Франції поклали початок двом конституційним моделям:

– американській – конституції організації і діяльності державної влади;

– французької – ліберальній конституції, призначеній максимально обмежити втручання держави в життя громадянського суспільства й окремого індивіда.

Наприклад, американська конституція була прийнята на основі Декларації про незалежності США, яка була затверджена 4 липня 1776 року. Основні її положення втілювали ідеї природного права, що відстоювалися в той час американськими революціонерами демократами Томасом Пейном (1737–1809) і Томасом Джеферсоном (1743–1726). Декларація закріпила такі основні положення:

– рівність всіх на природні права такі як право на життя, свободу, недоторканість, власність, щастя і безпеку;

– право на знищення уряду, що не задовольняє інтереси народу;

– ідея суверенітету народу;

– принцип розподілу влад;

– право народу на вибір такої форми правління, що відповідає його інтересам;

– ідею про те, що уряд лише слуга народу і повинен діяти в інтересах народу.

Другий етап конституційного розвитку: період між двома світовими війнами – характеризується поділом єдиного світового конституційного процесу в результаті створення в Росії соціалістичної держави. Фактично, сформувалися дві антагоністичні конституційні моделі «капіталістична» і «соціалістична».

– капіталістична – в основі залишилася ліберальна концепція. Сформувалися нові тенденції конституційного розвитку, виникнення яких обумовлювалося змінами, що мали місце в соціально-економічних і політичних структурах суспільства.

– соціалістична – основу цієї моделі склали постулати марксистської теорії про закономірності розвитку суспільства і держави в їхній класовій природі. Були закріплені основні принципи організації державної влади, політичної, соціальної й економічної організації суспільства, правового становища особистості і її відношень з суспільством і державою. Ці принципи суттєво відрізнялися від принципів «капіталістичної» моделі конституції.

Таке роздвоєння конституційної ідеології надовго спричинило вороже ставлення однієї частини світової спільноти,

що мала капіталістичні орієнтири розвитку суспільства до іншої частини яка сповідувала комуністичні ідеали розвитку суспільства.

Третій етап конституційного розвитку: період від закінчення другої світової війни до початку 90-х – характеризується розширенням масштабів конституційного процесу й істотними змінами його утримання та удосконалення. Конституційному процесу на цьому етапі властиве різноманіття основних конституційних моделей і їхніх різновидів.

Основними конституційних моделей на цьому етапі були:

- західна конституційна модель – склалася на попередніх етапах конституційного розвитку;

- соціалістична модель – представлена радянськими конституціями, згодом конституціями інших соціалістичних країн, що з'явилися на терені Європейських держав;

- нова конституційна модель – втілена в конституціях країн, що розвиваються.

Четвертий етап конституційного розвитку: період почався на межі 80–90-х років із відмовою більшості соціалістичних і країн, що розвиваються, від колишнього шляху розвитку і вступом на шлях демократичних перетворень суспільства і держави, широкомасштабного здійснення конституційних реформ, відновлення практично всього конституційного законодавства.

Початок розвитку цієї моделі було покладено зі зламом Берлінської стіни та об'єднанням Східної і Західної Німеччини у одну державу. Далі був вихід з Союзу РСР Прибалтійських країн та припинення існування СРСР як держави і утворення 8 та 11 грудня 1991 року Співдружності Незалежних Держав [3].

В сучасній зарубіжній юридичній літературі конституціоналізм розглядається в нерозривному зв'язку з обмеженням влади держави як «віра в існування конституційних способів щодо встановлення державних обмежень», «юридичне обмеження держави і повна протилежність свавільному правлінню».

Конституціоналізм вважається у своїй основі нормативним явищем і нормативною концепцією. Але все ж його опосередковують далеко не всі Конституції, адже конституціоналізм за своїм змістом є нормативною основою демократичного розвитку суспільства. В історії політико-правової думки дослід-

ники виділяють академічну (євроконтинентальну) традицію, яка розглядає конституціоналізм як політико-філософський принцип, і прагматичну (англо-американську), яка трактує конституціоналізм як засіб забезпечення індивідуальної свободи. Спільним для обох традицій є пошук оптимальної моделі взаємовідносин особи і влади, держави і суспільства. Згадані традиції є моделями так званого класичного конституціоналізму, який проголошує і на практиці утверджує концепції природних і невід'ємних прав індивіда, рівності громадян перед законом, недоторканності особи, верховенства законів, суспільного договору, розподілу влад, народного представництва, відповідальності влади перед народом тощо. Класичний конституціоналізм остаточно формується з появою перших конституцій та актів конституційного характеру (Великобританія, США, Німеччина, Франція) як єдиний механізм нормативно-правових актів, що є основними законами країни і актами найвищої юридичної сили, і утвердженням думки про те, що суспільство, в якому не забезпечені гарантії прав особи та поділ влади, не має Конституції [2, с. 376].

Сучасний конституціоналізм визначають як публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та свободи людини, змістом якої (цієї системи) є Конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадського суспільства, прав і свобод людини. Визнається також, що усі моделі органічного конституціоналізму гарантують політичну та економічну свободу, ринок, право на духовну й фізичну недоторканність (цілісність) індивіда.

1. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. 544 с.

2. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посібник. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. К.: Атіка, 2004. 512 с.

3. Арутюнан Г. Конституціоналізм: уроки, вызови, гарантії. Київ: Логос. № 24. 2010. 308 с.

Ю. А. Хатнюк,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри
адміністративного права
та адміністративного процесу
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

ЗАГРОЗИ РЕЙДЕРСТВА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Інтеграція України в європейській структурі передбачає розробку такої моделі регіонального управління, яка відповідає принципам політики Євросоюзу та загальній практиці міжрегіональної співпраці.

Проблеми місцевого самоврядування набули особливої актуальності після Революції Гідності. З ухваленням Урядом України 1 квітня 2014 р. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні було розпочато реформу місцевого самоврядування на засадах децентралізації та субсидіарності. Зазначена реформа має на меті трансформувати громадівську теорію на реальну практику місцевого самоврядування в Україні, а також вирішити ряд проблем, притаманних місцевому самоврядуванню ще з часів проголошення незалежності України [1, с. 584].

За роки незалежності Україна зіткнулася з великою кількістю загроз та ризиків економічній безпеці рейдерського спрямування, які раніше не були відомі. Рейдерство є однією із небезпечніших загроз економічній безпеці суспільства в цілому та окремих регіонів, яка набула свого масового поширення в умовах ринкових відносин. Основною причиною даного явища постала недосконалість економіко-правових інструментів перерозподілу власності, зловживання різноманітними процесуальними правами щодо власності (зокрема, прав власності на ринку корпоративного контролю), у результаті чого було завдано значних майнових та репутаційних збитків різним суб'єктам економічних відносин, в тому числі представникам малого та середнього бізнесу.

Потрібно зазначити, що виникнення українського «феномену» рейдерства пов'язано з недосконалістю законодавчих механізмів антирейдерського перерозподілу власності, відсутністю регуляторної ринкової оцінки ліквідних активів підприємств, нечіткою та непрозорою системою реєстрації прав власності, низькою інформаційною прозорістю українських підприємств, зростанням корпоративних конфліктів, пов'язаних із недосконалістю вітчизняного законодавства з питань розвитку ринку корпоративного контролю [2, с. 54–55]

Також слід підкреслити, що рейдерство на рівні регіонів відбувається в основному без грубого порушення законів, в основному використовуються законодавчі колізії, помилки власника і різноманітні територіальні інструменти для захоплення підприємства.

У цей час ми стали свідками настання новітнього етапу перерозподілу власності у всіх галузях промисловості та на ринку нерухомості. Перерозподіл власності, що полягає в перерозподілі капіталу, своєрідний оздоровлюючий фактор для економіки країни, обумовлений так званим впливом свіжої крові у виробництво, в реформування галузей. Разом з тим недосконалість законодавства дозволяє здійснювати недружні поглинання підприємств, метою яких зовсім не розвиток якої-небудь структури, а одержання у власність великих забудов і заволодіння земельними ділянками шляхом відносно невеликих витрат.

Безпосередня реалізація рейдерської акції на рівні регіону полягає у здійсненні рейдерами активних дій, спрямованих на отримання контролю за активами суб'єктів малого та середнього бізнесу. Зазначені дії можуть вчинятися шляхом скупки акцій або часток власників та співвласників, що знаходяться в опозиції до осіб, які контролюють актив; ініціювання різноманітних перевірок з боку відповідних органів державної влади; скупки кредиторської заборгованості [3, с. 48] тощо. На даному етапі реалізуються різноманітні способи проведення рейдерських акцій на рівні регіонів. До основних способів рейдерських акцій належать такі:

- недружнє (силове) поглинання бізнесу, що має права на привабливий для рейдерів актив;
- отримання контролю над активами внаслідок банкрутства або кредитної заборгованості;

- оскарження права власності на активи з використанням рішень судової системи;
- примус до укладення фіктивної угоди з активами, у тому числі з використанням інструментів корпоративного шантажу та іншого тиску;
- отримання контролю над активом шляхом його таємного реєстрування або шахрайства;
- лобіювання інтересів в місцевої та державної органах влади внаслідок змови з державними посадовцями тощо [3, с. 41].

В Україні регіональне рейдерство все більш стає актуальною проблемою, яка набирає статусу загрози проведення реформування місцевого самоврядування. Через корумпованість посадовців органів місцевої державної влади, прогалини у чинному законодавстві, несформовані інституції протидії регіональному рейдерству, яке набирає високих темпів зростання, особливо на Сході України, наведені проблеми набувають особливої ваги в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації та субсидіарності. Зокрема, Верховною Радою України 17 червня 2014 р. прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад», що визначив організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю [4]. По суті, закон легітимізував інструментарій співробітництва територіальних громад, стимулював їх подальше об'єднання з питань протидії різноманітним проявам рейдерства на регіональному рівні.

1. Конституційне право України: підруч. / до 20-ї річниці Конституції України та 25-річчя незалежності України / за ред. В. Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.

2. Цибульник Т. А. Адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування України щодо протидії рейдерству: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 208 с.

3. Величко В. О. Організаційно-правові питання діяльності місцевої державної адміністрації: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 210 с.

4. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

Л. В. Хомко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ

Загальні положення про банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи передбачені у ст. 90 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», (надалі – Закон «Про банкрутство») [1].

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Преамбула до Закону «Про банкрутство» встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом. У той же час підставою для визнання фізичної особи банкрутом визначена нездатність задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями або виконання обов'язку щодо сплати обов'язкових платежів. Відповідно до постанови Вищого господарського суду України від 13.05.2014 у справі № 5016/1284/2012(5/45) саме виключна наявність сукупності ознак неплатоспроможності дає суду підстави для визнання боржника банкрутом [2]. Обов'язковою умовою визнання фізичної особи банкрутом є наявність сукупності ознак її неплатоспроможності.

Аналіз законодавства у сфері банкрутства та наукового доробку дозволив нам визначити ознаки неплатоспроможності фізичної особи-підприємця.

Характер грошових зобов'язань. Підставою для визнання фізичної особи-підприємця банкрутом, згідно зазначеного закону, є його нездатність виконати обов'язок із сплати обов'язкових платежів та/або задовольнити вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями. Варто зазначити, що заява про пору-

шення справи про банкрутство фізичної особи-підприємця може бути подана в господарський суд фізичною особою-підприємцем, який є боржником, або його кредиторами. Закон передбачає, що кредитори, вимоги яких пов'язані із зобов'язаннями, що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, кредиторів, які мають вимоги щодо стягнення аліментів, а також інші вимоги особистого характеру не можуть подавати заяви про порушення справи про банкрутство. Ця категорія кредиторів має право заявити свої вимоги під час провадження у справі про банкрутство.

Розмір грошових вимог до фізичної особи з боку кредиторів. відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону «Про банкрутство» справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати [1]. Станом на 01.06.2018 р. законом України «Про державний бюджет України на 2018 рік» мінімальна заробітна плата встановлена у розмірі 3723 гривень [2]. Відтак ознакою неплатоспроможності фізичної особи є перевищення суми заборгованості понад 1116900 грн.

Граничні строки виконання фізичною особою грошових зобов'язань. Відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 1 закону «Про банкрутство» встановлює строк невиконання грошових зобов'язань – три місяці [1]. На нашу думку, день винесення постанови судом про визнання фізичної особи банкрутом є моментом документального підтвердження неплатоспроможності фізичної особи та відкриття ліквідаційної процедури.

Закон України «Про банкрутство» встановлює умови і порядок відновлення платоспроможності боржника – суб'єкта підприємницької діяльності або визнання його у визначених випадках банкрутом та застосування ліквідаційної процедури. При банкрутстві можливе повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

У разі визнання фізичної особи банкрутом до складу ліквідаційної маси не включається майно фізичної особи, на яке згідно з вітчизняним законодавством України не може бути звернено стягнення, та майно, яке перебуває у заставі з підстав, не пов'язаних із здійсненням такою особою підприємницької діяльності. Господарський суд має право за вмотивованим клопо-

танням фізичної особи-підприємця та інших учасників провадження у справі про банкрутство, виключити із складу ліквідаційної маси майно фізичної особи, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством може бути звернено стягнення, якщо майно є неліквідним чи дохід від реалізації якого істотно не вплине на задоволення вимог кредиторів.

Перелік майна фізичної особи-підприємця, яке виключається із складу ліквідаційної маси, затверджується господарським судом. У даному випадку суд виносить ухвалу. Правочини (договори) фізичної особи-підприємця, пов'язані з відчуженням або передачею іншим способом майна фізичної особи-підприємця заінтересованим особам протягом року до порушення провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані господарським судом недійсними за заявою кредиторів.

З моменту прийняття господарським судом рішення про визнання фізичної особи-підприємця банкрутом і про відкриття ліквідаційної процедури втрачає силу державна реєстрація фізичної особи як приватного підприємця, а також анулюються видані йому ліцензії на здійснення окремих видів підприємницької діяльності. Водночас відбувається продаж майна фізичної особи, за винятком майна, що не включається до складу ліквідаційної маси. У даній ситуації мова йде про Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами (додаток до Закону України «Про виконавче провадження») [3].

На сьогодні питання банкрутства, а точніше, неплатоспроможності фізичної особи – підприємця, врегульовано доволі непогано законами України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про виконавче провадження», «Про нотаріат», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Господарським та Цивільним кодексами України.

Однак, на часі, законодавче врегулювання процедур банкрутства саме фізичної особи без наявності в останньої спеціального статусу – підприємця.

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992р. № 2343-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

2. Про державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

3. Постанова Вищого господарського суду України від 13.05.2014 у справі № 5016/1284/2012(5/45). URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_4420753.html.

4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

*А. В. Яновицька,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
господарсько-правових дисциплін
факультету № 6
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Конституцією України закріплено загальні засади, на яких базуються суспільно-політичні відносини в державі. Звернення до суду за захистом конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Судочинство в Україні ґрунтується на основних засадах, визначених статтею 129 Конституції України [2], зокрема рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; забезпеченні права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Як зазначено у Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України), судочинство в господарських судах здійснюється відповідно до Конституції України [3]. Конституція України має найвищу юридичну силу, відповідно, Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [2]. Саме із враху-

ванням цих вимог у ГПК України з'явилась норма, яка передбачає основні засади господарського судочинства, включаючи принцип верховенства права, розумності строків розгляду справи судом тощо.

Суд безпосередньо застосовує Конституцію у разі:

1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом;

2) коли закон, який був чинним до введення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй;

3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою міністрів Автономної Республіки Крим, суперечить Конституції України;

4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України.

Якщо зі змісту конституційної норми випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом, суд при розгляді справи повинен застосувати тільки той закон, який ґрунтується на Конституції і не суперечить їй [4].

З урахуванням конституційного положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян. Суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку. З цього питання показовою є справа № 7/235 від 16.05.2006 р., яка розглядалась Вищим господарським судом України (ВГСУ). У ній йдеться про те, що у 1994 році президією Вищого арбітражного суду України було видано роз'яснення «Про деякі питання практики застосування статей 80 та 81 Господарського процесуального кодексу України» (23.08.1994 № 02-5/612), згідно з підп. 2.5 п. 2 якого, у первинній редакції цього роз'яснення, провадження у справі підлягало припиненню, якщо при розгляді справи встановлено, що претензію визнано боржником до звернення кредитора з позовом.

Проте, як зазначив ВГСУ, даний припис було виключено згідно з рекомендацією президії Вищого господарського суду України від 10.02.2004 № 04-5/212, оскільки його зміст суперечив подальшим змінам у чинному законодавстві та положенням судової практики Конституційного Суду України (КСУ) та Верховного Суду України (ВСУ). Також ВГСУ вказав, що встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин, не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист, про що, власне, і йдеться в Конституції України [5].

Згідно зі ст. 129 Конституції однією із основних засад судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (у Конституції України до редакції 2016 року – «забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом»). А відповідно до статті 17 ГПК України, право на таке оскарження мають учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки.

Подібна за змістом норма містилась і у попередній редакції ГПК України, однак, це не забезпечувало її належного застосування. Так, у Постанові Судової палати у господарських справах ВСУ від 15.01.2008 р. [6], суд, звертаючись до вже згаданої статті 129 Конституції України і чинної на той час статті 107 ГПК України, підкреслював недопустимість обмеження прав на оскарження рішення суду особи, яка прямо наділена таким правом.

Не менш важливими для господарського судочинства є норми Конституції України, які передбачають право особи на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (стаття 63), а також право на отримання професійної правничої допомоги (стаття 131²). Для додаткової регламентації цих положень ГПК України також містить відповідні норми, які визначають права і обов'язки учасників справи (наприклад, § 2 «Представники»; стаття 68 «Відмова свідка від давання показань на вимогу суду»).

Конституція України встановлює, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку, а контроль за

виконанням судового рішення здійснює суд (стаття 129¹); разом із цим, ГПК України доповнюючи і уточнюючи зазначену норму вказує, що судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України (стаття 18).

Так, аналіз положень Конституції України, Господарського процесуального кодексу України та Закону «Про виконавче провадження», дав підстави Конституційному Суду України дійти висновків, що виконання судового рішення є невід'ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, законодавчо визначений комплекс дій, спрямованих на захист і відновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини і громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – складовою права на справедливий судовий захист [7].

З наведеного можна зробити висновок, що з часу прийняття Конституції України, механізми застосування її норм у судочинстві постійно вдосконалюються. Що не менш важливо – чинні процесуальні акти, такі як Господарський процесуальний кодекс України, визначаючи завдання господарського судочинства – сприяють цьому якнайкраще.

1. Справа за конституційним зверненням гром. Шаповалова О. Л. щодо офіційного тлумачення положень п. 20 ч. 1 статті 106, ч. 1 статті 111¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пп. 2, 8 ч. 3 статті 129 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2012 від 25.04.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 36.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. (у ред. Закону № 1401-VIII від 03.06.2016) *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. (у ред. Закону № 2147-VIII від 03.10.2017) *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48.

4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (станом на 16.06.2018)

5. Справа № 7/235 від 16.05.2006 р. Постанова Вищого господарського суду України. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_1251388.html (станом на 16.06.2018)

6. Витяг з Постанови Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 15 січня 2008 р. Судова практика: рішення у господарських справах. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. №10 (98).

7. Справа за конституційним зверненням акціонерної компанії «Харківобленерго» щодо офіційного тлумачення положень п. 2 ч. 2 статті 17, п. 8 ч. 1 статті 26, ч. 1 статті 50 Закону України «Про виконавче провадження»: Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2013 від 26.06.2013 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 50.

О. Г. Ярема,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

ДОСТУП ГРОМАДЯН ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право громадян на доступ до публічної інформації є одним з ключових прав гарантованих Конституцією України. Володіння інформацією про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування надає змогу суб'єкту правовідносин бути активним учасником вирішення місцевих проблем, проведення державних реформ, надання пропозицій щодо удосконалення інформаційно-комунікативних процесів, які відбуваються між громадянами та суб'єктами владних повноважень. Доступ до публічної інформації є основою встановлення та налагодження ефективного спілкування та комунікації між органами державної влади та населенням країни.

Окремі питання реалізації громадянами права на доступ до публічної інформації досліджувались в наукових працях В. Авер'янова, І. Бачило, Н. Тимченко, А. Колодій, П. Шляхтун,

В. Цимбалюка, А. Садовської. Однак, ряд проблем в зазначеній сфері потребують детальнішого дослідження й аналізу.

Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [1].

Відповідно до норм чинного законодавства громадянин України може звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування з проханням надати для ознайомлення необхідну йому інформацію, вимагати надання будь-якого офіційного документа, незважаючи на те, чи стосується такий документ його особисто чи ні, за виключенням випадків передбачених Законом.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» закріплює принцип відкритості інформації про діяльність державних та місцевих органів влади, закріплює право людей знати, чим займається влада. Ст. 14 Закону України «Про доступ до публічної інформації» встановлює обов'язок розпорядника інформації володіти спеціальним структурним підрозділом або призначати відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації та оприлюднення інформації. Саме із цим положенням виникає одна з проблем реалізації права громадян на доступ до інформації а також захисту такого права у суді. При розгляді у суді справ про відмову у наданні інформації, можуть виникнути певні труднощі. Незрозуміло, кого ж можна вважати відповідачем по справі – розпорядника інформації чи структурний підрозділ або відповідальну особу, чи розпорядника інформації в особі відповідного структурного підрозділу або відповідальної особи, адже всі вони є суб'єктами відносин у сфері доступу до публічної інформації. До того ж, виходить, що самотійний суб'єкт має в своєму складі такого ж самотійного суб'єкта. Тому необхідно внести деякі зміни у Закон, щоб не виникало труднощів у визначенні відповідача та належному забезпеченні прав громадян на доступ до публічної інформації.

Отримання публічної інформації, зазвичай, здійснюється шляхом подання інформаційних запитів до відповідних органів

державної влади чи місцевого самоврядування, відповідь на які повинна бути надана у визначений законодавством термін. Однак, дуже часто на практиці розпорядники інформації відмовляють в задоволенні запиту обґрунтовуючи відмову наступним: *«ми не володіємо інформацією...», «запитувана інформація містить персональні дані...», «інформація належить до службової (конфіденційної, таємної)»*, *«запитувана інформація не є публічною...»* та ін.

Такі безпідставні відмови, рішення, дії чи бездіяльність розпорядників інформації можуть бути оскаржені до керівника розпорядника, вищого органу або суду у випадках: ненадання відповіді на запит; ненадання інформації на запит; безпідставної відмови у задоволенні запиту на інформацію; надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; несвоєчасне надання інформації; необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; нездійснення реєстрації документів; навмисне приховування або знищення інформації чи документів. Особи, на думку яких їхні права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в порядку, визначеному законом [1].

Ще однією причиною ненадання або неналежного надання публічної інформації є брак коштів. Через недостатнє фінансування і слабку матеріальну базу деякі розпорядники інформації не можуть виконати положення про обов'язок оприлюднити певну інформацію невідкладно, але не пізніше ніж через 5 робочих днів із дня затвердження документа. При цьому не визначено, в яких джерелах ця інформація повинна бути оприлюднена. Лише зазначено, що у разі наявності у розпорядника інформації офіційного веб-сайту така інформація оприлюднюється на ньому. Але на сьогодні багато селищних рад та інших органів державної влади не мають власного веб-сайту, доступу до мережі Інтернет, свій власний друкований орган. Тому потрібно доповнити норму Закону України «Про доступ до публічної інформації» нормою про те, що суб'єкти інформації можуть оприлюднювати свої рішення та інші документи таким способом, що відповідає їхньому матеріальному становищу та не ускладнює донесення до населення такої інформації.

ції. Це можуть бути наприклад публікації у міських, районних засобах масової інформації, де б їм надавалась змога безкоштовно друкувати інформацію про свою діяльність та результати такої діяльності.

Також в Україні варто було б створити орган, який би здійснював контроль за дотриманням Закону «Про доступ до публічної інформації». Для прикладу в Канаді введено посаду Комісара з питань доступу до інформації, який є посадовою особою Парламенту. Він є незалежним від влади і наділений повноваженнями розгляду скарг від громадян щодо порушення їхнього права на інформацію. Оскільки в Україні великою проблемою є корупція, то введення такої посади було б доцільним [2, с. 55].

Також можна створити єдиний веб-сайт, на якому б розміщувалась інформація про діяльність всіх державних органів, та рішення які прийняті цими органами. Це б значно полегшило доступ громадян до публічної інформації. Наприклад у Великобританії створено он-лайн платформу, яка є єдиним пунктом доступу до інформації та діяльності державних органів [3, с.340].

Прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» стало великим кроком України у задоволенні інтересів громадян у сфері доступу до публічної інформації. Водночас суттєвим недоліком Закону можна назвати відсутність забезпечення належними механізмами реалізації вказаних у ньому положень [4]. Так, не зрозуміло, хто і в якому порядку буде виконувати прогресивні положення про забезпечення доступу до документів, на яких стоять обмежувальні грифи, доцільність яких уже відпала в сучасних умовах. Це по суті повністю блокує практичне застосування згаданої норми, оскільки державні органи та їх службовці мають діяти виключно в межах повноважень і порядку, зазначених у Законі [5].

Отже з метою реалізації права громадян на доступ до публічної інформації Україні варто перейняти досвід інших держав, які краще справляються із цим завданням і більшою мірою задовольняють інтереси своїх громадян. Крім того варто переглянути чинні нормативні акти у сфері доступу громадян до публічної інформації та внести до них ряд змін, які б унеможливлювали надання розпорядниками інформації безпідставних відмов у доступі до відкритих публічних відомостей про діяльність орга-

нів державної влади та місцевого самоврядування та удосконалили механізм реалізації відповідних прав громадян.

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

2. Стадник Р. Відкритість органів влади в контексті законодавства про доступ до публічної інформації. *Публічне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. с. 55–59.

3. Карась Є. Проблематика доступу до публічної інформації в громадянському суспільстві України. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 73. С. 340–342.

4. Усенко І. Коментар до Закону України «Про доступ до публічної інформації». URL: <http://khp.org/index.php?id=1330078677>.

5. Буханевич А. І. Забезпечення принципів відкритості та прозорості при налагодженні діалогу між владою та громадськістю. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 3. URL: www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=133.

О. Г. Ярема,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративно-правових дисциплін

факультету № 6

Львівського державного університету

внутрішніх справ

С. Г. Півень,

здобувач вищої освіти

Львівського

державного університету

внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ФІЗИЧНУ ОСОБУ ЯК ВИД ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

В умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства підвищується увага до належного правового регулювання і захисту окремих видів інформації та встановлення відповідних режимів доступу до неї.

Термін «інформація» (від лат. *informo*) означає – роз’яснення, повідомлення, поінформованість [1, с. 5].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію»: «Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [2].

Відповідно до класифікації інформації за змістом, яка наводиться у ст. 10 вищезгаданого закону, одним із видів інформації є інформація про фізичну особу (персональні дані).

Сьогодні інститут інформації про фізичну особу перебуває в стадії свого активного розвитку. Вагоме значення цьому процесу надає його законодавче закріплення [3, с. 121].

Передумовою нормативної регламентації поняття «інформації про фізичну особу» в національному законодавстві України стала Конвенція про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28 січня 1981 р., у ст. 2 якої також міститься визначення терміна «персональні дані», під якими розуміють будь-яку інформацію, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною [3, с. 122].

Сутність даного поняття розкриває ч. 1 ст. 11 Закону України «Про інформацію», в якій зазначено наступне: «Інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [2].

До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров’я, а також адреса, дата і місце народження. Кожному забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законом» [2].

Особливістю даного виду інформації є те, що при її збиранні, використанні та поширенні необхідна згода особи, якої вона стосується, іншими словами, дана інформація є інформацією з обмеженим доступом.

Отже інформація про громадян (фізичних осіб) є інформацією з обмеженим доступом або конфіденційною. Тепер перейдемо до вказаного поняття, яке міститься в Українському законодавстві.

Закон України «Про інформацію» зазначає про те, що Інформація з обмеженим доступом є конфіденційною. Конфіденційною є інформація про фізичну особу. А тепер увага: конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом. Єдине на що варто звернути увагу, це на слово «може». Тобто, особа надає інформацію про себе лише за своєю згодою. Вона має на це право, але не зобов'язана це робити на вимогу інших суб'єктів. Окрім того, Закон України «Про доступ до публічної інформації» вказує на те, що кожна особа має право:

1) знати у період збирання інформації, але до початку її використання, які відомості про неї та з якою метою збираються, як, ким і з якою метою вони використовуються, передаються чи поширюються, крім випадків, встановлених законом;

2) доступу до інформації про неї, яка збирається та зберігається;

3) вимагати виправлення неточної, неповної, застарілої інформації про себе, знищення інформації про себе, збирання, використання чи зберігання якої здійснюється з порушенням вимог закону;

4) на ознайомлення за рішенням суду з інформацією про інших осіб, якщо це необхідно для реалізації та захисту прав та законних інтересів;

5) на відшкодування шкоди у разі розкриття інформації про цю особу з порушенням вимог, визначених законом [4].

Нажаль, на сьогодні, мають місце безпідставні і необґрунтовані розголошення персональних даних, які є інформацією з обмеженим доступом та охороняються законодавством.

На виконання вимог Закону України «Про захист персональних даних» Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини на постійній основі здійснюється проактивний моніторинг мережі Інтернет з метою виявлення незаконного поширення персональних даних. Так, в ході моніторингу було виявлено сайт <http://tribunal-today.ru>, на якому оприлюднено персональні дані осіб, як стверджується, військовослужбовців та працівників правоохоронних органів України, а саме: прізвища, імена, по батькові, фотографії, дати народження тощо. Оприлюднені на вказаному інтер-

нет-сайті відомості про осіб є об'єктом захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», який спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу передбачена статтею 182 Кримінального кодексу України.

У зв'язку з цим з метою припинення незаконного оприлюднення персональних даних осіб від Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини направлено звернення до Національної поліції України, Служби безпеки України та Генеральної прокуратури України з пропозицією вжити дієвих заходів для припинення порушень права на захист персональних даних, внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати кримінальне провадження, а також забезпечити блокування доступу до зазначеного сайту [5].

Такі випадки розголошення персональних даних є неординарними, що грубо суперечить ч. 2 та ч. 3 ст. 11 Закону України «Про інформацію», відповідно до якої «не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [2].

Отже, зазначені випадки вимагають підвищеної уваги до проблеми захисту персональних даних фізичних осіб, які можуть розголошуватись за їх згодою, а також удосконалення законодавства України в частині відповідальності за правопорушення в даній сфері.

1. Кісілевич-Чорнойован О. М. Міжнародне інформаційне право: навч. посібник. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 160 с.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

3. Каретник О. С. Поняття інформації про фізичну особу (персональні дані) в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С. 123–131.

4. Майоров В. Інформація про особу. Чому? URL: <http://pravo-porada.com.ua/articles-66/585-informaciya-pro-osobu-chomu>

5. Персональні дані осіб оприлюднюються надалі всупереч закону. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/personalni-dani-osib-oprilyudnyuyutsya-nadali-vsuperech-zakonu/>

М. І. Ярунів,
*старший викладач
кафедри філософії та політології
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ДЕСТРУКЦІЇ ТА ДЕФОРМАЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Людина в ХХІ столітті стикається з безліччю різноманітних проблем як соціального, правового, духовного, технологічного характеру, що впливають на її внутрішній світ (свідомість, цінності, віру, світогляд) так і формують її зовнішній світ (право, свободу, відповідальність, обов'язок).

В сучасних реаліях людині необхідно все частіше освоювати великий об'єм інформації, що зумовлений швидким темпом життя людини, прагненням пізнати нові, невідомі до нині, горизонти знань та людських можливостей. У зв'язку з цим зростає загроза утворення деструктивних та деформаційних процесів у людській правосвідомості, що в свою чергу може призвести до появи у суспільстві та державі таких негативних феноменів як нігілізм (нехтуванням норм права та моралі); девіантність поведінки людини у суспільстві та державі; руйнуванні духовних цінностей; розумінні людини як механічної істоти з позиції редукціонізму.

У дослідженні проблеми деструкції та деформації правосвідомості людини думки сучасних дослідників розходяться, щодо трактування понять «деструкції» та «деформації». В першому випадку слід розуміти зміну або руйнування поведінки індивіда охоплюючи всі сфери його буття (онтологічного, екзистенційного, соціального, духовного). Під деформацією свідо-

мости, розуміють лише часткову зміну або викривлення процесів та явищ об'єктивної дійсності в думках суб'єкта, дії якого направлені на пізнання конкретної сфери знань. Окрім цього на процес деформації індивідуальної свідомості можна віднести загальні характеристики індивіда, його оточення, міру та ступінь активності індивіда до пізнання дійсності, недоліки у виховному процесі.

Нині, існує глибоке переконання втому, що вивчення деформації та деструкції правосвідомості дасть змогу виявлення та запобігання факторів, що їх спричинили. Значний внесок у розвиток даної проблематики та вивченні питання свідомості та правосвідомості можна знайти у працях таких науковців як Ю. Ю. Калиновський, В. Є. Боднар, М. М. Цимбалюк, В. В. Черней, В. С. Бліхар, С. Ф. Орлов та ін.

У філософсько-правовій площині проблема деструкції та деформації правосвідомості полягає в особливостях окремо взятої території, суспільства чи держави. Як показує правовий аналіз порушення прав та свобод людини та громадянина, низький рівень довіри до держави, неефективна законодавча база є причиною деформації та деструкції правосвідомості людини. Нівелювання правових норм одними, призводить до різкого зростання протиправної поведінки іншими, така тенденція відображає негативний вплив в межах держави та суспільства загалом.

На думку, Ю. Калиновського «... у перехідних суспільствах прикладом, яких може бути і Україна, правова система так і система правових цінностей, перебуває у динамічному стані. Структура правосвідомості людини перехідного періоду» як системи певних цінностей та настанов має низку особливостей амбівалентність – наявність старої і нової системи цінностей; мотиваційна невизначеність; поведінкова непослідовність, що пов'язано з пошуком найбільш раціональних схем реалізації життєвих планів...» [1, с. 89].

Деструкцію та деформацію правосвідомості відображається у поведінці індивіда, а саме вчиненні правопорушень, тяжких злочинах як формах, що відображають діахронність між внутрішнім (те, що характеризує особистісну правосвідомість) та зовнішнім (соціальним світом) у нівелюванні норм права.

В. Є. Боднар пише, що «суперечливість та своєрідна «оригінальність» правосвідомості українського суспільства простежується також у поєднанні нігілістичного ставлення до права поряд із «правовим ідеалізмом» – найвним, нічим не виправданим, ідеалізованим сприйняттям значення права у суспільному житті»[4, с. 26].

Існування правового нігілізму в середині суспільства та держави негативно впливає на рівень законності та правопорядку у ньому. Тому для досягнення принципу рівності, справедливості, Верховенства права можливо лише за рахунок усунення проблем деструкції та деформації правової свідомості в середині суспільства та держави.

Одними із основних причин існування правового нігілізму, чинники, що спричиняють його утворення, насамперед, визначаються рівнем культурної та історичної передумови існування конкретного суспільства, ступенем реальності права у країні. М. М. Цимбалюк наголошує на тому, що рівень розвитку правосвідомості суспільства визначається ступенем здійснення права [3, с. 92].

Іншої точки зору притримується Ю. Калиновський. На його думку, природа правового нігілізму криється на метафізичному рівні людського єства. Прагнення людини до раціоналізації життєвого простору криється у людській природі, яка приховує два протилежні почуття: страх стосовно того, що інші громадяни порушують норми, і бажання власної безкарності перед законом [1, с. 31–32]. Зі слів автора випливає, що бажання людини до правового нігілізму закладено в людській природі. Така позиція формує уявлення стосовно того, що деструкція та деформація правової свідомості є детермінованою.

Проблематика деструкції та деформації правової свідомості людини може розглядатись не тільки з точки зору філософсько-правової парадигми, але й на рівні когнітивного розвитку людської психіки (що охоплює усі види розумових процесів, формування уяви, сприйняття, пам'яті тощо). В даному випадку за формування деструктивної чи деформованої правосвідомості у конкретної людини буде зумовлене факторами не зовнішнього середовища, а за рахунок самої людини, така рефлексія несе в

собі негативні наслідки як для самої людини, так і для суспільства в цілому.

1. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія. Х.: Право, 2008. 288 с.

2. Герасіна Л. М. та ін. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія. Х.: Право, 2009. 352 с.

3. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: Теорія та реальність: монографія. К.: Атіка, 2008. 288 с.

4. Боднар В. Є. Правосвідомість як детермінанта суспільного буття та функціонування правової держави. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 24–28.

В. А. Яценко,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИНУВАТЦІВ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Винуватці та організатори сучасних військових конфліктів, так званих локальних гібридних воєн неминуче так чи інакше понесуть відповідне покарання за свої злочинні дії. Зокрема, вони зазнають політичного осуду так і кримінального покарання за скоєне. Це сумніву не підлягає. І те, що Україна документує вбивства мирних жителів, окупації українських земель і апелює у міжнародних і європейських політичних і правових інституцій з приводу покарання російських окупантів, що безчинствують у Криму та на Донбасі, є певним стимулюючим чинником для керівництва Росії від подальшого свавілля та розширення конфлікту.

Та крім цієї незаперечної істини, закономірно постає питання щодо непрямих винуватців цих конфліктів, які у них безпосередньо не беруть участі, але своєю поведінкою невтручання та байдужості, мовчазно немов би спонукають керівництво Росії до продовження такої політики.

Це породжує дезорієнтуюче уявлення про причини та наслідки конфліктів і складає враження підтримки цих злочинних акцій.

Щоб змінити дану ситуацію, вважаємо, немає іншого шляху як навіювання байдужим і прибічникам «російського світу» переконання в тому що і вони, так чи інакше є винуватцями означених конфліктів і повинні нести свою міру відповідальності за їх розв'язання і непротидію злочинним намірам своїх лідерів. Один із ефективних засобів формування у людини цього переконання може стати використання праці видатного німецького мислителя К. Ясперса «Питання вини», виданої у 1946 році, одразу за «живими наслідками засудження нацистських злочинців».

Постулюючи правомірність політичної чи кримінальної відповідальності, яку справедливо понесли керівники Рейху та їх підручні, К. Ясперс, попри презупцію «народ відповідальності не несе» адресує свою книгу «мовчазній більшості» населення, з потурання якого стала можлива Друга світова війна.

Крім політичної та кримінальної відповідальності, він вводить і обґрунтовує для цієї більшості ще два види винуватості: моральну і особистісну (екзистенційну): моральну – як докори совісті всієї нації, екзистенційну – як самоусвідомлення вини людини в тому, що вона не все зробила для попередження та недопущення скоєного політичними правителями. При цьому самого лише каяття як спокутування за скоєне К. Ясперс вважає недостатнім, головне – конкретні дії кожної людини з недопущення скоєного в майбутньому.

Як відомо, така ідеологія була позитивно сприйнята громадськістю Німеччини, що дало можливість цій державі та нації зайняти своє достойне місце у європейській сім'ї.

Проводячи історичні паралелі сьогодні, в антиросійській пропаганді України слід, на нашу думку, акцентувати увагу не лише на політичній та кримінальній відповідальності керівництва Росії, а й на вині та відповідальності всіх її громадян, що все ще стоять на позиції несупротиву злу, важливо, щоб свою частину вини усвідомила і вся російська громадськість.

Вважаємо, що це, безумовно, сприятиме зменшенню потенціалу підтримки злочинної антиукраїнської путінської політики.

Пропоную з цією думкою ознайомити відповідні структури та громадськість.

Зміст

Благута Р. І.

Еволюція вітчизняного конституціоналізму в світлі
політико-правових реформ в Україні3

Андрушко Л. М.

Конституційні проекти Георгія Андрузького
та їх значення у становленні українського конституціоналізму7

Басиста І. В.

До питання конституційності окремих положень КПК.....10

Бліхар В. С.

Філософське осмислення зв'язку права та християнської релігії
у контексті формування громадянського суспільства15

Бліхар М. М.

Конституційні права та свободи людини
як основний критерій легітимності публічної влади19

Бондаренко В. А.

Межі здійснення державного нагляду та контролю у сфері освіти.....23

Бортник Н. П., Єсімов С. С.

Правове регулювання діяльності органів виконавчої влади
у сфері інтелектуальної власності.....27

Бурак М. В.

Загострення демографічної кризи у соціальній
та гуманітарній сферах як загроза національним інтересам
і національній безпеці України32

Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. Ю.

Поняття й ознаки муніципально-правової відповідальності
органів та посадових осіб місцевого самоврядування36

Гайворонюк Н. В.

До питання реалізації конституційних прав і свобод дитини
в Україні40

Гачак-Величко Л. А.

Актуальні проблеми правового регулювання
профілактики правопорушень в Україні42

Годяк А. І.

Конституційно-правові засади захисту прав споживачів45

Годяк А. І., Луциків А. В. Конституціоналізм: філософсько-історичний та політико-правовий аспекти	49
Грищук А. Б. Конституція України – основне джерело конституційного права. Поняття, сутність та загальна характеристика	52
Гула І. Л. Примусове видворення іноземців та осіб без громадянства з України	56
Дмитрик А. Б. Сутність конституції як прояв установчої влади українського народу в контексті конституціоналізму	61
Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу	65
Дроздова І. В. Конституційні норми в системі джерел спортивного права.....	68
Єсімов С. С., Сивоконенко Д. А. Адміністративне регламентування публічного управління	70
Єсімов С. С., Сірант М. М. Деякі питання протидії терористичній діяльності на об'єктах транспортної системи	74
Ільків Н. В. Екологічні обмеження прав на земельні ділянки як конституційний спосіб їх охорони.....	79
Ільницький О. В. Децентралізація як основа організації ефективного публічного управління в Україні на місцевому рівні.....	82
Ілюшик О. М., Дмитрук Р.-А. Р. Конституціоналізм в Україні.....	87
Йосифович Н.-Л. Д., Йосифович Д. І. Основні підходи до розуміння поняття «конституціоналізм»	92
Калинець Х. Р. Забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб при відбуванні покарань	96
Кісіль Р.-В. В. Гармонізація національних заходів щодо охорони праці службових осіб з транснаціональною практикою МОП та Європейського Союзу	101

Ковалів М. В., Артющик А. О.

Правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні104

Ковалів М. В., Дембовська О. П.

Правовий статус місцевих органів виконавчої влади
в системі органів державної влади України.....108

Ковальчук В. П.

Окремі аспекти кримінально-правової політики
щодо охорони власності112

Крамар Р. І.

Матеріальна відповідальність сторін трудового договору115

Крижна В. В.

Конституційний принцип рівності як гарантія
забезпечення права та свобод людини та громадянина118

Кузьмочка О. В.

Повноваження Верховної Ради України в інформаційній сфері121

Лазарчук Т. С.

Некоторые проблемные аспекты правового регулирования
договора поставки в Республике Беларусь124

Лепісевич П. М.

Актуальні питання боротьби з протидією
розслідування злочинів у сучасних умовах127

Лепіш Н. Я.

Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості131

Лозинський Ю. Р.

Законодавчі основи конституційно-правового статусу
біженців в Україні135

Маковецька Н. Є., Мина В. В.

Реформування системи запобігання сексуальному насильству
стосовно жінок як одна з основ розбудови правової,
соціальної держави (в контексті змін до ст. 152 КК України)138

Олексюк М. М.

Феномен відповідальності та становлення принципів
сучасного конституціоналізму: досвід зарубіжної
філософсько-правової думки на початку ХХІ століття143

Орлов С. Ф.

Державотворчі процеси в межах відношення
«людина-суспільство-держава»148

Отчак Н. Я.

Внесення змін до Конституції України у контексті
судової реформи: проблеми та перспективи створення
спеціалізованих судів. Вищий антикорупційний суд.....151

Отчак Н. Я., Пилипенко М. В.

Конституційна судова реформа: зміни щодо вимог
та професійних якостей для суддівського корпусу154

Павлів-Самойл Н. П.

Правові засади регулювання трудової міграції:
необхідність вдосконалення158

Павлович-Сенета Я. П.

Правові основи утворення об'єднаних
територіальних громад в Україні161

Панкевич О. З., Гаврильців М. Т.

Внесення змін до кодексів України:
необхідність єдиного підходу очевидна.....165

Панкевич О. З., Ісанський В. В.

Конгрес як складова політико-правового механізму США.....168

Пастернак В. М., Семеренко П. Я.

Юридичне розуміння конституціоналізму.....173

Поцюрко О. Ю.

Конституціоналізм у поглядах М. Драгоманова175

Приймак Б. І.

Аспекти конституційних прав і свобод військовослужбовців179

Проць І. М.

Зміст системи сучасного українського конституціоналізму185

Проць І. М., Коробій Л. О.

Обмеження прав та свобод людини і громадянина
за Конституцією України.....188

Рижук І. В.

Проблеми нормативно-правового регулювання
функціонування коаліції депутатських фракцій.....190

Сеник В. В., Рудий Т. В., Сеник С. В.

До питання дотримання конституційних норм Закону України
«Про інформацію» у сфері інформаційної діяльності
Національної поліції196

Сеник С. В.	
Інформаційні права людини: конституційно-правовий вимір	200
Сибірна Р. І., Хомів О. В., Сибірний А. В.	
Забезпечення конституційних прав громадян у розрізі економіки охорони здоров'я	202
Сірант О. Р.	
Інформаційні дані як складова доказів у справах про адміністративні правопорушення	205
Сіромська Г. М.	
Права людини: філософські засади й обґрунтування	209
Собакарь А. О., Нестерцова-Собакарь О. В.	
Реформування системи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування	212
Тацишин І. Б.	
Правові аспекти запровадження системи «Електронний суд»	215
Тимчишин Т. М.	
Конституційно-правові гарантії соціального захисту громадян України у сфері пенсійного забезпечення	218
Уралова В. А.	
Історія розвитку сучасного конституціоналізму	222
Хатнюк Ю. А.	
Загрози рейдерства в умовах реформування місцевого самоврядування	227
Хомко Л. В.	
До питання банкрутства фізичної особи-підприємця	227
Яновицька А. В.	
Застосування норм Конституції України у вирішенні господарських спорів	233
Ярема О. Г.	
Доступ громадян до публічної інформації: проблеми реалізації	237
Ярема О. Г., Півень С. Г.	
Інформація про фізичну особу як вид інформації з обмеженим доступом	241
Ярунів М. І.	
Проблеми деструкції та деформації правосвідомості людини	245
В. А. Яценко	
До питання про відповідальність винуватців сучасних військових конфліктів	248

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали наукового семінару

22 червня 2018 р.

Упорядник – **А. І. Годяк**,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 6
Львівського державного університету внутрішніх справ

Опубліковано в авторській редакції

Підписано до друку 12.07.2018 р.
Формат 60х84/16. Умовн. друк арк. 16,86.
Зам. № 82-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.